

ARANYKORSZAK?

A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája I. 1965–1974

I. Előzmények. a sztálini integrációtól a különutas politikáig 1944–1964

A román állam- és nemzetépítés és a Romániában élő nemzeti kisebbségek kapcsolata a II. világháború befejezése és a kommunista párt hatalomátvétele után többször is átértékelődött. A világháború utáni időszakban a hatalomért küzdő RKP nemzetiségpolitikájára a viszonylagos engedékenység volt jellemző. Az 1944–1947 közötti időszakban a kommunisták és az általuk irányított Groza-kormány nem gördítettek komolyabb akadályokat a kisebbségek által fenntartott intézmények működése elé. 1945–1947 között a romániai kisebbségi politika kedvező alakulását a külpolitikai és a belpolitikai okok is egyaránt elősegítették. Egyrészt, Romániának szüksége volt arra, hogy a párizsi békeszerződés aláírásáig semmilyen etnikai konfliktus ne zavarhassa meg a külpolitikai célok elérését, másrészt a szovjet segítséggel hatalomra kerülő Groza-kormány, pragmatista megfontolásoktól vezérelve, megpróbált minél inkább kisebbségbarát politikát kommunikálni a nemzetiségek irányában. A magyarságpolitika kedvező propagálását az egyetlen hivatalosan elismert magyar érdekképviseleti szervezet, a Magyar Népi Szövetség (MNSz) tevékenysége is elősegítette. Mindehhez hozzájárult viszont az a tény is, hogy a valós helyzet gyakran lényegesen rosszabb volt a deklarációk szintjén festett képnél.¹¹

1947–1948-ban Romániában is sor került a kommunista párt hatalomátvételére. 1948-ban az RKP hozzálátott az ország szocialista típusú átalakításához (államosítás, oktatási reform, a politikai pártok és a még létező civil szektor maradékainak felszámolása). A politikai, gazdasági és társadalmi szférában bekövetkezett homogenizációs politika nagymértékben kihatott az országban élő kisebbségek helyzetére is. Az RKP nemzetiségpolitikáját illetően a változás első jele Luka Lászlónak (Vasile Luca az RKP PB tagja) a kolozsvári *Igazság* 1947. május 22-i számában megjelent „irányadó” írása, *A romániai magyarság útja* volt, amely többek közt a magyar kisebbség körében megindítandó belső tisztogatásokra szólította fel az MNSz vezetőségét. A politikai tisztogatásokkal párhuzamosan sor került az önálló magyar gazdasági intézményrendszer felszámolására is. A politikai életben elkezdett homogenizációs törekvések nemzetiségpolitikai vonatkozású beteljesedésére 1953-ban került sor, amikor véglegesen felszámolták az MNSz-t, a Zsidó Demokratikus Komitét és a többi kisebbségi érdekvédelmi szervezetet.¹² Az időközben Román Munkáspárttá átkeresz-

11 Részletesebben lásd: Süle: *A Román Kommunista Párt nemzetiségi politikája... i.m.* 139–155. p.

Süle: *Románia politikatörténete... i.m.* 199–295. p.

Vincze: *Illúziók és csalódások... i.m.*

Vincze: *Történeti kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák...i.m.*

Nagy Csongor István: A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére I. *Magyar Kisebbség*, 2002. 2. sz. 292–339. p.

Nagy Mihály Zoltán: Érdekvédelem és pártpolitika. In: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*.

Szerk: Bárdi Nándor–Simon Attila. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 343–367. p.

Liviu Rotman: *Eureii din România în perioada comunistă 1944-1965*. Polirom, București-Iași, 2004. 37–51. p.

telt kommunista párt magyarságpolitikáját meghatározó fontos tényező volt az 1952-ben, szovjet „kérésre” és minta alapján létrehozott Magyar Autonóm Tartomány (MAT). A „tartalmában szocialista, formájában magyar” MAT a nevével ellentétben nem rendelkezett semmiféle autonómiával, kulturális szempontból és a nyelvhasználat terén viszont számos lehetőséget biztosított a térség magyar lakosságának. A MAT, mint „kulturális üvegház” létezése az első időszakban a székelyföldi magyarság szocialista típusú integrációjának lehetőségét is felvetette.¹³ Az ötvenes évek második felétől és a hatvanas évek elejétől újabb változások álltak be a párt és az ország területén élő kisebbségek – különösen a magyarság – kapcsolatában. Fontos tényezőként hatott az erdélyi magyarság megítélésében az 1956-os magyarországi forradalom és annak erdélyi kihatásai. 1956 után a román pártvezetés azt a következtetést vonta le, hogy a romániai magyarság integrációja nem érte el a várt szintet, és hogy a magyar kérdés egyben biztonságpolitikai kérdés is. 1956 hatására Romániában megváltozott a többség/kisebbség viszonyrendszer is. Az RMP 1956-ot követő hosszú távú intézkedései közül több is közvetlenül érintette az erdélyi magyarságot (annak ellenére, hogy nem mindegyik született kimondottan e közösség ügyében). Országos szinten nagyfokú és szigorú ideológiai kampány vette kezdetét. 1957 tavaszán a Belügyminisztérium beleütközött a magyar lakosságról szóló hiteles információk súlyos hiányába. Ezért a pártvezetés hozzálátott egy hatékony magyar besúgói hálózat létrehozásához. Az ötvenes évek végétől nagyfokú kádercsere vette kezdetét a párt erdélyi szervezeteiben is, ahol nem titkolt szándék szerint a központi vezetés igyekezett megnövelni a román származású káderek arányát. A kádercsere eredményeként csökkent a nem román nemzetiségűek száma, aránya és politikai súlya a pártban.¹⁴ A magyar forradalmat követő időszakban a nemzetek egymáshoz való közeledése és a nemzetiségi elszigetelődés felszámolása nevében az RMP egyre határozottabban törekedett az önálló (legalább névlegesen) magyar kulturális intézmények megszüntetésére vagy a megfelelő román struktúrákba való beolvasztásukra. Ugyancsak az ötvenes évek végén széleskörű vizsgálatot tartottak a felsőoktatási és kulturális intézményekben, ahonnan számos hallgatót és oktatót távolítottak el a nacionalizmus vádjá miatt.¹⁵ 1962-ben a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben beindult a román nyelvű oktatás és különböző erdélyi városokban utcanév átkezesztelésekre került sor.¹⁶ 1960-ban átalakították a MAT-ot Maros Magyar Autonóm Tartományra (MMAT) úgy, hogy magyar többségű rajonokat csatoltak Brassó tartományhoz és román többségűeket a régi MAT-hoz. A MAT – döntő többségében

12 Ua.

13 A kérdésről részletesebben lásd: Stefano Bottoni: A sztálini „kis Magyarország” megalakítása (1952). *Regio*, 2003/3., 89–126. p. Uő: *Sztálin a székelyeknél*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008. Gagyi József: *Határ, amely összeköt*. *Regio*, 2003. 3. sz. 126–149. p. Novák Csaba Zoltán: A Magyar Autonóm Tartomány elitjének kialakulása és megszerveződése, In: *Nemzet a társadalomban*. Szerk. Fedinec Csilla, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004, 191–205. p.

14 Stefano Bottoni: Kényszerből stratégia: a román állambiztonság válaszlépései a magyar forradalomra 1956. *A Hét*, 40. sz., 2005.

Stephen Fischer-Galați: A nemzeti kisebbségek problémája Romániában. *Korunk*, 1994. 12. sz. 76–82. p.

15 Uo.

16 Vince Gábor: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1947–1968. In: *Autonóm magyarok? A Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Szerk. Bárdi Nándor. Pro-Print, Csíkszereda, 2005, 666–675. p.

– magyar pártvezetését átszervezték, a fontosabb személyeket felfelé buktatták.¹⁷ A párt központi szerveiben tevékenykedő befolyásos magyar származású káderek is sok esetben veszítettek addigi súlyukból. A korszak hangulatára jellemző történet, hogy a sikeres kezdeti pályafutással rendelkező, az 1956-os forradalom alkalmával a MAT-ban jelentős szerepet játszó Fazekas János háttérbe szorult egy, a KB előtt kikényszerített önkritika után.¹⁸

II. A „különutas” Románia és Ceaușescu hatalmának konszolidációja 1964–1967

II. 1. A *deji* örökség

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála, az utódlási küzdelmek, majd a Hruscsov-reformok jelentős változásokat eredményeztek a szocialista tömb államai kül- és belpolitikájának alakulásában. A legtöbb szocialista ország vezetésének szembesülnie kellett a hruscsovi desztalinizációs politikával, a szocialista táboron belüli konfliktusokkal és az ezekből fakadó belpolitikai problémákkal. A hruscsovi irányvonallal szembesülve, 1958 és 1963 között, a tömb három országa, Jugoszlávia, Albánia és Kína, kivonta magát a szovjet érdekszférából. Ezek közül a legnagyobb tétellel a szovjet–kínai vita bírt.¹⁹ A Gheorghiu-Dej vezette RMP-nek e nemzetközi helyzet és az 1956-os magyarországi események okozta belpolitikai kihatások függvényében kellett lépnie saját pozícióinak megtartása érdekében. 1952-ben lezárult az RMP-én belüli frakcióharc, amely az Ana Pauker és Luka László neve által fémjelzett „moszkovita csoport” vereségével, illetve a Gheorghiu-Dej által vezetett hazai/nemzeti irányvonal győzelmével ért véget.²⁰ Az ötvenes években kiépített hatalmi szerkezet megtartásának lehetőségét a párt, a desztalinizációt és a KGST-n belüli szorosabb gazdasági együttműködést támogató szovjet pártvezetéstől való – a nemzetközi konjunktúrát kihasználva – eltávolodásban, illetve a belpolitikai helyzet megszilárdításában látta. A belpolitikai stabilitás megteremtését pedig egyrészt az ideológiai szigor és ellenőrzés fokozásával, másrészt pedig a tömegmobilizációs és propaganda eszköztár kibővítésével próbálta elérni.

A Szovjetuniótól való eltávolodás első lépései közé tartozott az ország területén állomásozó szovjet csapatok kivonása. Ezt a lehetőséget a román pártvezetés már

17 Bottoni: *Sztálin a székelyeknél i.m.* 333–425. p. Novák Csaba Zoltán: A párt szolgálatában. Kádersors a Székelyföldön. *Múltunk*, 2005/4. 100–128. p.

18 Fazekas 1956-ban a KB tejhatalmú küldöttje volt a MAT-ban és nagy szerepet játszott a kedélyek elcsitításában és a magyar értelmiségiek párhűségének megőrzésében. Fazekas később, 1959-ben az iskola-összevonásokat és az új tanterv összeállítását bírálta. Ezért egy KB ülésen komoly támadásokat kellett elszenvednie és végül önkritikát kellett gyakorolnia. Arhivele Naționale Istorice Centrale (a továbbiakban ANIC), fond Comitetul Central al PCR Cancelarie (a továbbiakban CC PCR Cancelarie), dos. 15/1959. 133–138. f. A KB ülésének jegyzőkönyvét részletesen lásd: Andreescu–Varga–Nastasă: *Minoritățile etnoculturale. Mărturiile documentare. Maghiarii din România 1956-1968. i.m.* 480–482. p.

19 Francois Soulet: *Istoria comparată a statelor comuniste*. Editura Polirom, București, 1998. 140–157. p. Dan Cătănuș: *Divergențe româno-sovietice din C.A.E.R. și consecințele lor asupra politicii externe a României, 1962–1963. I. Arhivele totalitarismului*. 2005. 1–2. sz. 68–81. p.

20 Stelian Tănase: *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948–1965*. Humanitas, București, 1998. 97–195. p. Robert Lewy: *Gloria și decăderea Anei Pauker*. Polirom, București, 1999. 168–189. p.

1955-ben, az Ausztriából történő szovjet kivonulás alkalmával mérlegelte és fel is vetette a szovjet pártvezetésnek. Az RMP-nek az 1956-os magyar forradalom idején a Szovjetunióval szemben tanúsított lojalitása, az ország belpolitikai helyzetének megszilárdítása, valamint kedvező földrajzi fekvése (nem volt határos egyetlen kapitalista országgal sem) mind kedveztek a bukaresti törekvéseknek.²¹ A román pártvezetés önállósodásának sikerességét bizonyította a szovromok felszámolása és a szovjet tanácsadók távozása 1957-ben.²² A Romániában állomásozó szovjet csapatok kivonulására 1958-ban került sor. Április 17-én Hruscsov egy levélben közölte az RMP KB-val, hogy „véleményünk szerint már nincs szükség arra, hogy a szovjet csapatok a Román Népköztársaság területén állomásozzanak.”²³ A Vörös Hadsereg csapatai kivonulásának tényét 1958. május 24-én jelentették be a Varsói Szerződés moszkvai tanácskozásán. A szovjet csapatok távozása nemcsak fontos szimbolikus lépésként könyvelhető el, hanem a 35 000 szovjet katona ellátásának megszűnése komoly gazdasági tehermentesítést is jelentett az országnak.

A belpolitikában Dej, okulva a magyarországi eseményekből, már csírájában igyekezett elfojtani minden olyan lehetőséget, amely az 1956-os magyar forradalomhoz hasonló eseményeket provokálhatott volna ki Romániában. Fokozódott az ideológiai szigor, a rendszerre potenciálisan veszélyesnek tartott csoportok, személyek egy jelentős részét bebörtönözték és fokozták az állambiztonsági szervek tevékenységét. A Luka és a Pauker elleni 1952-es fellépésre hivatkozva Dejnek sikerült elkerülnie a desztalinizációt és a vele járó személycseréket. A kül- és belpolitikai lehetőségeket ilyen módon kihasználva lehetősége maradt az előző években elképzelt és elkezdett román gazdaságpolitikai irányvonal folytatására. A megrögzött sztálinista irányultságú román pártvezetés továbbra is az erőltetett iparosításban és a társadalom erős politikai kontrolljával képzelte el a szocialista Románia jövőjét. A sztálini típusú erőltetett iparosításban vetett hit eredményezte a Szovjetunió és néhány más (Csehszlovákia, NDK, Magyarország) szocialista ország gazdaságpolitikájával való szembehelyezkedést is. A KGST keretén belüli, államok feletti gazdasági struktúrák kiépítését a román pártvezetés hevesen ellenezte. Ez tovább mélyítette a szovjet-román ellentéteket. A Szovjetuniótól történő további eltávolodásban Dejnek kapóra jött a szovjet-kínai vita.²⁴ Az RMP semlegességének látszatát végig megőrizve, egyfajta közvetítői szerepet vállalt a két nagy kommunista párt között, megteremtve közben a lehetőséget az RMP Moszkvától történő még fokozottabb eltávolodásához.²⁵ Ez a folyamat 1964-ben csúcson ért ki az ún. Valev-terv elutasításával és az RMP KB

21 *România. Retragerea trupelor sovietice 1958.* Coord. Ioan Scurtu. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996. 43. p.

22 Szovrom elnevezéssel 1945-ben Romániai háborús tartozásait kifizetendő szovjet-román közös vállalatokat hoztak létre. Szovromok alakultak a kőolaj- és faiparban, a szállításban, a légi közlekedésben, a bankszektorban.

23 *România. Retragerea trupelor sovietice 1958...* i.m. 47. p.

24 Az ötvenes évek végén hatvanas évek elején zajló szovjet-kínai vita a marxizmus-leninizmus tanainak értelmezése és a Szovjetunióknak a kommunista tömb államai fölött gyakorolt befolyása körül zajlott. Részletesebben lásd: Harry Hanak: Foreign Policy. In: *Khrushchev and Khrushchevism*. Edited by Martin McCauley. Macmillan Press in association with the School of Slavonic and East European Studies University of London, 1987. 180–193. p.

25 Cătănuș: *Divergente româno-sovietice din C.A.E.R...* i.m. 68-81. p.

nyilatkozatával.²⁶ A párt a *Nyilatkozat a Román Munkáspárt álláspontjáról a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom kérdéseiben* címmel dokumentumot adott ki, amelyben elítélte a szocialista országok egymás belügyeibe való beavatkozását. A pártdokumentum kimondta továbbá, hogy nem létezik alá és fölé rendelő viszony a kommunista pártok között, és egyik kommunista párt sem erőszakolhatja rá véleményét a másikra. Mindegyik kommunista párt szabadon dolgozza ki politikai irányelveit.²⁷ A nyilatkozat legfontosabb fejezete a szocialista országok függetlenségére, autonómiájára és szuverenitására vonatkozott. A függetlenségi nyilatkozatként elhíresült pártdokumentumban Románia gyakorlatilag a szocialista táboron belüli függetlenségét jelentette be. A szocialista táboron belüli szuverenitást és autonómiát az RMP a függetlenségi nyilatkozattal belső doktrínává tette.²⁸

A társadalom fölött gyakorolt teljes és szigorú ideológiai ellenőrzést a párt a népszerű külpolitikájával és később, a hatvanas évek elejétől, a társadalommal való részleges kiegyezéssel enyhítette. A párt megerősítésének része volt a párttagság számának növelése. 1962 áprilisa és 1964 decembere között az RMP tagsága 50%-kal nőtt. A tagfelvétel megközelítette az 1944–1948 közötti arányokat.²⁹ A masszív tagfelvétel eredményeként megváltozott a párttagság társadalmi összetétele is. A párt elsősorban technikai értelmiségiek (mérnökök, közgazdászok) felvételére fektette a hangsúlyt, új és lojális elitet termelve ki ez által, amely révén ellenőrizni tudta a centralizált gazdasági életet.³⁰ A pártvezetés nyitott a nyugati kapcsolattartásban is. Ion Gheorghe Maurer 1959-es párizsi látogatásával megtört a jég a francia-román kapcsolatokban. A pártvezetés elsősorban a nyugati gazdasági kapcsolatainak igyekezett javítani. Ennek érdekében még az 1948-as államosítás során, több nyugati állam esetében felmerülő kártérítési kérdést is hajlandó volt tisztázni. A társadalommal történő részleges kiegyezés egyik legfontosabb eseménye az 1963–1965 között lezajló politikai rehabilitáció és amnesztia volt. Az említett időszakban 12 750 elítélt szabadult ki a börtönökből és munkatáborokból. Több, eddig tiltó listán szereplő közéleti személyiséget, író, tudóst rehabilitáltak.³¹

A társadalom támogatásának megnyerésében fontos mobilizáló elem volt a nemzeti szimbólumok használata és a történelem újraértelmezése. A pártvezetés kifinomult

26 A hatvanas évek elején a Valev-tervként ismert szovjet projekt Bulgária, Románia és a mai Besszarábia egy részéből kívánt egy egységes mezőgazdasági zónát létrehozni. A tervezett iparosítást veszélyeztető és Romániát egyszerű nyersanyagszállítóvá minősítő tervet a pártvezetés határozottan elutasította. Részletesebben lásd: Dennis Deletant: *România sub regimul comunist*. Fundația Academia Civică, București, 1997, 121–123. p. Victor Frunză: *Istoria stalinismului în România*. Humanitas, București, 1990, 421–458. p.

27 *Vörös Zászló*, 1964. április. 1.

28 A szocialista táboron belüli autonómia megtartása mellett Románia, pl. arra is próbált vigyázni, amennyiben ereje engedte, hogy az ENSz-ben vagy a Hágai Nemzetközi Bíróságon ne születessen nemzetközi, rá is érvényes és kötelező kisebbségvédelmi rendelkezés. 1967-ben az ENSz szaktanácsa ülésére készülő román bizottságnak külön pártterjesztésben hívták fel a figyelmét, hogy szegüljön ellen minden, a fent említett kérdésben történő törekvésnek ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 110/1967. 14. f.

29 Az illegális években alig néhány száz tagot számláló kommunista párt 1944–1948 között, a kedvező politikai feltételeket kihasználva, tagságát megsokszorozta. A Szociáldemokrata Párttal történő egyesülés után az RMP 730195 tagot számlált. A jelenségről lásd: Ioan Chiper: *Considerații privind evoluția numerică și compoziția etnică a P.C.R.*, 1921–1952. *Arhivele totalitarismului*, 1998, 6. sz. 25–44. p.

30 Tănase: *Elite și societate... i.m.* 195. p.

31 Uo.

érzékkel fogta be vitorlájába a 19. sz. közepétől, a 20. sz. elejétől dinamikusan és sikeresen megnyilvánuló román nemzeti diskurzust. Ezt a folyamatot a szocialista táboron belül jelentkező hasonló tematizációk is befolyásolták. Történelmük során a szocialista országok mindegyikében megmutatkozott az internacionalizmus felől a nacionalizmus felé történő elcsúszás, némelykor radikális formákban, máskor viszonylag mérsékelten. A jelenség, amelyet általában az érintett kommunista pártok generáltak, általános volt a szocialista táborban, és azzal magyarázható, hogy a kommunista utópia, mint minden utópia, izolacionista jellegű és hogy a kommunizmus képtelen volt másvalamit nyújtani az embereknek, mint legjobb esetben is középszerű anyagi létet.³² 1957-től a szocialista blokkon belül is a soknemzetiségű állam víziója mellé egyre inkább odakerült az egységes nemzetállam. A nemzetek fejlődéséről a Szovjetunió Kommunista Pártja az 1961. október 17–31-e között tartott moszkvai kongresszusán a következő nézetet fogalmazta meg: „A szocializmus feltételei között a nemzeti kérdésben két, egymással kapcsolatban álló irányzat érezteti hatását. Elsősorban, mindegyik nemzet sokoldalú, száguldó fejlődése tapasztalható, bővülnek a szövetséges és autonóm köztársaságok jogai. Másodsorban, a proletár internacionalizmus zászlaja alatt a szocialista nemzetek mindinkább közelednek egymáshoz, erősödik egymásra gyakorolt és egymást gazdagító befolyásuk.”³³ A nemzeti autonómiák deklarált bővítése mellett azonban erőteljes homogenizációs tendenciák is jelentkeztek, amelyek az új, szocialista embertípus, a szovjet (tágabb értelemben a kommunista) ember, mint követendő modell tematizálásában csúcspontot értek el. „A különböző nemzetiségű szovjet emberekben a lelki alkat közös vonásai alakultak ki, amelyek az új típusú társadalmi viszonyokból születtek, és amelyben a Szovjetunió népeinek legjobb hagyományai öltöttek testet.”³⁴ Az új embertípus megjelenéséhez társult még az orosz nyelv egyre nagyobb térhódításának fontossága is: „Feltétlenül rá kell mutatni arra, hogy a nem orosz népek mindinkább törekszenek az orosz nyelv elsajátítására, amely gyakorlatilag a Szovjetunió nem orosz népeinek második anyanyelve lett, a nemzetek közötti megértés eszköze...”³⁵ A szovjet iskolarendszer oroszosítása gyakorlatilag már 1958-ban elkezdődött Hruscsov iskolareformjával. A reform rendelkezései előírták az orosz nyelvű oktatás kiterjesztését, ugyanakkor megvonták a tagköztársaságok azon jogát, hogy az oktatásban kötelezővé tegyék az illető köztársaság nyelvét.³⁶ 1961–1962 között a kisebbségpolitika Magyarországon is lekerült a napirendről. A *Pártélet* nevű folyóiratban Vendégh Sándor kijelentette: Magyarország és a szovjet blokk megoldotta ezt a problémát. Ezt alá kell rendelni a szocializmus építésének. Szlovákiában a csehszlovákiaság hangsúlyozása került előtérbe, miszerint a magyarok ugyan külön entitást alkotnak, de kötődnek az országhoz is. Ugyanakkor a hatvanas évek elejétől jelentősen korlátozták a szlovák autonómiát.³⁷

32 Lucian Boia: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Kriterion, Bukarest, 1997. 76–77. p.

33 *A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. Kongresszusa*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1962. 229. p.

34 Uo. 424. p.

35 Uo. 230. p.

36 Szesztay: *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956–1962... i.m.* 203. p.

37 Uo. 213–233. p.

Romániában az irodalomban, történetírásban és általában a kulturális életben egyre inkább háttérbe szorult a szovjet hatás és egyre több teret nyert minden olyan nemzeti elem, amelyet be lehetett illeszteni az újraértelmezett lenini és marxi tanokba. Ez a jelenség eddig mesterségesen visszafojtott szelepeket nyitott meg mind a politikai, mind a kulturális szférában.³⁸ Az ötvenes években még elképzelhetetlen szovjetellenesség jelent meg a párt belső köreibben, ugyanakkor a nemzeti múltra való hivatkozás is egyre gyakrabban hangoztatott elemévé vált a párt legitimációs diskurzusának. Alexandru Drăghici belügyminiszter „belső berkekben”, a Belügyminisztérium pártbizottsága előtt mondott beszédében 1964-ben így összegezte a párt nézőpontját és a román kommunisták feladatait: „Az igaz, hogy a szovjet hadsereg fontos szerepet játszott az ország felszabadításában. De mit gondolnak, hogy egész életünkben csókolgatni fogjuk ezért a kezüket? Hát kommunista szokás lene ez? ... Úgy gondolom, hogy szeretni azt a népet, amelynek része vagy, küzdeni életszínvonalának felemeléséért, harcolni az ország iparosításáért és a szocializmus gazdasági alapjainak letételéért a saját országodban, minden hazai kommunista feladata és hazafias kötelessége.”³⁹

A párt ugyanakkor újrafogalmazta a saját szerepét, történetét is, elhatárolódva a Moszkvához hú két világháború közötti és 1945 utáni pártvezetőktől. Az említett korszakoktól való elhatárolódás új, nemzeti sajátossággal egészítette ki a párt eddigi osztályszempontú legitimációját. „Ha alaposabban megnézzük az akkori főtitkárokat és azt, hogy milyen célokat szolgálhattak, csak csodálkozni tudunk, hogyan is növekedhetett a pártunk akkoriban. Főtitkár volt például a földbirtokosi származású Borisz Stefanov, maga is birtokos.⁴⁰ Íme, ki vezette a kommunista pártot és nem csak azért, mert bolgár, hanem, mert Dimitrov küldte Moszkvából. Aztán ott volt Fóris is, az áruló és még egy sor polgári elem, elszakadva a néptől, csupa idegen elem, akiknek semmi köze sem volt a népünk érzélemvilágához.⁴¹ Csupa gyáva titkár, akik még románul sem tudtak. Ott volt például az ukrán származású Gorun, aki egyáltalán nem tudott románul, vagy Ana Pauker férje, Marcel, aki az *Adevărul* és a *Dimineața* újságok tulajdonosának a fia volt. Íme, hogy milyen elemeket küldött a Komintern és, hogy ezek mennyire ismerhették az itteni helyzetet, a román népet és egyáltalán, a népünk büszkeségét.”⁴² A párt új, nemzeti jelleggel is rendelkező politikája rendkívül népszerű volt mind a káderek, mind a román értelmiségiek körében. A zömében a két világháború közötti időszakban szocializálódott, többnyire paraszti és munkásszármazású káderek többségét egyáltalán nem hagyta hidegen ez az újszerű diskurzus, amelyben a román nemzet felemelkedésének biztosítékát látták. Az RMP egyik MMAT-beli román nemzetiségű aktivistája így emlékszik vissza erre az időszakra: „A nyilatkozat megszületése után beszélhetünk Románia esetében szabad

38 A totális ellenőrzés szelepein is érzékelhető nyitás a párt cenzúra-politikáján is éreztette hatását. Részletesebben lásd: Györfly Gábor: Sajtócenzúra a kommunista Romániában. *Regio*, 2007. 3. sz. 95–117. p. Lázok Klára: Könyvkiadás és cenzúra az 1950–60-as évek Romániájában. *Regio*, 2007. 3. sz. 117–147. p.

39 Alexandru Drăghici beszéde a Belügyminisztérium pártbizottságának 1964. 04. 05-én tartott ülésén. Arhivele Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității (a továbbiakban ACNSAS), fond Documentar, dos. 197. 22. f.

40 Boris Stefanov bolgár származású romániai kommunista vezető, 1936–1940 között az RKP főtitkára volt.

41 Fóris István magyar származású romániai kommunista vezető, 1940–1944 között volt az RKP főtitkára.

42 ACNSAS, fond Documentar, dos. 197. 22. f.

országról, már amennyire lehet szabad országról beszélni az akkori viszonyok között. A románok többsége egyetértett és támogatta a nyilatkozatot. Egy függetlenségi nyilatkozatként tekintettek rá, és hát az is volt. Én akkor Szatmáron voltam. Gyűléseket szerveztünk, amelyeken kinyilvánítottuk a teljes támogatásunkat. Kivételt képeztek azok, akik nagyon ragaszkodtak a Szovjetunióhoz, pl. a régi illegalisták. Ők szorosan kapcsolódtak a doktrínához, miszerint Moszkva kell hogy legyen az univerzum központja. Többségük zsidó volt. Az egész nép támogatta és ez erőteljesen megnyilvánult az élet minden területén. A zsidókat támogatta Moszkva, így itthon addig ők gyakorolták a legfőbb hatalmat.”⁴³

A Dej-korszak végére tehát egy sajátos szocialista modell alakult ki Romániában, amely mind a hatalomgyakorlás, mind a gazdaságpolitika szempontjából a sztálini modellt követte, egyre inkább mellőzve az internacionalista diskurzust, nagyobb teret engedve a nemzeti érzelmekre alapozó retorikának.

II. 2. A szocialista nemzet. Egy fogalom születése és értelmezései

Gheorghiu-Dej 1965-ben bekövetkezett halála után március 22-én Nicolae Ceaușescu megválasztották az RMP első titkárának.⁴⁴ Nicolae Ceaușecu a romániai Olténiában született 1918. január 26-án egy tízgyerekes szegény család harmadik gyermekeként. Tizenegy éves korában elhagyta a szülői házat és Bukarestbe ment munkát keresni. Fiatalon belépett a kommunista mozgalomba, gyakran került összetűzésbe a hatóságokkal. 1933 és 1938 között többször ült börtönben. A párton belüli karrierjét az ifjúsági szervezeteknél betöltött funkciókkal kezdte. 1939-ben a KISZ KB főtitkárává is megválasztották. Ugyanabban az évben politikai okból három év börtönbüntetésre ítélték. Fontos szakasza volt életének a tárgyuji börtönben eltöltött időszak, hisz itt került komolyabb kapcsolatba a kommunista párt fontosabb vezetőivel (Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica stb.) 1944 után több funkciót is betöltött a pártban. Volt Oltenia Tartomány titkára, ahol tanúbizonyságot tett impulzív természetéről is. A kollektivizálás kezdetekor az ambiciózus Ceaușescu mezőgazdasági miniszterhelyettesi funkcióba került. Az 1952-es deji tisztogatások után Ceaușescu tagja lett a KB-nak is.⁴⁵ Fontos szerepet játszott a későbbi karrierépítésben, hogy 1950–1954 között ő volt a KB szervezési- és káder osztályának vezetője. Ebben a tisztségben kapcsolatba került a csúcsaktivistákkal és egy olyan klientúrát sikerült kiépítenie, amelyre aztán a későbbiekben sikeresen támaszkodhatott.⁴⁶

43 Grozaru Gheorghe szatmári majd Maros megyei pártaktivista visszaemlékezése. Az interjú a szerző tulajdonában található. A jelenség politikai következményeiről még lásd: Viorel Rusu: *Aspecte privind impactul declarației din aprilie 1964 asupra organizației regionale Maramureș a PMR*. Analele Sighet 9. sz. Fundația Academia Civică, București, 2001. 518–530. p. Paul Niculescu Mizil: *O istorie trăită* vol. I. Editura Enciclopedică, București, 2002.

44 Részletesebben lásd: Mariana Conovici: Martie 1965-Nicolae Ceaușescu, noul lider al comuniștilor români. *Analele Sighet*, 9/2001. Fundația Academia Civică, București, 493–499. p. Lavinia Betea: *Partea lor de adevăr. Alexandru Bărlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*. Compania, 2008. 149–177. p. Uo: *Maurer și lumea de ieri. Mărturiri despre stalinizarea României*. 343–353. p.

45 *Membrii C.C. al P.C.R. 1945–1989. Dicționar*. Coord. Florica Dobre, Editura Enciclopedică, București, 2004. 141. p.

46 Deletant: *România sub regimul comunist... i.m.* 124–125. p. Pavel Câmpeanu: *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*. Polirom, București, 2002. 241–292. p.

A hatalomátvétel után következő 4-5 évben Ceaușescu fokozatosan eltávolította politikai ellenfeleit és megteremtette azokat a belpolitikai feltételeket, amelyek alapján hozzákezdhetett egy újszerű társadalmi és gazdaságpolitikai irányvonal érvényre juttatásához. 1965-ben sor került az RKP IX. kongresszusára, amely egy új politikai és ideológiai korszak kezdetét jelentette.⁴⁷ A kongresszuson a pártvezetés új politikai, gazdasági alapelveket fogalmazott meg. A kongresszus határozata kimondta, hogy a kizsákmányoló osztályok eltűnésével a szocializmus teljes győzelmet aratott az országban, amely ezzel a szocialista fejlődés új szakaszához érkezett. Az is megfogalmazódott, hogy a jövőben sor kerül az ország közigazgatási-területi felosztásának reformjára, a falvak szisztematizálására, valamint a nemzetgazdaság-vezetés tervszerűsítésének javítására.⁴⁸ A nemzetiségi kérdést is mélyen érintő, fontos alapelveként jelent meg az a kijelentés miszerint a szocialista társadalom fejlődésének alapjait még hosszú ideig a szocialista állam és a szocialista nemzet biztosítják.⁴⁹ A román állam és a kisebbségek viszonyát illetően a „szocialista nemzet” fogalmának megjelenése és annak későbbi értelmezése jelentett újdonságot, egy változóban levő román nemzet-felfogást vetítve előre.

A Ceaușescu hatalomra jutását követő első néhány év a hatalomátvétel után hozott új – vagy a Dej által meghonosított – ideológiai alapelvek kidolgozásával, illetve azok propagálásával telt el. Ide tartozott az ún. különutas politika ideológiai hátterének és gyakorlati kivitelezésének további erősítése, valamint a már eltervezett gazdasági-közigazgatási változtatások fokozatos előkészítése. A párt, az állam, a szocialista tábor és nem utolsó sorban az országban élő nemzetiségek viszonyát illetően fontos ideológiai elemként jelent meg a szocialista nemzet fogalma és annak romániai értelmezése, amely gyakorlatilag a Dej-féle nemzeti retorikán alapuló politikai örökség továbbgondolását jelentette.⁵⁰ A kérdés rendkívül komplex jelentéstartalommal bírt

47 1965-ben az RMP visszakapta a régi megnevezését, azaz RKP.

48 Alexandru-Murad Mironov: Tot mai departe de Moscova. Politica externă a regimului Ceaușescu. *Arhivele Totalitarismului*. 3-4/2002. 228–255 p.

49 Ua. Dej halála után a Ceaușescu igyekezett minél hamarabb megtartani a következő pártkongresszust, hogy tisztázhassa az új hatalmi viszonyokat. Hogy a pártjelenések névsora többnyire megegyezett a Dej ravatalánál jelenlévőkével, megerősítette és a közvélemény irányába is közvetítette az új hatalmi szerkezetet. A kongresszus, amelyen nagy számba vettek részt jeles külföldi kommunista meghívottak is (Brezsnyev, Deng Xiaoping, Ulbricht, Zsivkov) kettős jelentéssel bírt. Egyrészt sok tekintetben megerősítette a deji különutas politika folytatását, másrészt viszont a már említett új (főleg gazdasági) alapelvek megjelenésével a Ceaușescu hatalomépítésének első fontos mozzanata is volt.

50 A leninizmusból merítkező szovjet modell szerint a különböző nemzetiségeknek gazdasági és kulturális egyenlőséget kell biztosítani, amely aztán elvezet a népek közeledéséhez és egy azonos identitás kialakulásához. A marxista társadalom egy egységes identitást fog eredményezni, megteremtí majd a szocialista embert, a homo sovieticumot. A leninisták sose használták az asszimiláció kifejezést, ez szerintük a kapitalista államokra jellemző folyamat. Helyette a „sziļanyije” (sliyaniye, egyesülés, fúzió) kifejezést használták, hangsúlyozva, hogy e folyamat a különböző nemzetiségek saját akaratából fog lezajlani. Conor Walker: *The national question in Marxist-Leninist theory and strategy*. Princeton University Press, 1984. 201–208. p. Darell P. Hammer: Russian nationalism and soviet politics. In: *Soviet politics. Russia after Brezhnev*. Edited by Joseph L. Noguee. Praeger Special Studies-Praeger Scientific, New-York, Westport, Connecticut, London, 1985. 122–145. p.

A szocialista nemzetről folytatott szovjet vitákban a nyelvi kérdésről azt is kimondták, hogy a nyelvek folyamatosan közelednek, bővül a közös szókincs, a közös terminológia és mind grammatikai felépítésükben, mind szóképzésükben megszabadulnak az archaizmusoktól. A nyelvek sorsa ugyanakkor más és másképpen

mind külpolitikai, mind belpolitikai téren. A fogalom megfelelő értelmezésével tovább lehetett erősíteni a román nemzetnek a szocialista táboron belüli „autonómiáját”, ugyanakkor fontos eleme lett a párt nemzetiségpolitikájának is, hisz nagymértékben meghatározta a többségi román nemzet és az országban élő nemzetiségek viszonyát, jövőjét, kilátásait a szocialista román állam keretein belül. A kérdés értelmezésének bonyolultságát, kényességét világítja meg az a jegyzőkönyv is 1966-ból, amely a KB Propaganda Osztálya ülésén lezajlott vitáról maradt fenn. *A szocialista államrend. A szocialista nemzet felvirágzása. A román nép és az együtt élő nemzetiségek közötti testvériség*⁵¹ címet viselő dokumentum szakítva az ötvenes évek hagyományaival és szovjet befolyásával újszerűen közelítette meg a román nemzetfelfogás és nemzetépítés kérdéseit.⁵² Az internacionalista megközelítést háttérbe szorítva továbbra is a nemzetet és az államot helyezte a középpontba.⁵³ A vitairat (és a később elfogadott és megjelent végleges változat) meghatározása szerint, „a nemzet (națiune) egy olyan emberi közösség, amelyet nyelvi, területi, gazdasági és ebből fakadóan lelki kötelek tartanak össze. A nemzet, mint olyan, szigorúan társadalmi jelenség nem rendelkezik sem etnikai, sem pedig faji jelleggel. A román állam egységes nemzetállam. A román nép mellett együtt élő nemzetiségek is élnek az országban. Ezek a csoportok nem képeznek elkülönülő részeket, hanem a románsággal együtt élnek az ország különböző régióiban. Az együtt élő nemzetiségek jelenléte nem változtat az ország nemzetállam jellegén. A szocialista nemzet, a kapitalista nemzettel ellentétben egységes társadalmi szerkezettel rendelkezik, nem léteznek ellentétes érdekű társadalmi osztályok. A szocializmusban egy új, szocialista, homogén kultúra alakult ki, amely más változásokkal együtt felszabadította az eddig elfojtott társadalmi energiákat.”⁵⁴ A román nemzet és az együtt élő nemzetiségek kapcsolatában az alaptétel elismerte ugyan a nemzetiségek létezését de a kollektív nemzetiségi jogok szükségességét tagadta, ugyanakkor a dákok-római kontinuitás hangoztatásával a nemzeti kisebbségeket az ún. jövevények, a románok földjére letelepedettek kategóriájába helyezte, amit implicit módon másodrendű kategóriaként is lehetett értelmezni. „A történelem folyamán a román nép mellé más népek is érkeztek, letelepedtek. Ezek az évszázadok óta együtt

alakul. Jellemző lesz az önkéntes kétnyelvűség, a nagyobb nemzetek nyelvének használata. A soknemzetiségű szovjet kultúra legfejlettebb internacionalista formáját gyakorlatilag az orosz nyelv testesíti meg. T. J. Burmisztrova: *A szocialista nemzet elmélete*. Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztály. 1973. 42. p.

51 A vitairatot 1965 végén készítette a KB szakértői munkacsoportja. Az irat, a Propaganda Osztály által szervezett vita kiegészítéseivel, a párt hivatalos elméleti dokumentumának a szerepét töltötte be a szocialista nemzet kérdéskörben.

52 Annak ellenére, hogy a román nemzet fejlődését továbbra is a szocializmus, a szocialista nemzet keretei között vázolták fel, az új meghatározás számos pontban kidomborította a sajátos, román vonásokat, elemeket. Ez a fajta megközelítés sok tekintetben különbözött a Mihai Roller történész nevével fémjelzett, az ötvenes években kidolgozott elméletektől, amelyek a román nemzet fejlődésének felvázolásakor a szláv elem fontosságát hangsúlyozták.

53 Novák Csaba Zoltán: *Szocialista nemzet és kisebbség az RKP vezetőségének diskurzusában a ccaesucui hatalomátvétel után*. In: *Történelmünk a Kárpát-medencében (1926–1956–2006)*. Szerk. Kovács Kiss Gyöngy, Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2006, 171–176. p.

54 Gyorsírásos jegyzőkönyv az RKP Központi Bizottsága Propaganda Osztályának üléséről, amelyen a szocialista nemzet fogalmára vonatkozó tartalmi, ideológiai és propaganda kérdéseket vitatták meg. 1966. január 15. ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos 180/1966. 172. f.

élő csoportok alkotják ma a szocialista Románia nagy családját. A nemzetiségi kérdés véglegesen megoldódott, létrejött a románok és a más nemzetiségűek közötti testvériség. Az alkotmány minden állampolgárnak egyenlő jogokat biztosít az élet minden területén. Az együtt élő nemzetiségek szabadon használhatják anyanyelvüket, kellő számú kulturális kiadvánnyal rendelkeznek.”⁵⁵

A ülésen lezajlott vitának két fontos elemét kell kiemelnünk. A KB Propaganda Osztályának tagjai egy olyan elméleti-módszertani anyagot, próbáltak meg kidolgozni, amely ideológiai alapként szolgálhat a jövőben Romániának a szocialista táboron belüli „különutas”-, illetve a párt nemzetiségpolitikájához. Az RMP mind nemzetközi, mind belpolitikai viszonylatban a sztálini modellt alkalmazta, azonban saját politikai érdekeinek megfelelően értelmezve azt. A vita fontos elemét képezte a nemzeti szuverenitás (*suveranitatea națională*), a nemzeti határok sérthetetlenségének hangsúlyozása. A felszólalók egyértelműen elutasították az államok feletti szervek, intézmények létrehozását. „Ebben az anyagban legyen világosan megfogalmazva, a marxi-lenini tanítások, az internacionalizmus és a szocializmus végső győzelme szellemében, hogy nem fogadjuk el a nemzeti szuverenitásunk csorbítását, nem fogadunk el államok fölötti bizottságokat és szervezeteket, nem fogadjuk el az állam területének fölszabdalását, valamint az államok belügyeibe való beavatkozást stb.” hangsúlyozta, pl. Ștefan Voicu.⁵⁶ A szocialista nemzet (*națiunea socialistă*) fogalmának meghatározásában az ülés résztvevői egyetértettek abban, hogy „a román szocialista nemzet az ország összes olyan lakosából áll, akik a szocializmus megteremtéséért dolgoznak, fáradoznak.”⁵⁷ A szocialista nemzethez való tartozás a résztvevők megítélése szerint egyfajta közös gondolkodás, lelkület és kultúra kialakulását eredményezi, amely hosszú távon még homogénebbé teszi ezt a közösséget. Pl. az ülést vezető Ion Iliescu⁵⁸ szerint a mindennapok valóságához tartozik, hogy egy aradi magyarnak több közös vonása van egy aradi románnal, mint egy magyarországi magyarral.⁵⁹ Ami a román szocialista nemzet és az országban élő nemzetiségek kapcsolatát illeti, a felszólalók a kisebbségek folyamatos integrációját tartották elfogadhatónak.⁶⁰ Kérdés maradt viszont, hogy a különböző nemzetiségek integrációja hogyan következik be. Az ülés kezdetén Valter Roman⁶¹ még azon a véleményen volt, hogy a homogenizáció, integráció kérdését egységesen kell feltenni minden nemzetiség esetében. „Nem adhatunk külön-külön választ a különböző nemzetiségeknek. Vegyük pl. a magyar nemzetet. Ha a jelenből indulunk ki, tévedhetünk, hisz a múltban ez a nemzet a tőkés-magyar nemzet része volt. A kérdés, milyen történelmi változások következtek

55 Uo.

56 Uo. 4. f. Voicu Ștefan 1960–1984 között tagja volt a KB-nak. 1946-ban a párt országos napilapjának, a *Scântei*nek volt a főszerkesztője, majd az *Era socialistă* lapnak. Később a Politikai és Társadalomtudományi Akadémia alelnöke volt.

57 Uo. 7. f.

58 Ion Iliescu ebben az időszakban az RKP Propaganda Osztályának volt a vezetője.

59 Uo. 34. f.

60 A vita során nem tisztázódott végleges formában, hogy az integráció kifejezésnek milyen pontos tartalmi háttérrel tulajdonítanak. Több esetben még az asszimilációval is kapcsolatba hozzák.

61 Valter Roman ebben az időszakban a Politikai Kiadó igazgatója és a KB tagja.

be? Nem állíthatjuk, hogy ez a nemzet a román nemzet része. Valószínű, hogy egy közeli vagy távoli jövőben ezek a nemzetek együttesen fogják alkotni a román szocialista nemzetet?”⁶² A vita során ez az álláspont háttérbe szorult, ugyanis több felszólaló is hangsúlyozta, hogy az integrációs folyamat a különböző nemzetiségeknél más és más időben fog bekövetkezni. „Ha tágabb történelmi kontextusban vizsgáljuk a kérdést, kétségtelen, hogy létezik egy jól megfogható folyamat, ami az egységes szocialista nemzet kialakulását illeti. A kérdés az, hogy egy nemzeti kisebbség tagja-e vagy sem a kialakulóban levő szocialista nemzetnek. A kérdést differenciálni kell. Egyes nemzetiségek már tagjai valamilyen szinten, mások még nem, de folyamatosan integrálódnak. Létezik egy integrációs folyamat még a kompakt magyar lakosság körében is”⁶³ – foglalta össze a vita egyik hozzászólója. Ezzel a kijelentéssel gyakorlatilag a Romániában élő kisebb nemzetiségi csoportok (bolgárok, törökök, ukránok, albánok stb.) asszimilációs szintjét írták le. Ezek a csoportok az ötvenes évek elejétől néhány elemi és még kevesebb középiskolán kívül egyáltalán nem rendelkeztek önálló kulturális intézményhálózattal.⁶⁴

A vita egy másik kulcsfogalma a szocialista hazafiság (*patriotismul socialist*) volt, mint a szocialista nemzettudat kialakításának legfontosabb alappillére, mobilizáló hatású eleme. Bányai László meglátása szerint a nemzetek kialakulásában fontos szerepet játszott az idegenek elleni harc (pl. az angol–francia háború). Ami a sokszínű lakosságot egységesítheti, az a hazafiság (*patriotism*), a mi esetünkben a szocialista hazafiság.⁶⁵ A szocialista nemzet kialakításában nagyobb szerepet kell majd tulajdonítani a közös vonások hangsúlyozásának. Pl. erősíteni kell a közös román haza fogalmát.⁶⁶ Véleménye szerint azonban a szocialista nemzet egy hosszú folyamat eredményeként fog kialakulni és a nyelvi sokszínűség még sokáig fontos szerepet játszik.⁶⁷ Az egységes szocialista nemzet kialakulásának egyik elkerülhetetlen jelensége az asszimiláció kérdése, szögezték le a felszólalók. „Még egy dolog, azon a véleményen vagyok, hogy egy ilyen anyagban meg kell hogy jelenjen az asszimiláció kérdése is, mint objektív történelmi folyamat. Úgy gondolom, hogy az asszimiláció kérdését világosan meg kell fogalmazni a propagandistáink számára. Elvtársak, mi nem dolgozhatunk a magyar lakosság köreibe anélkül, hogy tisztázzuk ezt a fogalmat. Nem kérem, azt, hogy a magyarok váljanak románokká, de lássák a véleményt, hogy létezik egy ilyen irányú történelmi folyamat” – hangsúlyozta az ülés egyik legaktívabb tagja, Ștefan Voicu.⁶⁸ Az asszimiláció létét, mint Romániában is létező jelenséget és, mint az integráció egyik elkerülhetetlen velejáróját, a felszólalók többsége elismerte. Ugyanúgy egyetértés alakult ki abban is, hogy a propaganda szövegekben ez a kérdés ilyen megfogalmazásban nem jelenhet meg. „Az asszimiláció feltevésével kapcsolatosan azonban kételyeim vannak. Tudom, hogy ez egy objektív történelmi folyamat és bátran

62 ANIC, fond CCP CR Cancelarie, dos. 180/1966. 10. f.

63 Uo. 14. f.

64 1948-ban több nemzeti kisebbség esetében (törökök, ukránok, bolgárok) is jelentősen csökkentették az anyanyelvi oktatás lehetőségeit. E közösségek oktatási intézményrendszere gyakorlatilag leredukálódott néhány óvodára és elemi iskolára.

65 Uo. 17. f.

66 Uo. 26-27. f.

67 Ua.

68 Uo. 8. f.

kell megközelíteni, de azt is tudjuk, hogy erős ideológiai töltettel rendelkezik. Ezért javasolnám, hogy használjunk egy más fogalomtárat. Vagyis ugyanezt a történelmi folyamatot más fogalmakkal írjuk le. Ez egy taktikai kérdés és nem hinném, hogy a propagandában mellőznünk kellene a taktikát. A kérdést az integráció, a közeledés fogalmaival kellene megközelíteni.”⁶⁹ Az ülésen konszenzus alakul ki arról is, hogy az asszimiláció más és másképpen tevődik fel az országban élő nemzetiségeknél, sőt a különböző társadalmi rétegeknél. Bányai László, egyfajta taktikai kivárásként mindezt a következőképpen összegezte: „ami az asszimilációt illeti, azt most hagyjuk. Különbséget kell tennünk a különböző nemzetiségek és a nemzetiségek különböző társadalmi csoportjai között, mert különbség van például egy hagyománnyal rendelkező paraszt és egy városi ember között... Létezik a természetes asszimiláció, főleg azoknál a kisebb etnikai csoportoknál, amelyek nem rendelkeznek saját kultúrával. A tatároknak és törököknek van anyanyelvük, de nem rendelkeznek saját kultúrával.”⁷⁰ A szocialista nemzet kialakulása, mint történelmi finalitás, elfogadásra talált. A folyamat időben és társadalmi dimenzióiban történő lezajlásáról megoszlottak a vélemények. A radikálisabb nemzeti retorikát képviselő irányvonal (Ștefan Voicu, Ion Iliescu) egy gyorsabb, határozottabb lefolyással és annak a propagandában történő markánsabb megjelenítésével számolt, míg mások (Valter Roman, Bányai László) differenciáltabban és hosszabb időskiban elképzelve értelmezték a folyamatot.

A vitán elhangzott érvelések tehát olyan fontos kulcsfogalmakról (szuverenitás, integráció, szocialista nemzet, szocialista kultúra, homogenizáció, asszimiláció) szóltak, amelyek a későbbiekben folyamatosan szerepet kaptak az ország kül- és belpolitikai irányultságának megjelenítésében. Külpolitikai téren teljes volt az egyetértés a különutas politika folytatásában. A többségi nemzet és a nemzetiségek kapcsolatát illetően a szocialista nemzet és az ahhoz kapcsolódó fogalmak (integráció, asszimiláció, homogenizáció) értelmezése az országban élő népek időben eltérő de elkerülhetetlen közeledésének hangoztatásával ideológiai alapot adott az ország társadalmi, gazdasági, kulturális homogenizációjára, ugyanakkor hosszú távon a kisebbségek számára az etnikai homogenizációt is jelentette. „A nemzetiségek a román nemzethez hasonló társadalmi, gazdasági és kulturális változásokon mentek keresztül. Fontos, hogy a román nemzet és az együtt élő nemzetiségek fejlődése közös gazdasági és társadalmi alapokon nyugszik. Továbbá közös alapokon nyugszik a románság és a nemzetiségek kulturális élete is, hisz ugyanazokat az eszmei üzeneteket tolmácsolják. A szocialista fejlődés újabb szakaszában a románok és a nemzetiségek közeledése még inkább el fog mélyülni, közös kultúra fog majd kialakulni. Ezért fontos a nemzeti elszigetelődés megakadályozása.”⁷¹ A belső pártberkekben lezajlott vita még inkább bizonyítja, hogy a szocialista nemzet hosszú távon történő kialakulásának elméleti meghatározása során a párt tagadta a nemzetiségeknek az anyanemzetekkel való szoros kötődést és számoltak azok különböző szinten és időben történő asszimilációjával is, ez utóbbit keverve az integráció fogalmával.⁷² A szocialista nemzet elmélete és annak értelme-

69 Uo. 14. f.

70 Uo. 18. f.

71 Uo. 173. v.

zései fontos legitimációs eszköze maradt a Ceaușescu rendszernek.⁷³ A homogenizáció etnikai vonulata a nyolcvanas évektől jelentkezett erőteljesebben a Ceaușescu-korszak második felében. A hetvenes évek elejétől viszont a szocialista nemzet és a homogenizáció fogalma már sokszor egymás mellett jelent meg: „Országunkban a ember ember általi kizsákmányolásának megszűnése alapján, a szocializmus fejlődésének arányában, ahogyan megszűnnek a különbségek az egyes társadalmi kategóriák között, ahogyan erősödik a munkásosztály szövetsége a parasztsággal, az értelmiséggel és a lakosság többi rétegével, ahogyan közeledik egymáshoz a falu és a város, úgy homogenizálódik a társadalom, úgy fejlődik és emelkedik újabb, magasabb szintre a szocialista nemzet. Ennek a folyamatnak a megértése, tudatos ösztönzése elválaszthatatlan része a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtéséért, a kommunizmusra való fokozatos áttérés feltételei létrehozásáért vívott harcnak. Csak akkor cselekszünk valóban az alkotó marxizmus-leninizmus szellemében, ha így vetjük fel a szocialista nemzet szerepét.”⁷⁴

A Ceaușescu politikájának része volt megerősíteni a párt második vonalát, megnyerni a második vonal kádereinek bizalmát, hűségét, jelezni szimbolikusan, hogy a párt számít rájuk, mobilizálni őket, új feladatokkal ellátni és egyáltalán fizikailag is kontaktusba kerülni velük. Ceaușescu a hatvanas években folyamatosan így járt el a magyarlakta területeken tevékenykedő aktivisták esetében is. A Ceaușescu nemzetiségpolitikájának részeként értelmezhető az is, hogy 1965. augusztus 12–13-án az RKP legfelsőbb vezetése Nicolae Ceaușescuval az élen a Maros Magyar Autonóm Tartományba (MMAT) látogatott.⁷⁵ A MMAT-ban tett látogatás egy fontos mozzanata volt a IX. kongresszus során felmerült új fogalmak nyilvános tematizálásának. A kompakt magyar lakossággal (az összlakosság valamivel több, mint 60%-a volt magyar) rendelkező tartomány ideális helyszínt jelentett a nemzetiségi kérdésben az új irányvonalak propagálására. Az előre, pontosan megtervezett forgatókönyv alapján felszólaló központi és helyi pártvezetők diskurzusában már jelen voltak a IX. kongresszuson és az azt követő vitákon felvetett ideológiai fogalmak, új retorikai fordulatok, legyen szó társadalmi, gazdasági vagy akár nemzetiségi vonatkozású kérdésekről (a román nép és az együtt élő nemzetiségek szoros kapcsolata a múltban és a jelenben, az osztályellentétek felszámolása, a szocialista típusú gazdasági beruházások, a román nemzeti történelem „újra fölfedezett” mozzanatai, kulcsszereplői és motívumai stb.)⁷⁶ Utolsó nap a marosvásárhelyi Kultúrpalotában

72 Uo.

73 I. Rădulescu: A nemzet fejlődése a szocializmusban. In: *A Román Kommunista Párt politikájának időszerei problémái*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1966. 179–207. p.
Tudor Bugnariu: A szocialista nemzet. *Korunk*, 1969/9. 1323–1329. p.

74 *A szocialista nemzet*, Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 77. p.

75 A pártküldöttség fontosabb tagjai: Nicolae Ceaușescu, Gere Mihály, Fazekas János, Virgil Trofin, Emil Bodnăraș, Alexandru Drăghici. ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 104/1966. 2. f.

A küldöttség 1966. augusztus 12-én érkezett meg a Dicsőszentmárton melletti Órhegy nevet viselő faluba, ahol a MMAT első titkára, Nicolae Vereș és Brăniș László, a tartomány Végrehajtó Bizottságának elnöke fogadta. A megfeszített ütemű kétnapos látogatás az előre elkészített forgatókönyv alapján a tartomány fontosabb városait és néhány községet érintett: Dicsőszentmárton, Radnót, Marosvásárhely. Régen, Gyergyószentmiklós, Balánbánya, Csikszereda, Marosfő, Csikszentmárton, Székelyudvarhely. A látogatás ugyanakkor az általános helyzet és a terep felméréseben is fontos szerepet játszott. Az ott tapasztaltak gyakran jelentek meg hivatkozási pontként a későbbi, a nemzetiségi kérdést érintő vitákban.

76 Uo: 176–178. p.

bemutatták és megbeszélték Marosvásárhely fejlesztésének távlati terveit, majd a látogatást a tartományi káderekkel való személyes találkozás, kultúrműsor, közös vacsora és koccintás zárta.⁷⁷

Nicolae Ceaușescu hatalmi konszolidációja megalapozásának fontos része volt a deji örökség néhány elemétől való látványos elfordulás, az előző pártvezetés „mulasztásainak és visszaéléseinek leleplezése”. A néhány, Dejhez közel álló magas szintű vezető (pl. Alexandru Drăghici) eltávolítása, a társadalom felé történő részleges odafigyelés, ideológiai lazítás nem változtatott a rendszer lényegén, viszont a gazdasági jólét javulásával karöltve javított a társadalom általános közérzetén, mobilizációs készségén. A Dej-korszak utolsó felében (1958–1964), a párt magyarságpolitikájában tapasztalható fagyos légkörbe már 1965-től némi szint vitt be az a tény, hogy a pártvezetés látszólag jobban odafigyelt a magyar közösséget érintő sajátos problémák némelyikére. Nemzetiségi különérdekek elismeréséről ugyan továbbra sem volt szó, viszont bizonyos, a társadalmi átalakulást és az ideológiai kérdéseket érintő jelenségre reagált a pártvezetés. 1965-ben a KB mellett megalakult egy, a nemzetiségek problémáival foglalkozó bizottság, amelynek többek között tagja volt Sütő András és Takács Lajos is.⁷⁸ Annak ellenére, hogy a bizottság elsődleges feladata a romániai társadalom egészét érintő, általános kérdések (egyházellenes propaganda, a pártideológia tolmácsolása és eljuttatása a célközönségnek) megoldása volt, lehetőség adódott – személyesen a legfelsőbb pártvezetés tagjainak – több olyan probléma felvetésére is, ami a Dej-korszakban lehetetlennek tűnt: szakiskolai oktatás, kétnyelvű feliratok, a magyar lakosság köréből érkező ún. „nacionalista megnyilvánulások” túlzott lereagálása a hatalmi szervek részéről és ezek drasztikus büntetése stb.⁷⁹ 1966-ban a panaszok hatására kivizsgálták a kolozsvári és a marosvásárhelyi felsőoktatási intézmények tevékenységét. A kolozsvári egyetemegyesítés után és Marosvásárhelyen 1962-től bevezetett kétnyelvű oktatási rendszerről ugyan nem mondtak le, de annak bizonyos túlkapasait mérsékeltek. Pl. az Oktatásügyi Minisztérium külön rendelettel engedélyezte Csögör Lajosnak, hogy továbbra is magyar nyelven taníthasson, és bizottságot küldtek Kolozsvárra, hogy vizsgálja a két nyelven oktatandó tantárgyak helyzetét.⁸⁰ Ugyanakkor fokozták a román nyelvű oktatás „minőségének javítását” új tanerők importálásával és kilátásba helyezték a marosvásárhelyi főiskola történelem–magyar nyelv szakának megszüntetését.⁸¹

A társadalom szocialista típusú átalakítása tovább folytatódott, de immár nem a szovjet internacionalizmus, hanem egy nemzeti diskurzus, a román szocialista öntudat

77 Moldovan Iuliu, a tartományi Kulturális Osztály akkori vezetője számára az ünnepség megszervezése és lebonyolítása, a Ceaușescuval való találkozás, annak dicsérete maradandó élményt jelentett. Interjú Moldovan Iuliuval. Az interjú a szerző tulajdonában található.

78 A rendelkezésünkre álló források alapján úgy tűnik, hogy a bizottság a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának 1968-as létrehozásáig működött. Vince József nagykövet jelentése a romániai nemzetiségi problémákról. Bukarest 1965. szeptember 29. Közreadja Vincze Gábor. Vincze: *Történeti kényszerpályák...* i.m. 278. p.

79 1966-ban a bizottság egyik ülésén Sütő András vetette fel ezeket a kérdéseket. Gyorsírásos jegyzőkönyv az együtt élő nemzetiségek körében kifejtett politikai munkáért felelős bizottság üléséről. ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 180/1966. 48–71. f.

80 ANIC, fond CC PCR, Sectia Propagandă și Agitație, dos. 7/1966. 1–3. f.

81 Uo.

és hazafiság jegyében. A pártvezetés ebben a szakaszban, az ötvenes évek második felétől eltérő módon, ismét teret engedett a nemzetiségek saját elittel és anyanyelvhasználattal történő politikai integrációjának. A hatékony propagandamunka érdekében nem csak, hogy engedélyezték, hanem sok esetben elő is írták ezt a fajta „közösségi integrációt.” „Azokban az intézményekben, gyárakban, ahol németek és magyarok is vannak, az IMSz- és a pártoktatást olyan propagandistákra kell bízni, akik ismerik az illető nyelveket és így az oktatásában résztvevők anyanyelvükön szólhatnak fel. A tartományi, rajoni és városi bizottságok 1965. október 1-jéig kibővítik a tömegszervezetek lektor, aktivista és propaganda közösségeit az együtt élő nemzetiségek sorából származó kommunistákkal” – olvashatjuk a KB egyik utasításában.⁸²

III. A nyitás és a lehetőségek éve 1968, a prágai tavasz hozadékai

III. 1. Az 1968-as közigazgatási reform és annak kihatásai a párt magyarságpolitikájára

A Ceaușescu-meghatározta nemzetiségpolitika és ezen belül a magyarságpolitika fontos mérföldköve volt az 1968-as esztendő. 1968-ban olyan, nagy jelentőségű kül- és belpolitikai eseményekre került sor, amelyek aktiválták a párt nemzetiségpolitikáját. Az ország közigazgatási átszervezését, az ezzel járó gazdasági és politikai változtatásokat, elitcserét és Románia aktív külpolitikai szereplését csak egy stabil és „pacifikált” háttérrel lehetett elképzelni. Ebben a folyamatban fontos szerepet kapott a nemzetiségekkel szembeni viszony rendezése is. E rövid időszak alatt három, az erdélyi magyarság szempontjából (de más nemzeti kisebbség számára is) fontos esemény zajlott le: a közigazgatási reform, találkozó a magyar értelmiségiekkel és a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának (MNDT) létrehozása.

1967-ben Ceaușescu, hatalmi pozíciójának konszolidálása és a pártvezetés gazdasági-társadalmi átalakítási koncepciójának gyakorlatba ültetése végett újabb lépésre, a terület-átrendezési, közigazgatási reform megszervezésére szánta el magát. A reform több szempontból is fontos szerepet játszott a párt gazdaság- és társadalompolitikájában. A tartományoknál kisebb, átláthatóbb és könnyebben megszervezhető megyék gazdasági szempontból a hatékonyabb, decentralizált iparfejlesztést hivatottak szolgálni. A reform során lezajló átszervezések ugyanakkor egy nagyméretű kádermoogást is eredményeztek, amely során a pártvezetés olyan elitcsoportokat helyezett pozícióba, amelyek lojalitására hosszú távon is számíthatott. A reform ugyanakkor propaganda és tömegmobilizációs szempontból is fontos szerepet kapott, hisz a lokális elitek és a lakosság mozgósítása, véleményük részleges meghallgatása és elfogadása a helyi jellegű döntések meghozatalában nagymértékben emelte a párt népszerűségi indexét. Az 1968-as közigazgatási reform előkészítése és lebonyolítása a párt nemzetiségpolitikájában is fontos szerepet játszott. A megyésítés előkészítése nemzetiségpolitikai

82 Feladatok a nemzetiségek körében kifejtendő politikai munkához 1965. ANIC, fond CC PCR Sectia Organizatorică, dos. 27/1965. 25. f.

szempontból tovább követte azt az ötvenes évektől működő elvet, miszerint a nemzetiségi kérdés Romániában megoldódott, tehát a kisebbségi lét sajátosságait nem kell külön érdekként megjeleníteni. Országos viszonylatban a megyésítési előkészületek alatt az első fázisban a nemzetiségi kérdés csak annyiban merült fel, hogy a jövőbeli decentralizált megyei intézmények majd biztosítják a megfelelő sajtót és iskolahálózatot az ott élő nemzetiségiek számára.⁸³ Mindezek ellenére az ún. nemzetiségi kérdés mégis meghatározta az előkészületeket, főleg a Székelyföld vonatkozásában. A Székelyföld-kérdés mint adminisztratív-, és mint gazdasági kérdés jelent meg. Az adminisztratív kérdés lényege az volt, hogy a közigazgatási módosítások lehetővé teszik-e a jövőben, hogy a döntő többségében magyarok lakta Székelyföld nagyobb része egy közigazgatási egységet képezzen. Másrészt az előkészítő viták során középpontba került a térség kétségbeejtő gazdasági helyzete, a beruházások, az ipari fejlesztések hiánya, amelyek a régió gazdasági elszigetelődéséhez vezettek.⁸⁴ Az első tervezet a Székelyföldet az Udvarhely–Csik elnevezésű, „nagy székely megye” és Maros megye között osztotta volna fel úgy, hogy a régió nagy része a 7459 négyzetkilométer kiterjedésű Udvarhely–Csik megyéhez került volna. A tervezett megyehatár északon a Gyergyói medencével kezdődött, délen pedig Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy rajonokkal zárult. Ebben a tervezetben megyeközpontként a központi fekvésű, de Udvarhelynél és Sepsiszentgyörgynél kisebb Csikszeredát jelölték meg. A „nagy székely megye” 364 196 lakost számlált volna egy közel 95%-os (342 044 fő) magyar többséggel.⁸⁵

Az előkészítési viták jegyzőkönyveit vizsgálva három érvrendszer bontakozott ki: visszaállítani a térségben a régi, 1950 előtti megyéket, egy nagy székely megyét létrehozni, valamint a kis székely megye (Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely rajonok Brassóhoz történő csatolásával) mellett szóló érvrendszer. E három vélemény képviselői a párt, egymástól jól elhatárolható ideológiai törésvonalait képviselték. Ezek közül a legfontosabb a Ceaușescu–Drăghici vita, amely a Dej utáni hatalmi szerkezet kialakítása körül forgott. Ceaușescu 1965 után jelentős energiákat fordított arra, hogy meggyengítse, eltávolítsa pozícióikból a Dej-korszakhoz kötődő lehetséges politikai ellenfeleit. Ebben a küzdelemben, az egykori belügyminiszter és Dej halála után az első titkári tisztség egyik potenciális várományosa, Alexandru Drăghici jelentette a legnagyobb veszélyt Ceaușescu számára. A Drăghici–Ceaușescu vita és nézeteltérés határozta meg a közigazgatási reform körüli előkészületeket is.⁸⁶ A viták során a nemzetiségi kérdésben egy harmadik, kevésbé markáns, nemzeti irányvonal is feltűnt

83 Részletesebben lásd: Novák Csaba Zoltán: A megyésítés előkészítése és a nemzetiségi kérdés Romániában 1967–1968. In: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Szerk: Bárdi Nándor–Simon Attila. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 455–421. p.

84 Uo.

85 Ahogy ezt egy későbbi beszédéből megtudhatjuk, a nagy székely megye létrehozását Fazekas János javasolta az Országos Pártkonferencián. Az elhangzott javaslatok konkrét tervezetbe való ültetését Ceaușescu jóváhagyása tette lehetővé. ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 191/1967. 20. f.

86 Drăghici-el történő végső lezámolásra röviddel a közigazgatási reform után került sor. 1968. április 22-25. között zajlott le az RKP plenáris ülése, amelyen a korábban elítelt pártaktivisták rehabilitációját vitatták meg. Ezen az ülésen, a Dej-korszakban elkövetett politikai visszaélések vádjá alapján, fosztották meg Alexandru Drăghiciet is minden párt- és állami funkciójától.

(pl. Iosif Banc⁸⁷, Militaru Aldea⁸⁸, Virgil Ioanovici⁸⁹) amely határozottan elutasította a nemzetiségi különérdek figyelembe vételét és a nemzetiségekkel szembeni paktumpolitikát. Ők határozottan elleneztek a nagy székely megye létrehozását. A pártvezetés több fontos tagja (Gheorghe Apostol, Leonte Răutu, Ion Gheorghe Maurer, Chivu Stoica, Fazekas János) egyértelműen a Ceaușescu által képviselt, kompromisszumra kész irányvonalat támogatta.

Az első tervezetben, mint említettük a „nagy székely megye” jelent meg. A tervezet támogatói a legfontosabb érvként, az etnikai elvet, a térség magyar lakosságának közös érdekeit hozták fel. Gheorghe Apostol az egyik előkészítő ülésen így fogalmazta meg ezt az álláspontot: „a nemzetiségi kérdés szemszögéből vizsgálva, Udvarhely–Csík megye létrehozásával helyesen járunk el. Értékelni kell, hogy olyan megoldást találtunk, amely kielégíti a magyar lakosság igényeit. Kisebb módosításokra, természetesen még sor fog kerülni.”⁹⁰ A „nagy székely megye” ellenzői Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely rajonok Brassó megyéhez való csatolása mellett foglaltak állást. Érveikben elsősorban a gazdasági szempontokra és érdekekre alapoztak, miszerint a két rajon gazdaságilag Brassó városához kötődik. Az üléseken maga Ceaușescu is a „nagy székely megye” mellett foglalt állást, elismerve azt is, hogy a gazdasági érdekek e tervezet ellen szólnak: „Az lenne természetes valóban, hogy Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely Brassó megyéhez tartozzanak, de a javaslatok a nemzetiségi szempontokból indultak ki éspedig, hogy lehetőséget teremtsünk arra, hogy a székelység egy megyében maradjon.”⁹¹ A végső döntés meghozataláig a lakosság véleményének meghallgatását is kilátásba helyezték: „a lakosság részéről is érkeznek kifogások, meg kell hallgatnunk az ő véleményüket is, mert ugye akkor anyanyelvű iskolát meg sajtót is kell biztosítanunk. Minden tényezőt figyelembe kell vennünk.”⁹²

Az előkészítő viták érdekes színfoltja volt az Alexandru Drăghici által felvetett érvrendszer, miszerint az 1950 előtti állapotokból kellene kiindulni, az akkori gazdaságilag életképes megyék megtartásával. Drăghici mesterkéltnek találta az Udvarhely–Csík megye tervezetet, amelynek életbelépésével, szerinte, egy mesterségesen létrehozott gettó alakulna ki a térségben. Drăghici felszólalásában ellenzett mindennemű, általa mesterkéltnek tartott területcsatolást: „Véleményem szerint alaptalan volt Kézdivásárhely rajonhoz csatolnunk a három bodzafordulói román többségű községet csak azért, hogy javítsunk a rajon nemzetiségi összetételén. Azon a véleményen vagyok, hogy ne hozunk létre mesterséges szerkezeteket. Ha valóban fel akarjuk számolni azt a gettót [*Székelyföld – N.Z.*], iparosítanunk kell.”⁹³ A megyésítési tervezet elfogadásában a legfontosabb vitára 1967. december 30-án, a VB

87 Iosif Banc a MAT megszűntetése után létrehozott MMAT első titkára volt 1960-tól. 1965-től a Minisztertanács alelnöke, majd mezőgazdaság-ügyi miniszter volt. Az ő nevéhez köthető a hajdani MAT-nómenklatúra nemzetiségi összetételének megváltoztatása.

88 Aldea Militaru 1962–1965 között a Brassó Tartományi Tanács első titkára, majd 1967 és 1972 között pedig a KB szervezési osztályának vezetője volt.

89 Virgil Ioanovici a Bukaresti Egyetem geológia professzora volt.

90 Uo. dos. 189/1967. 10. f.

91 Uo. dos. 190/1967. 6. f.

92 Ua.

93 Uo. 5. f.

ülésén került sor, amelyen, a pártvezetésen és munkabizottsági tagokon kívül a tartományi első titkárok is részt vettek. A cél, a végleges tervezet elfogadása volt. Az előző viták során elhangzott érvek még erélyesebben csaptak össze. Alexandru Drăghici kitartott azon véleménye mellett, miszerint a székelység esetében vissza kellene térni az 1950 előtt létező Udvarhely, Csik, Maros és Háromszék megyékhez.⁹⁴ Ugyanezen az ülésen hangzanak el azok az érvek is, amelyek a Székelyföld helyzetét és az erre vonatkozó nemzetiségi kérdést a gazdasági fejlesztés, az iparosítás szemszögéből is megvizsgálják. Drăghici azon a véleményen volt, hogy a párt mindeddig nagyon keveset tett a térség gazdasági fellendítéséért, pedig ez lenne a nemzetiségi kérdés megoldásának a kulcsa. Így lehetne megszüntetni a térség egyre fokozódó elszigetelődését: „az iparosítást kellene prioritásként kezelnünk, hisz ez az egyetlen módja a nemzeti elnyomás megszüntetésének...”⁹⁵ Drăghici továbbá azzal érvelt, hogy Brassónak a sepsiszentgyörgyiekre gyakorolt vonzását meg lehet szüntetni azzal, ha a környező székely városokban nagyobb mértékű ipari beruházásokra kerül sor. Hasonló példaként Olténia és Vajdahunyad esetét hozta fel, amikor a hunyadi beruházások egy nagyobb mértékű vándorlást eredményeztek az olténiai térségből.⁹⁶ Székelyföldi példaként a brassói tehergépkocsi alkatrész gyárat említette meg: „Egy tehergépkocsi alkatrész gyárat terveztünk Kézdivásárhelyre, amelyet aztán mégis csak Brassó kapott meg. Nem tudom, milyen megfontolásból történt. Kérdezem, igazságos, hogy mindent Brassóba tömörítsünk és Kézdivásárhelyen, amely Brassó egyik rajonja, nem fejlesztjük az ipart?”⁹⁷ A vitázó Drăghici azt is kifejtette, hogy a pártvezetés felületesen kezelte a nemzetiségi kérdést és alapvető igazságokat hagyott figyelmen kívül. A nemzetiségpolitika csak a felszínen volt sikeres, hisz a párt a tömbmagyar vidékről nem is rendelkezik pontos információkkal. „Ceașescu elvtárrsal Csíkszentmártonban, egy magyar településen voltunk látogatóban, ahol nagyon szívélyesen fogadtak. Ceașescu elvtárs beszédét nem fordították, így az emberek semmit sem értettek meg ebből. Én erről csak sokkal később értesültem. Kérdem én, miért nem szereztünk pontos információkat? Így semmi értelme annak, hogy beszélünk és az emberek semmit sem értenek, aztán még voltak román népviseletbe öltözött lányok is, akikről kiderült, hogy egy mukkot sem tudnak románul.”⁹⁸

A Drăghici által megfogalmazott érvek ellenvéleményeket gerjesztettek mind a „nagy székely megye”, mind a „kis székely megye” híveiben. Az 1950 előtti megyékhez való visszatérést mindkét tábor elutasította. A Székelyfölddel való külön bánásmód ellenséges érzelmeket és fokozott nacionalizmust gerjesztene a románság, és követelőzést más régiók magyar lakosságának körében, érvelt Chivu Stoica: „ha több megyét hozunk létre a Székelyföldön, ez különböző vitákra ad lehetőséget, mert más településeken is élnek kompakt tömbben magyarok és azok is feltennék a kérdést, hogy miért csak ott [Székelyföldön – N. Cs. Z.] hoznak létre több megyét.”⁹⁹ A másik ellenérv az volt, hogy

94 Uo. dos. 191/1967. 9–11. f.

95 Ua.

96 Uo. 34. f.

97 Uo. 36. f.

98 Uo. 35. f.

99 Uo. 18. f.

a visszaállított székely megyék kiterjedésük és adottságaik folytán nem lennének gazdaságilag élet- és versenyképesek. A Székelyföld gazdasági lemaradását a párt rovására író véleményt is elutasították az ülés résztvevői, feszültséget teremtve ezzel Alexandru Drăghici és a pártvezetés többi tagja között. A Ceaușescu mellett felsorakozó pártvezetés egyhangúan – beleértve a magyar származású Fazekas Jánost is – elutasította Drăghici vádjait azzal érvelve, hogy más régiók is a Székelyföldhöz hasonló helyzetben vannak. Az ülés végére Drăghici teljesen elszigetelődött, javaslatait elvetették. Ez után immár csak a kis, illetve a nagy székely megye mellett vagy ellen hangzottak el érvelések, javaslatok. A nagy székely megye ellen ezúttal csak Iosif Banc emelt kifogást nem csak gazdasági, hanem nemzetiségpolitikai érveket is felsorakoztatva. „A magyar nemzetiségi sajátosság nem kellene, hogy megységítési alapkritérium legyen” – jelentette ki.¹⁰⁰ A Banc után nyilatkozó pártvezetők viszont már nem láttak veszélyt egy jövőbeli „nagy székely megye” létrehozásában. Leonte Răutu¹⁰¹ azt is kiemelte, hogy a nemzetiségi kérdés megfelelő megoldása emelni fogja az ország nemzetközi megítélését is.¹⁰²

Az ülés érdekes jelenete volt az egyetlen magyar résztvevő, Fazekas János felszólalása. Fazekas taktikázva, mérsékelt hangnemben a 35 megyés tervezet és a „nagy székely megye” mellett foglal állást, valamint a marxi és lenini nemzetiségpolitika alapelvei betartásának fontosságát hangsúlyozta. Ellenezte Banc azon megjegyzését, hogy a nemzetiségi kérdést nem kell külön figyelembe részesíteni a megységítés előkészítésében. „A magyar lakosság hangulata most kitűnő, szoros kapcsolatban állok a magyarsággal, meg kell őriznünk ezt a jó hangulatot” – hangsúlyozta.¹⁰³ Igazat adott ugyan Drăghicinek abban, hogy a székely területek gazdaságilag elhanyagoltak de országos jelenségnek tartotta, utalva Moldva egyes gazdaságilag elmaradott régióira. Ezen az ülésen hangzott el Fazekasnak két újabb javaslata az új székely megye elnevezéséről és székhelyéről. Megyeszékhelynek, mint a székelység hagyományos fővárosát, Udvarhelyt javasolta. A kezdetben hangoztatott Udvarhely–Csík elnevezés helyett pedig a Hargita nevet, a térség meghatározó hegysége után.¹⁰⁴ A VB elfogadta Fazekas javaslatait. A zárszót, a vitát egyértelműen uraló Ceaușescu mondta. A régi történelmi hagyományokat csak minimálisan kell figyelembe venni, hisz az ország egy új jövő felé tart, ami megváltoztatja az egész társadalmat, fejtette ki a párt első titkára. A Székelyföld esetében pedig nem lehet elszigetelődött gettóról beszélni, hisz más régiók is vannak hasonló helyzetben. Oldandó a feszültséget, a székely városok számára gazdasági beruházásokat helyezett kilátásba.¹⁰⁵ Az ülés résztvevői elfogadták a 35 megyéről szóló tervezetet azzal a közös megegyezéssel, hogy a községek és kisebb területek esetében még bekövetkezhetnek különböző változtatások.

100 Uo. 14. f.

101 Leonte Răutu ebben az időszakban a KB Titkárságának volt a tagja. Ő felelt a KB-ben a propagandáért és agitációért valamint a sajtó és a politikai könyvkiadás ügyeiért.

102 Uo. 23. f.

103 Uo. 26–29. f.

104 Ua.

105 Uo. 36–40. f.

A közigazgatási reform tervezetét 1968. január 14-én tárták a közvélemény elé. A térség magyar lakossága az országos szinten tapasztalható élénkséggel reagált a megyésítést megelőző hírekre és a tervezetre. A reform lényeges pontjainak kidolgozásában a párt a tőle megszokott centralizált rendszerben járt el, különböző helyi jellegű részletkérdésben azonban kikérte a lakosság véleményét. Addig, amíg az 1950-es és 1952-es közigazgatási reform során a lakosság többnyire passzívan követte vagy tudomásul vette a történeteket, ezúttal lehetőség adódott a párt által ellenőrzött fórumokon (népgyűlések, tanácskozások, sajtó) elmondani a különböző véleményeket. A nyitás e – részleges – formája nagyfokú aktivitást váltott ki a lakosság körében. 1968. január 14. és február 9. között a párt központi szervei 10 606 közös vagy egyéni javaslatot regisztráltak.¹⁰⁶ Az élen Körös Tartomány állt 1784 javaslattal, utána következett Bukarest 1720 javaslattal. A jövődöbéli Kovászna megye egy részét magáénak tudó Brassó tartomány is élen járt a maga 366 javaslatával. A javaslatokban a helyi közösségek legkülönbözőbb kérdései fogalmazódtak meg: régi megyék visszaállítása (Muscel megye, Küküllő megye), a jövődöbéli megyeközpontokra tett javaslatok (Máramarossziget, Bârlad, Csíkszereda illetve Udvarhely), az egyik tervezett megyétől a másikhoz való átszatelés, valamint a tervezetben nem szereplő, új megyék létrehozása (Mehedinți, Brăila, Szilágý és Kovászna) és különböző, apró módosítások a jövődöb megyehatárokon. Azon térségek, Râmnicu Sărat, Valea Dâmboviței, Clisura Dunării, Dumbrăveni, Sepsiszentgyörgy, Szilágýság fontosabb településein, ahol a legtöbb kérdés merült fel, a pártvezetés népgyűléseket szervezett ezek tisztázása végett.¹⁰⁷

A megyésítésre vonatkozó tervezet bemutatása és a pártvezetés nyitásából fakadó lehetőségek nagymértékben mozgósították a székelyföldi helyi politikai elitet, értelmiségieket és a közvetlenül érintett települések lakosságát. Az 1960-ban felszámolt MAT emléke még elevenen élt a helyi társadalomban és a Székelyföld egy közigazgatási egységben történő megszervezésnek lehetősége élénken foglalkoztatta a közvéleményt. Legalább ugyanekkora hangsúllyal bírt – néha még fölül is írta az előbbi tényezőt – a térség helyi elitesoportjainak azon törekvése is, hogy a reform során a lehető legelőnyösebb pozíciókat őrizzék, illetve szerezzék meg. A belső küzdelem három fontosabb elitesoport között zajlott: a „nagy székely megye” esetében megyeszékhelynek jelölt csíkszeredai, a fontos történelmi hagyományokkal rendelkező székelyudvarhelyi és a sepsiszentgyörgyi.¹⁰⁸ A különböző helyi lobbicsoportok már a szervezési előkészületek során mozgásba lendültek. A párthierarchia felső lépcsőfokain elhelyezkedő magyar származású káderektől és a hatalom holdudvarában tevékenykedő, vezető értelmiségiek kapcsolatrendszerétől várták a megoldást. Az ilyen jellegű kérések zöme, az akkor legbefolyásosabb székelyföldi származású magyar pártvezetőhöz, Fazekas Jánoshoz futott be.¹⁰⁹ Kiemelt problémaként szerepelt, hogy mi lesz a

106 ANIC, fond CC PCR Secția Organizatorică, dos. 1968/4. 8–111. f.

107 Uo.

108 1966-ban Csíkszeredának 8459 lakosa volt, Sepsiszentgyörgynek 20 768, Székelyudvarhelynek 15 901, Kézdivásárhelynek 8872 és Gyergyószentmiklósnak pedig 13 204.

109 Fazekas János politikai pályafutása a hatvanas évek közepétől ivelt ismét fölle, KB tag volt és a Minisztertanács alelnöki tisztségét is betöltötte. Személyes hagyatékában több tucat kérés, levél is található, amelyekben székelyföldi értelmiségiek, káderek, lobbicsoportok kérnek közbenjárást ügyeik érdekében.

sorsa az 1960-ban a MAT-tól elcsatolt Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely rajonoknak, a jövődöbéli „nagy székely megye” és Brassó megye hogyan fognak osztozkodni a két rajon településein. Említettük, hogy már az előkészítő viták során felmerült ez a kérdés központi szinten is. A brassói pártvezetés, a sepsiszentgyörgyi pártaktíva egy részének támogatását megszerezve, minden lehetséges eszközt bevetett a két rajon megtartása érdekében: lobbiztak a párt központi szervezési bizottságainak ülésein, megszerezték a pozícióikat féltő sepsiszentgyörgyi magyar káderek egy részének támogatását, ígéretekkel, fenyegetésekkel, manipulált népgyűlésekkel próbálták rábírni a pártvezetést a számukra kedvező döntés meghozatalára. A vita megosztotta a két érintett rajon (Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely) helyi pártvezetését is, ugyanis a kézdivásárhelyiek a „nagy székely megyéhez” való tartozás mellett foglaltak állást.¹¹⁰ 1968. január 18-án a KB-nak azt jelentik, hogy „Több sepsiszentgyörgyi lakos is a mellett van, hogy ha nem hoznak létre számukra új megyét, inkább Brassóhoz szeretnének tartozni.”¹¹¹ A brassói pártvezetés igyekezett a központi szervekhez küldött jelentések tömkelegével azt a látszatot kelteni, hogy a térség lakossága egyértelműen a Brassóhoz történő csatlakozás mellett foglal állást. Más forrásokból (visszaemlékezések, Fazekas János személyes hagyatéka) viszont kiderül, hogy a lakosság és az értelmiségiek zöme nem osztotta egyértelműen a helyi pártvezetés véleményét. Helyi értelmiségiek és a brassói központot ellenző káderek igyekeztek jelezni a felsőbb fórumoknak a visszaéléseket, hogy a népgyűléseken résztvevőket és felszólalókat, ígéretekkel, fenyegetéssel befolyásolták, megpróbálták rávenni arra, hogy Brassó mellett szavazzanak és, a másképpen gondolkodó felszólalókat sok esetben elhallgattatták.¹¹² Hasonló visszaélésekre hívta fel Fazekas János figyelmét a korszak két meghatározó vezető értelmisége is. Sütő András és Hajdu Győző a sepsiszentgyörgyi értelmiségiekkel való találkozás után fogalmazott meg egy levelet Fazekasnak, tolmácsolva a helyiek kéréseit. A levélből kiderül, hogy a sepsiszentgyörgyi színház aligazgatóját, Báakai Balázst behívták a párt helyi tanácsának épületébe, ahol Sándor Éva arra kérte, hogy Báakai fogalmazza meg írásban, hogy kéri Sepsiszentgyörgy Brassó megyéhez történő csatlakozását. Miután Báakai ezt visszautasította, arra kérte, hogy szervezze be ebből a célból Fekete Gyula színészt és Völgyesi András rendezőt. Báakai mindezt visszautasította.¹¹³ Ugyanebben a levélben arról is beszámoltak, hogy a helyi pártszervek azokat a gyűléseket, amelyekről már eleve sejteni lehetett, hogy Brassó ellen fognak dönteni, nem tartották meg. „Sokan mesélik, hogy a szeszgyárban négyszer is Csík mellett szavaztak de a

110 A két vitatott rajon vezetősége közötti ellentéteket erősíti meg Király Károly is a visszaemlékezéseiben. A Kézdi rajoni pártbizottság, Szász Domokos, Stemmer József, Németh József, Bede Gyula, Sylvester Lajos, Fábíán Ernő, Benedek Géza a nagy székely megye hívei voltak. Ezzel szemben a Sepsiszentgyörgy rajoni pártbizottság, Sántha Károly első titkár vezetésével a Brassóhoz való tartozás mellett foglalt állást. Király: *Nyílt kártyákkal. Önéletírás és naplójegyzetek*. Nap Kiadó, Budapest, 1995. 22. p. Maga Fazekas János is megerősíti egy interjúban ezt az ellentétet. Sarány István–Szabó Katalin: *Megyei színházak*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001. 19–20. p.

111 ANIC, fond CC al PCR Secția Organizatorică, dos. 4/1968, 20. f.

112 Interjú Czíko Árpáddal, Sylvester Lajossal és Fábíán Ernővel. B. Kovács András: *Szétszabdalt Székelyföld*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006.

113 Sütő András és Hajdu Győző levele Fazekas Jánoshoz. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltára (PTSzL), 917. fond, 8. doboz, 3. dosszié, 1–3. f.

párt küldöttje mindannyiszor arra hivatkozott, hogy a szavazók nem értették meg a kérdést. Így az ötödik menetben megszavazták Brassót”, olvasható továbbá a levélben.¹¹⁴ Egy másik helyi értelmiségi csoport személyesen Fazekas Jánosnak küldött üzenetet, hogy járjon közbe Ceaușescunál annak érdekében, hogy Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely rajonok ne kerüljenek Brassó megyéhez. „[...] azok, akik Brassó mellett agitálnak azt gondolják, hogy a közigazgatási változások negatívan fogják érinteni a pozícióikat és munkahelyüket. Egyesek úgy vélik, hogy az új megyei vezetés már nem fog munkahelyeket biztosítani számukra, minden reményüket a régi brassói kapcsolataikhoz fűzik mellőzve a közösség érdekeit” – olvasható a levélben.¹¹⁵ Hasonló módon nyilvánultak meg a tervezet alapján Brassó megyéhez csatolandó falvak (Tamásfalva, Gidófalva stb.) vezetői is.

Január folyamán Kovászna város értelmisége is mozgásba lendült. Jól kidolgozott és dokumentált iratanyaggal fordultak Fazekas Jánoshoz néhány olyan település érdekében, amelyeket a reformtervezet Brassó megyéhez sorolt. „Kommandó, Zágón, Borosnyó, Papolc és Egerpatak községekről van szó. Azt javasoljuk, hogy ezeket a községeket csatolják Hargita megyéhez a következő okok miatt:

1. Földrajzi szempontból ezek a községek, akár csak Kovászna városa, a Feketeügy folyó medencéjében helyezkednek el. Természetes központjuk Kovászna városa.

2. A medencét többségében ugyanaz a nép lakja, tehát etnográfiai szempontból is indokolt, hogy Hargita megyéhez tartozzon.

3. E térség lakosságának közös kultúrája, történelme és hagyományai vannak, amelyek évezredek óta közös szállal kötik össze Kézdivásárhely rajon településeivel.

4. Gazdasági szempontból, a vasút- és kommunikációs hálózattal együtt az említett Brassó megyéhez csatolandó községek Kovászna várossal és annak térségével alkotnak egy egészet. Mindannyian a múlt századtól kialakult fafeldolgozó ipari hálózat részei...”¹¹⁶

Kovászna megye esetében a gazdasági tényezők mellett szerephez jutott az etnikai tényező is. A MAT 1960-as felszámolásának, a magyar etnikai tömb közigazgatási megbontásának emléke még eleven volt. A megyésítési tervezetek, viták csak fokozták a magyarok és románok közötti gyanakvást, feszültséget. Az egységes székely megye mellett érvelőket a helyi románok és a Brassó pártiak szeparatizmussal vádolták, a térség román ajkú lakossága inkább Brassó megyét választotta volna. A magyarok többsége számára pedig a Brassóhoz való csatolás terve nem jelentett mást, mint egy újabb kísérletet arra, hogy megosszák a székelységet és, hogy tovább folytatódjon a térség Brassó általi „kizsákmányolása.” Egy korabeli jelentésből kitűnik, hogy pl. Zabola településen a népgyűlések során nagyon felfokozott volt a hangulat. „A viták során különböző kijelentések hangzottak el a résztvevők szájából. Egyes román lakosok több alkalommal is kifejezésre juttatták, hogy: ne engedjétek, Romániában élünk és ezek gúnyt űznek belőlünk [...] néhány magyar, főleg női résztvevő pedig a következőket mondta: gúnyt űznek a magyarokból, ez a föld magyar föld, nem megyünk innen sehova.”¹¹⁷

114 Uo.

115 Uo. 10. doboz, 3. dosszié, 1–5. f. A levelet többek között Veress Dániel író, Berde Zoltán tanár, Valkó Ernő költő, Birtalan Ibolya és Cz. Enikő tanárok írták alá.

116 Uo.

117 Uo. 10. doboz, 5. dosszié. 1. f.

A háromszéki események híre hamar eljutott a legfelső pártvezetéshez. Utasításukra több, a terepet is jól ismerő központi küldött (Koppándi Sándor, Király Károly, Fazekas János, Vasile Patilineţ) próbálta megoldani a feszültséget. Fazekas így emlékszik vissza a történetekre: „Akkor nekem [jöttek – N. Cs. Z.] az információk, hogy milyen súlyos hibákat követnek el, hogy több helyen három-négyszer is szavaznak, olyanokat visznek be szavazni, akik nem odaválósíak. Nekem volt egy jó emberem, egy Fábián Ernő nevezetű agrártitkár, agrármérnök, aki éjszaka áthozta az ojtózi szoroson a jegyzőkönyveket és az információkat, hogy mi történik Háromszéken.”¹¹⁸ A pártvezetés számára egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a térség lakosságának nagy része és a helyi értelmiségiek egyértelműen nem óhajtják a Brassóhoz való csatolást. A közvélemény kérése, „nyomása” és a magasabb funkciójú pártaktivisták (Fazekas, Király) közbenjárása nyomán körvonalazódni kezdett egy kompromisszumos megoldás: a két vitatott

rajonból létrehozandó új megye terve. Mint említettem, országos szinten még három esetben alakult ki hasonló helyzet: Szilágy, Mehedinţi és Galaţi vonatkozásában. Galaţi esetében szintén egy ősi rivalizálás állt a háttérben Brăila városával. Február 10-én, egy KB jelentésben hivatalosan is megjelent, hogy Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely rajonokból és néhány Csík rajoni településből létre fogják hozni Kovászna megyét.¹¹⁹ A hivatalos indoklás a következő volt: „Kovászna megyét azért hozzuk létre, mert a térségben együtt élő és dolgozó román, magyar és más nemzetiségű lakosok számos levélben és a központi bizottság javaslatait megvitató népgyűléseken is ezt kérték. Figyelembe vettük ugyanakkor e, hajdan egy megyét képező, térség települései és lakosai között levő hagyományos kapcsolatokat is [...] Kovászna megye létrehozása nagy politikai jelentőséggel bír, szocialista demokráciánk alapelveinek gyakorlatba ültetését bizonyítja.”¹²⁰ A KB-hoz befutó jelentések a pártvezetés döntésének kedvező fogadtatásáról számoltak be. Az új tervezet végső elfogadására (Szilágy, Mehedinţi megyék létrehozására, valamint Brăila és Galaţi szétválasztására) 1968. február 14-én került sor, az RKP plenáris ülésén.¹²¹

A Kovászna megye létrehozása körüli bonyodalom nem volt egyedi jelenség a megyésítés körüli székelyföldi vitákban. Az 1968. február 14-én tartott, a megyésítést lezáró plenáris ülés egyik napirendi pontja egy rendkívüli esetet tárgyalt: Csíkszeredában az előző napon tüntetésekre került sor annak érdekében, hogy Hargita megye székhelyének ez a város adhasson otthont. Az események előzményei közé tartozott, hogy a kezdeti fázisban tervezett „nagy székely megye” megyeszékhelyi státusának megszerzésére három város is pályázott: Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely és Csíkszereda. Az adminisztratív reform előkészítésének híre lázba hozta a vetélytársakat. Az udvarhelyiek a környékről származó Fazekas János támogatásában bízva, már

118 Interjú Fazekas Jánossal. Sarány-Szabó: *Megyeicsinálók... i.m.* 18–19. p.

119 Fazekas visszaemlékezése szerint ő javasolta a Kovászna elnevezést. Sarány-Szabó: *Megyeicsinálók... i.m.* 20. p. Írott forrást erre nem találtunk, az viszont tény, hogy a Hargita elnevezést ő javasolta. A párt az új megyék létrehozásakor bizonyos esetekben engedélyezte a régi nevek alkalmazását, más esetekben pedig valamely településről vagy szimbolikus domborzati formáról nevezték el.

120 ANIC, fond CC al PCR Secția Organizatorică, dos. 4/1968, 132–134. f.

121 ANIC, fond. CC PCR Cancelarie, dos. 21/1968, 7. f.

az előkészítési viták alatt levelet intéztek a pártvezetéshez, amelyben Udvarhely előnyeit ecsetelték.¹²² „Gondolkozunk, mely város felelne meg leginkább a székely megye területén e komplex követelményeknek. Úgy véljük, nem szól belőlünk lokálpatriotizmus, sem más természetű elfogultság, amikor mi Székelyudvarhely várost tartjuk a legalkalmasabb megyeszékhelynek. A történelem során Udvarhely volt a székely anyaszék és Székelyudvarhely a székely anyaváros. Itt székelt a székely székek közigazgatási feje, a székely főkapitány, mint derékszékhez ide fellebbeztek peres ügyekben a többi székek lakói, itt volt letéve a hatalom pecsétje, itt volt elhelyezve levéltára, itt tartották a hadi lustrákat, itt voltak a törvényhozási gyűlések. Földrajzi elhelyezésénél fogva, Székelyudvarhely természetes kapu az alvidék és felvidék között. Ennek köszönheti évezredek óta létét, ezért indulnak sugárszerűen innen az összes közlekedési utak Gyergyó, Csík, Háromszék, Erdővidék, a Kis Küküllő és Sóvidék felé, s egyben legrövidebben összeköti mindezen vidékeket. Itt halad át az út Segesvár, Medgyes, Nagyenyed s Erdély többi városa felé. Ez az összekötő úthálózat és városunk összekötő szerepe a jövőben könnyen tovább fejleszthető (műutak, vasút, repülőterek stb.). Székelyudvarhely akkor is betöltötte az anyaváros szerepét, amikor úttalan utakon, gyalog, lóháton vagy fakószékéren folyt a közlekedés”¹²³ – írták az udvarhelyiek Fazekas Jánosnak 1968 januárjában. Az udvarhelyi nyomásgyakorlás az akkori MMATból érkező hivatalos beszámolókból is nyomon követhető. „A nyilvános viták során több Hargita megyei település lakosa is kinyilvánította azon kérését, hogy Hargita megye székhelyének Udvarhely városát nevezzék ki és ne Csíkszeredát. Azzal érveltek, hogy Udvarhely fejlettebb város és, hogy sokkal jobban el tudja látni a megyeszékhelyi feladatokat” – olvashatjuk a helyi pártszervek hivatalos jelentéseiben.¹²⁴

Az időközben jóváhagyott Kovászna megyéhez csatolandó területek és Sepsiszentgyörgy kiválásával a pártvezetés a helyiekkel való konzultálás nélkül meg is változtatta a megyeközpontot illető elképzeléseit. Február 11-én egy újabb hivatalos változat már Udvarhelyt jelölte meg megyeszékhelyként. A környező települések küldötteivel rá egy napra Székelyudvarhelyen meg is szervezték az új megye alakuló ülését. A hivatalos iratok jó hangulatról számolnak be, viszont köztudott dolog volt, hogy a csíkiak egyáltalán nem örültek az új helyzetnek, hanem kimondottan megalázónak tartották. „Nem akartunk menni. Mégiscsak összeszedtek a vállalatoktól négy autóbuszra és pár kiskocsira való embert, de szinte lasszóval szedték össze, mert nem nagyon akartunk menni” – emlékszik vissza Pataki Imre.¹²⁵ A tartományi pártszervek gyorsan érzékelték, hogy a csíkiak „kötelező beleegyezése” ellenére a helyzet nagyon bonyolult. A marosvásárhelyi tartományi pártbizottság azonnal jelezte Bukarestnek, hogy: „Csík rajonban a hangulat feszült. Különböző vállalatokban, ruhagyár, faipari üzem, gépjárműpark, balánbányai bányauzem, a dolgozók elégedetlenségüknek adtak hangot.

122 Az udvarhelyi értelmiségiek egy csoportja 1967. december 12-én írt egy levelet Fazekas Jánosnak, amelyben történelmi, földrajzi és gazdasági érvekkel próbálta bebizonyítani Udvarhely város fontosságát. PTSzL, 917. fond, 10. doboz, 3. iratesomó, 24. f.

123 Uo.

124 A MMAT tartományi pártszervezetének jelentése a KB-hoz. ANIC, fond CC al PCR Secția Organizatorică, dos. 4/1968, 135. f.

125 Sarány-Szabó: *Megvecsinálók...i.m.* 27. p.

A faipari üzem dolgozói azt állítják, hogy a tervezet néhány helyi aktivista közbenjárására módosult és kéri, hogy szálljon ki egy bizottság és vizsgálja meg az ügyet. Jakab András, a zsögödi termelőszövetkezetből azt állítja, hogy azért került sor a megyeszékhelyi státus megváltoztatására, mert a rajoni vezetők nem csíki származásúak és nem képviselik a helyiek érdekeit. Néhány polgár azt állítja, hogy szükség lett volna több helyi lakos véleményét is megkérdezni, mert a tervezetet megvitató üléseken többnyire csak aktivisták és üzemi vezetők vettek részt. Olyan vélemények is elhangzottak, hogy ebben az esetben, ha Csíkszereda nem lesz megyeszékhely, Csík rajon inkább tartozzon Kovászna megyéhez.”¹²⁶ Az elégedetlenség a következő napokban sem szűnt meg. Február 13-án a város gazdasági egységeiből és a környék falvaiból többnyire szervezeten, esetenként a spontánul, érkező emberek körülvették a pártbizottság épületét.¹²⁷ A tüntetés éjszaka és másnap is folytatódott. Bukarestből Gere Mihály és Vasile Patilineț alkotta küldöttség tárgyalta a tüntetőkkel.¹²⁸ A felfokozott hangulatban végül a tárgyalások során a felek kiegyeztek abban, hogy a tüntetők küldöttségét fogadja Nicolae Ceaușescu. A párt és az ország első számú vezetője és a csíkszeredai küldöttség találkozására február 14-én került sor Bukarestben. Megjegyzendő, hogy ebben az időpontban zajlott a párt plenáris ülése és Ceaușescu ezt megszakítva tárgyalta a küldöttekkel. Ceaușescu a csíkiakkal való találkozás előtt a plenáris ülés képviselőinek még kijelentette, hogy szerinte Udvarhely a megfelelő központ, de hajlandó tárgyalni a küldöttséggel. „Csíkban 2000–2500 ember az utcán tüntetett azt kérve, hogy a központot helyezték Csíkszeredába. Patilineț és Gere elvtárs tárgyalta az emberekkel. Egy küldöttség is érkezett, akikkel ma tárgyalunk. Ők nagyon ragaszkodnak ahhoz, hogy Csíkszereda legyen a megyeközpont. Én nem látom megalapozottnak ezt. A legjobb megoldás mindenképp Udvarhely lenne, vagy esetleg csatlakozzanak Kovásznához. Ez is egy megoldás lehetne. Meghallgatjuk őket, és aztán meglátjuk”, mondta a párt főtitkára.¹²⁹ A csíkiak küldöttsége ismert, tekintélyes helyiekből állt, mint pl. Orbán István a Csík rajoni néptanács végrehajtó bizottságának titkára, Munteanu Ovidiu a csíkszeredai Fafeldolgozó Üzem vezetője, Pataki Imre közigazdász, János Pál iskolaigazgató. Ceaușescu mellett a pártvezetés részéről Ion Gheorghe Maurer, Fazekas János, Vasile Patilineț fogadták őket. A párbeszédre is lehetőséget adó találkozót Ceaușescu nyitotta meg, amelyben röviden felvázolta a küldöttségnek a tervezett módosítások okait. A megyeszékhely megváltoztatását Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely leválásával indokolta, valamint Székelyudvarhely gazdasági, demográfiai és infrastrukturális adottságaival. Csíkszereda városának gazdasági beruházásokat ígért és azt, hogy a jövőbeli megye több intézményét a városba költöztetik. A küldöttség egy térképet kapott tanulmányozás végett, amíg Ceaușescu visszatért egy időre a plenáris ülésre.¹³⁰

126 ANIC, fond CC al PCR Secția Organizatorică, dos. 4/1968, 144. f.

127 Gagyi József: Az új elit a Székelyföldön. Hargita megyei változások 1968 után. *Társadalmi Szemle*, 1997/4. 61. p.

128 ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 21/1968. 7. f. Gere a hatvanas évek végén a KB Propaganda Osztályáért felelt, majd az Államtanács alelnöki tisztségét töltötte be. A KB tag Patilineț a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején volt építkezési majd bányászati és közlekedési miniszter is.

129 Ua.

130 A pártvezetés találkozója Csíkszereda város küldötteivel 1968. Uo. dos. 220/1968. 2–4. f. A találkozóról

A párbeszéd egy rövid szünet után folytatódott. Ezúttal a csíki küldöttség is elmondta a véleményét. Orbán István diplomatikusan de bátran érvelt Csíkszereda mellett, emlékeztetve a párt vezetőit, hogy a város volt eredetileg megyeszékhelynek jelölve és, hogy ennek a megváltoztatását semmi sem indokolja.¹³¹ Muntean Ovidiu faipari igazgató gazdasági érvekkel és Csíkszereda infrastrukturális adottságainak felvázolásával igyekezett meggyőzni a pártvezetést.¹³² Pataki Imre közgazdász azt is sérelmezte, hogy tudomása szerint Brassóban kötelezték a munkásokat, hogy a Brassóhoz való tartozás mellett szavazzanak. Pataki arra az ellenérvre, hogy Csíkszereda csak a „nagy székely megye” esetében rendelkezett volna központi fekvéssel azt javasolta, hogy Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely városok kerüljenek Brassóhoz és a környező területek pedig Hargita megyéhez.¹³³ János Pál iskolaigazgató a város történelmi és kulturális örökségével, hagyományaival érvelt.¹³⁴ A KB képviselői meghallgatták a rendkívül meggyőző és odaadó érveléseket és Ceaușescu azzal, a csíkszeredaiak számára reményteljes ígérettel távozott, hogy a Végrehajtó Bizottság újragondolja a küldöttség kérését. A pártvezetés közben konzultált a jövődöbéli megye ügyében érintett városok, Balánbánya, Gyergyószentmiklós, Székelyudvarhely, Székelykeresztúr előljáróival is. A két előbbi város Csíkszeredához való közelsége és gazdasági kötődése sokat nyomott a latban. A Csíkszereda javát szolgáló döntés az aznapi plenáris ülésen születhetett meg, mivel a február 15–16-án zajló Nagy Nemzetgyűlés már ezt az álláspontot szentesítette.¹³⁵

Az elsősorban regionális jelleget magán viselő vitában nemzetiségpolitikai szempontból fontos tényező, hogy a magyarság egy részét érintő kérdésben is kompromisszum született. Nem alakulhatott meg ugyan a „nagy székely megye”, de Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy térsége nem került Brassóhoz, hanem ugyan egy kisebb, de magyar többségű megyébe tömörült. Az a tény, hogy az említett két székely rajon nem került Brassóhoz, habár mind a pártvezetés, mind a Brassó tartományi és a sepsiszentgyörgyi rajoni vezetés ezt tartotta gazdaságilag indokoltnak, mindenképp egy jelentős sikerként könyvelhető el. Ez esetben, ha csak mérsékelten is, de a nemzetiségi kritériumok megelőzték a gazdaságiakat. A csíkszeredaiak tömeges tiltakozása pedig országos szinten is hosszú időre egyedi cselekedetnek számított. Ebből az időszakból, sőt néhány évre visszamenőleg sincs tudomásunk ilyen méretű utcai tüntetésekről. A csíkszeredai események lezajlásában és annak a pártvezetés részéről történő megítélésében fontos tényező, hogy az események háttérében a helyi pártelit és értelmiségiek egy része állt. A lakosság többsége is elégedetlen volt a kialakult helyzettel szemben, de a háttérben a helyi elit mozgatta az események szálait. A tüntetések és a csíkszeredai küldöttség bukaresti látogatása meghozták a város

készült jegyzéket bővebben lásd: Novák Csaba Zoltán – Olti Ágoston: Udvarhely vagy Csíkszereda? Harc a megyeszékhelyért (Egy csíkszeredai küldöttség Nicolae Ceaușescunál 1968-ban). *Székelyföld*, 2008. 7. sz. 85–111. p.

131 Uo. 4–6. f.

132 Uo. 6–9. f.

133 Uo. 10. f.

134 Uo. 12–13. f.

135 *Vörös Zászló*, 1968. február 16–17.

számára óhajtott döntést. Csíkszereda lett Hargita megye székhelye. Csíkszereda volt 1968 februárjában az a frissen létrehozott megyeközpont, ahol a hatalmi alkuba a helyi társadalom támogatásával, a helyi elit szólt bele.¹³⁶ Az utcai megmozdulások és nem utolsósorban a küldöttség diplomatikus de nagyon határozott kérése, érvelése hatására Ceaușescu és a pártvezetés változtatott eredeti tervein.

III. 2. Újabb lépés: Nicolae Ceaușescu és a pártvezetés találkozója a romániai magyar értelmiségiek képviselőivel 1968. június 28-án

A nemzetközi politikai helyzet alakulása (pl. a csehszlovákiai események) 1968-ban tovább generálta a hatvanas évek közepétől beindult belpolitikai folyamatokat.¹³⁷ A román pártvezetésnek 1968 nyarán az eddiginél is nagyobb szüksége volt a teljes romániai társadalom támogatására. Látványosan megszorodtak a pártvezetés és a különböző értelmiségi csoportok közötti találkozók, megbeszélések és az ország fontosabb megyéibe tett munkalátogatások.¹³⁸ A pártvezetés e gesztusértékű taktikai lépéssorozata nem kerülte el a romániai magyarságot sem. A társadalommal való „kiegyezés” útján a párt tudatosan készült lépéseket tenni a romániai magyarság irányában is. A nemzetiségi kérdésnek a legfelső pártfórumok elé terjesztése terén elmozdulás történt a hatvanas évek eleji holtpontról. A romániai magyar értelmiségiekkel való közvetítéssel megbízott Fazekas János és a kisebbségi ügyekért felelős bizottság folyamatosan szállította az információkat a pártvezetésnek a magyar értelmiségieket foglalkoztató kérdésekről. Statisztikák készültek a nemzetiségi oktatás állapotáról, helyzetéről, a nemzetiségi diákok létszámáról, továbbtanulási lehetőségeiről. 1968 nyarára a pártvezetés egy, a magyar értelmiségekkel való találkozásra is felkészült. Az igények, panaszok, kérések összegzése és egy potenciális problémakatalógus körvonalazódása után elkészült a romániai magyar értelmiségiek reprezentatív névsora is.¹³⁹ Fazekas János 1968 nyarán Ion Gheorghe Maurerhez írt levele már előrevetítette az erdélyi magyar értelmiségieket foglalkoztató problémákat. Fazekas többek között megemlítette a magyaroknak a különböző állami, párt és kulturális intézményekben tapasztalható alulreprezentáltságát, a magyarság alkotmányos és jogi státusának újragondolását, új rádió- és tévé műsorok szükségességét, a magyar nyelvű oktatás fejlesztését és egy új kisebbségi érdekképviseleti szervezet létrehozásának az igényét.¹⁴⁰

136 Habár a csíkszeredai tüntetéshez hasonló méretű megmozdulásra nem került sor, fontos megemlíteni, hogy a helyi elitek más térségekben is értek el sikereket. Ilyen például Brăila és Galați térségének két megyére történő szétválasztása, valamint az előzetes tervekben nem szereplő Mehedinți és Szilágy megyék létrehozása.

137 A Varsói Szerződés tagállamai és Románia viszonya annyira elmergesedett 1968-ra, hogy pl. a március 23-án Drezdában tartott tanácskozára a román felet meg sem hívták.

138 A jelenségről részletesebben lásd: *PCR și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu (1965–1972)*. Ediție de documente elaborată de: Alina Pavelescu–Laura Dumitrescu. Arhivele Naționale ale României, București, 2007.

139 ANIC, fond CC PCR Secția de Propagandă și Agitație, 18/1968. 98-102. f. A párt által fontosnak tartott romániai magyar értelmiségiek neveit összefoglaló névsor összesen 121 nevet tartalmazott Marosvásárhely, Kolozsvár, Bukarest, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Csíkszereda, Brassó, Arad, Nagybánya, Sepsiszentgyörgy városokból.

140 Fazekas János tájékoztató levele Ion Gheorghe Maurerhez 1968. PTSzL. 917 fond. 7. doboz.

A romániai magyarság bizalmának visszaszerzéséért tett lépések közé tartozik az a találkozó is, ami a legfelsőbb pártvezetés és a romániai magyar értelmiségiek között zajlott le 1968. június 28-án. A párt legfelsőbb vezetése kezdeményezésére, a már megszervezett értelmiségi találkozók mintájára Bukarestbe hívták a romániai magyar értelmiségiek meghatározó véleményformálóit. Több mint 50 romániai magyar értelmiségi (írók, költők, szerkesztők, művészek, oktatók) kapott meghívót. A korszak várható történései között elméletileg benne volt ugyanez a lehetőség, a tanácskozásra meghívott értelmiségieket mégis meglepetésszerűen érte a felkérés, hisz csupán néhány nappal a találkozó előtt értesítették őket.¹⁴¹ Előzetes egyeztetésre, taktikázásra ilyen körülmények között alig volt lehetőség (esetleg néhány személy között lezajló rövidebb beszélgetésre kerülhetett sor), habár a romániai magyarság legégetőbb problémáival, amint az a tanácskozáson elhangzottakból is kiderült, mindenki tisztában volt.¹⁴² Az RKP KB székházában megrendezett tanácskozáson a pártvezetés néhány kulcsfigurája (Nicolae Ceaușescu, Paul Niculescu Mizil, Leonte Răutu, Gere Mihály, Fazekas János) és a romániai magyarság reprezentatív értelmiségi elitje vett részt: Bukarestből (Domokos Géza, Szász János, Bodor Pál) és a fontosabb erdélyi kulturális centrumokból: Kolozsvárról (Gáll Ernő, Demeter János, Jordáky Lajos, Kántor Lajos, Nagy István, Csehi Gyula, Fodor Sándor, Kányádi Sándor, Jancsó Elemér), Marosvásárhelyről (Hajdu Győző, Gálfalvi Zsolt, Sütő András), Temesvárról (Sisak Ernő) stb. A megbeszélésen 26-an, szólaltak fel.¹⁴³ Elméletileg bárki felszólalhatott, aki meghívót kapott és a beszédek időtartama sem volt szigorúan megszabva, csak annyiban, „ahogy aztán telt az idő mondták, hogy lehetőleg rövidebben.”¹⁴⁴ Amint említettük, előzetes egyeztetésre nem került sor, de az elhangzott beszédekből világosan kirajzolódtak azok a problémakörök, amelyek a magyar értelmiségiek szerint sürgős megoldásra vártak.

Az első, egyik lehangsúlyosabban kiemelt kérdés a romániai magyarság jogi státusának és az állami- és pártszervekben való képviseletének rendezése volt. Több felszólaló (Gáll Ernő, Demeter János) is hangsúlyozta, hogy szükség van egy kisebbségi státútumra, amely rendezné a magyarság sajátos, kollektív jogait.¹⁴⁵ Az ebben a témakörben felszólalók továbbá azt is kérték, hogy hozzanak létre egy olyan állami szervet, amely koordinálná a magyar kisebbség kulturális életét. A jogi kérdéskörben került terítékre az ötvenes években, haza- és nemzetárulás hamis vádjával elítélt magyar értelmiségiek rehabilitálása is.¹⁴⁶ Szóba kerültek továbbá a hatvanas években

141 Andreescu-Varga-Nastasă: *Minorități etnoculturale... i.m.* 912. p.

142 Domokos Géza visszaemlékezésében arról számol be, hogy a találkozó előtti estén meglátogatta Bodor Pált és Szabó Gyulával együtt, ott írták meg felszólalásaik szövegeit. Bányai Éva: *Sikertörténetek kudarcokkal*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2006. 140. p.

143 Feljegyzés a pártvezetés és a magyar nemzetiségű értelmiségiek közötti találkozóról. 1968. június 28. ANIC, fond. CC PCR Secția Organizatică, dos. 47/1968. 1-53. f.

144 Interjú Gálfalvi Zsolttal. Az interjú a szerző tulajdonában található.

145 A romániai magyarság jogi helyzetét stabilizáló státútum kérdése megjelent már a két világháború között de a második világháborút lezáró időszakban is. A béketárgyalások előtt álló Románia 1945. február 6-án hirdette ki az ún. Nemzetiségi Státútumot, amely kimondta az összes állampolgárok fajra, nyelvre, nemzetiségre való tekintet nélküli egyenlőségét és a nyelvhasználat területén kollektív jogokat is biztosított az erdélyi magyarságnak. Az 1947-ben hatalomra kerülő RKP által megteremtett osztályszempontú politikai rendszer többé nem ismerte el a nemzetiségek kollektív jogait.

146 Az akkor elítéltek többsége 1963-ban, 1964-ben szabadult a börtönből. A régi munkaköreikbe való

eltávolított kétnyelvű feliratok és a megváltoztatott utcanevek is, valamint a kisebbségi nyelvek használata az államigazgatásban.

A második csoportba az oktatás területén tapasztalt problémák felvetése tartozott. A leghangsúlyosabb kérdés az anyanyelvi oktatás helyzete volt. A felszólalók többsége szóvá tette a magyar tannyelvű szakiskolai oktatás szinte teljes felszámolását, valamint az anyanyelven való iskolai és egyetemi tanulás előtt álló akadályokat: a magyar tannyelvű osztályok indulásának akadályoztatását, az egyetemi felvételik során a magyar diákokat ért diszkriminatív intézkedések, a kisebbségek számára írt tankönyvek, Románia földrajzának és történelmének a kisebbségek anyanyelvén történő oktatása, az egyetemi végzősök kihelyezése körüli bonyodalmak.¹⁴⁷ Az úgynevezett kulturális jellegű kérések és sérelmek kiterjedtsége is hasonló volt. Említésre került egy sor kérdés, a kisebbségi hagyományörző és műkedvelő csoportok támogatásától, el egészen a színházi életben tapasztalható hiányosságokig. Viszonylag nagy teret kapott a nemzetiségek és a romániai média viszonya. A felszólaló értelmiségiek, ráérezve a lehetőségekre, új folyóiratokat kértek, magyar és német nyelvű tévé és rádióműsorokat, a meglévő újságok mennyiségi és minőségi feljavítását. Említésre került továbbá a nemzetiségek nyelvén történő könyvkiadás kérdése is, ahol a kiadványok számának növelését szorgalmazták és a kisebbségek számára külön könyvkiadót kértek. A kulturális élet egyik kiemelt szegmensként jelent meg a kisebbségeknek a romániai tudományos életben betöltött szerepe és pozíciói, amely a felszólalók többsége szerint nem tükrözte sem a nemzetiségek arányát, sem azoknak a tudományban, a kulturális életben kifejtett tevékenységének mennyiségét és minőségét. Az 1956-os magyarországi események kihatásai sok tekintetben megtörték a romániai magyarság vélt vagy valós integrációjának a román állam részéről történő megítélését. A romániai magyarság kérdése az 1944–1945-ös állapotokhoz hasonlóan állambiztonsági kérdéssé vált. A román társadalom magyarsággépén való pozitív változást remélhettek azok a felszólalók, akik hiányolták a román médiából, tömegtájékoztatásból a magyarságról és általában a nemzetiségekről szóló tájékoztatásokat.

A pártvezetés és a romániai magyar értelmiségiek között lezajlott találkozás és tanácskozás nem számított egyedi jelenségnek 1968-ban, mégis rendkívül fontos momentuma az RKP magyarságpolitikájának. 1948 után a párt gyakorlatilag kijelentette, hogy a kisebbségi kérdést megoldották, a kisebbségek helyzete nem jelent egyedi problémát, a szocialista alkotmány által nyújtott szabadságjogok indoktalanná teszik a kollektív jogok kérését. A párt 1968-ig, az 1956-os epizódot leszámítva, gyakorlatilag nem konzultált ilyen mélységben egyik kisebbségi (vagy más, vallási, társadalmi stb.) csoportot illető kérdésben sem.¹⁴⁸ Az erdélyi, főleg a székelyföldi magyarság körében

visszakerülés vagy az esetleg új munkahelyek szerzése elé azonban a központi és helyi pártszervek számos akadályt gördítettek. A magyar értelmiségiek ennek orvoslását kérték a pártvezetéstől.

147 Az 1956-os események helyi értelmezése után vetődött fel újra, erőteljesebben az ún. magyar szeparatizmus kérdése. A magyar diákok, végzősök, orvosok, szakemberek „a többségi nemzettől történő elkülönülése megakadályozása” ürügyén a magyar egyetemi végzősöket elkezdték román többségű, szülőföldjüktől távol eső vidékekre kihelyezni.

148 1956 őszén a KB titkára, Miron Constantinescu Kolozsvárra utazott, ahol szeptember 29–30-án, találkozott a reprezentatív kolozsvári magyar értelmiségiekkel. Részletesebben lásd: Benkő Levente: *Az őszinteség két napja. 1956. szeptember 29–30.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2007. Hasonló jellegű tanácskozás zajlott le

nagy népszerűségnek örvendő MAT létrehozásakor, 1952-ben sem került sor egyeztetésre a kérdésben érintett közösséggel, de még az illetékes elitcsoportokkal sem. Ugyanúgy annak részleges megszüntetésekor sem 1960-ban. A találkozás, tanácskozás mindenképp a Ceaușescu-féle részleges nyitás, kezdeményezés eredménye volt. A visszaemlékezésekből és a felszólalásokból az derül ki, hogy a megszólalók jelentős többsége ekkor látta elérkezettnek, hogy végre a pártvezetés tudtára hozza mindazokat a jelenségeket, történéseket, amelyeket a romániai magyarság szerintük sérelemként könyvelhet el. Érdekes jellemzője a tanácskozáson elhangzott beszédeknek az a diplomatikusság, amellyel a felszólalók néhány kérdéskört bemutattak. Ceaușescunak és a pártvezetésnek – a felelősséget a párt második vonalában tevékenykedő aktivisták „szabotációira” meg a Dej-korszakban elkövetett mulasztásokra hárítva – lehetővé vált, hogy tiszta alapokra helyezték a kisebbségpolitikát és az ebből fakadó legitimációs kérdéseket. A tanácskozás és az elhangzott kérdések egy másik jellegzetessége az volt, hogy nem hangzottak el gazdasági jellegű érvek, problémafelvetések. Ugyanazon év januárjában az adminisztratív reform kapcsán a belső pártviták körében viszont elismert tényként jelent meg a többségében magyarok lakta Székelyföld gazdasági elmaradottsága. Tény az is, hogy a kulturális élet területén dolgozó magyar értelmiségiek a személyes tapasztalataikon túl nem rendelkeztek pontos gazdasági adatokkal, kimutatásokkal, statisztikákkal, amelyekre hivatkozni lehetett volna.

A több órás tanácskozáson elhangzott kérések alapján a pártvezetés készített egy problémakatalógust, amelyben összegezte az elhangzó kéréseket, észrevételeket és az azokra adandó válaszokat. A problémakatalógust vizsgálva kiderül, hogy melyek voltak azok a kérdések, amelyekre a párt azonnal reagált, melyek voltak a pártvezetés számára a legkényesebb pontok, melyek voltak azok a területek, ahol számítani lehetett egyfajta kompromisszumra és melyek voltak azok a kérések, amelyeket a pártvezetés kapásból visszautasított. Szembetűnő a nemzetiségek jogi helyzetére utaló bármilyen kérdés azonnali visszautasítása. A magyar értelmiségiek, élve a lehetőséggel, megpróbálták kitörni az 1948-tól kanonizált helyzetből, új jogi státust kérve az országban élő nemzetiségeknek. Statútumot kértek és ennek alapján jól meghatározott és körülírt, hatékony, intézményes szintű képviseletet. A pártvezetés viszont azonnal visszautasított mindennemű olyan kérést, ami a kollektív jogok elismerését eredményezte volna. Ezzel szemben adminisztratív jellegű változtatásokat, és néhány magyar származású ember pozícióba juttatását ígérték meg a különböző állami szerveknél, amely sokszor kimerült az ún. tanácsadói (konzultatív) szerepkörrel.¹⁴⁹

A tanácskozás sikerességét vagy kudarcát az adott történelmi-politikai kontextusból kiindulva kell vizsgálnunk. Az elhangzott követelések, kérések közül nagyon kevés

1956 októberében Marosvásárhelyen a MAT magyar értelmiségei és a helyi pártvezetés között. Részletebben lásd: *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság... i.m.* 143–159. p.

Mindkét találkozóra jellemző, hogy az 1956-os magyarországi események erdélyi lecsapódása váltotta ki. Elsősorban a desztalinizáció és a magyarországi reformok kihatásait értékelték, ugyanakkor sor került, néhány, az erdélyi magyarságot általánosan érintő kérdés megvitatására is. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy egyik tanácskozás sem érte el az 1968-as találkozó komplexitását.

149 Novák Csaba Zoltán: „A nyitás éve”, 1968. A romániai magyar értelmiségiek találkozója Nicolae Ceaușescuval. *Múltunk*, 2008/2. 229–266. p.

valósult meg ténylegesen és néhány pedig részlegesen. A pártvezetés most sem ismerte el a nemzeti kisebbségek kollektív jogait (ahogy más közösségeket sem), ezért indokolatlannak tartotta egy statútum elkészítését. Néhány magyar tannyelvű osztály indítását leszámítva nem változott a szakiskolai képzés. A nyelvhasználat, utcaelnevezések, kétnyelvű feliratok tekintetében kezdeményezett változtatások általában elsikkadtak a vidéki párt- és állambürokrácia útvesztőiben. Románia történelmét és földrajzát ezek után sem oktatták a kisebbségek anyanyelvén, valamint nem készültek speciális román nyelv és irodalom tankönyvek a nemzetiségi diákok számára. A '70-es évek második felétől aztán a részleges vívmányok is fokozatosan eltűntek. Ugyanakkor azt is elmondhatjuk, hogy mindezek ellenére számos pozitív hozadéka is volt akkor és ott ennek a találkozóknak. A pártvezetés újra szembesült a romániai magyarság legégetőbb, főleg kulturális jellegű problémáival. A romániai magyar elit számára lehetőség adódott mindezt hivatalos fórum előtt is elmondani, felvázolni. A tanácskozás utáni időszakban hozták létre a *Kriterion Könyvkiadót* és *A Hét* kulturális közéleti hetilapot, valamint ekkor indult be a román tévé magyar és német nyelvű műsora is. A két 1968-ban létesült megyében, de másokban is, a hatvanas évek végén, hetvenes évek legelején lehetőség adódott a helyi magyar kultúra ápolására, magyar jellegű szobrok, emlékművek, emlékházak felállítására.

A sajtó szűkszavúan, a pártpropaganda szigorú szabályait betartva számolt be a magyar értelmiségekkel való találkozóról. A tanácskozáson elhangzott kérésekről, javaslatokról, vitákról nincs semmiféle említés. A közlemény csupán arról számolt be, hogy „a megbeszélésen az értekezlet résztvevői kinyilvánították megelégedésüket és teljes csatlakozásukat pártunk és államunk marxi–lenini nemzetiségpolitikája iránt, az RKP következetes törekvése iránt, hogy fejlessze a szocialista demokráciát, hogy biztosítsa az összes dolgozók jogegyenlőségének tényleges megvalósítását, nemzetiségre való tekintet nélkül, a közös szocialista haza szüntelen virágzásáért. Ez alkalommal számos értékes javaslat hangzott el a munka javításáról a hazai tudományos és kulturális tevékenység különböző területein.”¹⁵⁰ A találkozó „felemás” hangulatáról számolt be Takács Lajos is a bukaresti magyar nagykövetség munkatársainak.¹⁵¹

III. 3. Újabb munkalátogatások és a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának születése

1965–1968 között Ceaușescunak sikerült megnyernie az akkori erdélyi magyar elit egy jelentős részének bizalmát. A megyésítés során tanúsított „rugalmassággal”, a magyar értelmiségekkel folytatott párbeszéddel és nem utolsósorban a megbeszéléseken, látogatásokon megnyilatkozó (szándékosan felnagyított) érdeklődésével nem elhanyagolható méretű szimpátiát vívott ki magának. A KB-ba vagy más, állami vagy párt-intézménybe beválasztott magyar káderek, a közigazgatási reform során pozícióban maradt vagy került magyar származású pártaktivisták, az értelmiségekkel folytatott tárgyaláson szóhoz jutott és a meghallgatott értelmiségiek sok tekintetben

150 Vörös Zászló, 1968. június 28. *Scântea*, 1968. június 28.

151 Vincze: *Történeti kényszerpályák... i.m.* 295–299. p.

lekötelezettjei voltak a pártvezetésnek. A szkeptikusabbaknak pedig maradt a remény és a bizakodás, hogy a változások nemcsak látványosak, hanem tartalmasak is lesznek. Az 1968-as csehszlovákiai eseményekkel szemben tanúsított román külpolitikának óriási szüksége volt a belpolitikai egyensúly és egység, egy nyugodt háttér megteremtésére. A pártvezetés valóságos országjárást szervezett. Az RKP vezetőségének legfontosabb tagjai, élen Nicolae Ceaușescuval, több megyébe is ellátogattak augusztus és szeptember folyamán. A nyugati határhoz közel álló és kisebbségi lakossággal is rendelkező erdélyi megyék voltak az elsők. A propaganda és a belső nyugalom szempontjából fontosabb megyéket személyesen Ceaușescu látogatta meg, míg máshova a fontos pártvezetők látogattak el.¹⁵² A párt magyarságpolitikája szempontjából a Székelyföld és az erdélyi magyar kultúra hagyományos központja, Kolozsvár volt kiemelt státusban. A román pártvezetés, annak ellenére, hogy valójában nem értett egyet a dubceki liberalizációval, és azt nem alkalmazta a saját országában, nem vett részt a Varsói Szerződés csehszlovákiai intervenciójában. A hatalma és népszerűsége csúcspontján levő Ceaușescu 1968. augusztus 21-én egy óriási méretű népgyűlés keretében ítélte el a csehszlovákiai katonai intervenciót. A Varsói Szerződés csapatainak beavatkozását elítélő bukaresti népgyűlés után néhány nappal már a Székelyföldön találjuk Ceaușescut.¹⁵³ Augusztus 26-án népszerűsége csúcán érkezett Brassóba, hogy onnan aztán meglátogassa a két újonnan alakult „székely megyét” Kovásznát és Hargitát.¹⁵⁴ Hatalomra kerülése óta (1965) ez volt a második székelyföldi látogatása. Míg elődje, Dej viszonylag ritkábban tett munkalátogatásokat, Ceaușescu remek politikai érzékkel mérte fel a gyakori, és látványos látogatások fontosságát. Ugyanakkor azt is ki kell hangsúlyozni, hogy a pártvezetés 1968-ban tartott egy, a csehszlovákiaihoz hasonló szovjet (és magyar) intervenciótól is. A Székelyföld gyakori és minden nagyobb települést felölelő látogatása, fontos politikai üzenetet hordozott a helyi lakosság számára. A két megye vezetősége lekötelezettje volt a pártvezetésnek, de a lakosság zöme is pozitívan, reményekkel telve értékelte az elmúlt időszak történéseit. Ceaușescu felszólalásaiban elismerte a Székelyföld gazdasági lemaradását és nagyméretű beruházásokat ígért. „A székelyek által lakott települések, épp úgy, mint más romániai vidékek gazdasági szempontból nagyon elmaradottak. A szocializmus éveiben ugyan értünk el sikereket, de valljuk be őszintén, ez nem elég. A következő ötéves terv során a székelyeknél – az önök városában és megyéjében – tíz új üzemet fogunk létesíteni. A székelyek által lakott területek iparosítása fejezi ki valójában az iparosítási és nemzetiségi politikánk helyes és igazságos irányvonalait”, jelentette ki

152 1968. augusztus 28–29-én a látogatási hullám országos szinten tetőzött. Gheorghe Apostol Brăila, Vrancea, Galați megyébe látogatott el, Alexandru Bărlădeanu pedig Neamț és Bákó megyébe. Ugyanabban az időpontban Emil Bodnăraș Vaslui, Iași, Chivu Stoica pedig Dolj és Mehedinți megyéket látogatta meg. *Scântea*, 1968, augusztus 29.

153 Az amúgy neosztálinista jegyeket magán viselő pártvezetés e lépését a szakirodalom a román különutas politika hozadékának tudja be. Részletesebben lásd: Retegan: 1968. *Din primăvara până în toamnă...* i.m. 54–185. p.

154 Ceaușescu a látogatásokat már a megyésítés előkészületei során megígérte az érintetteknek, pl. az 1968 februárjában Bukarestben tárgyaló csíkszeredai küldöttség tagjainak. Kiemelkedő gesztusértékkel bírt az a tény is, hogy a pártvezetés nem csak a két megyeközpontra utazott el, hanem a Hargita megye székhelyéért vívott harc vesztesééhez, Udvarhelyre is ellátogatott. A város előzőleg megkapta a hön áhitott municípiumi rangot is.

Ceaușescu Csíkszeredában.¹⁵⁵ A látványos ígéretek a kisebbségi létben kiemelkedő fontossággal bíró szimbolikus gesztusokkal is megtoldotta. A látogatás során magyarul is fel lehetett szólni, valamint beszédei végén Ceaușescu magyarul is köszöntötte a pártot és a két megyét. „Éljen Hargita, éljen a Román Kommunista Párt!” – mondta például Csíkszeredában.¹⁵⁶ A két megye elitje és lakossága bizalmáról, támogatásáról biztosította a pártvezetést. A felszólalók (Király Károly, Dukász Anna, Tankó Árpád, Bránis László, Szávuly Lajos stb.) beszédeikben eleget tettek a párt elvárásainak: kihangsúlyozták lojalitásukat, elítélték a Varsói Szerződés csapatainak beavatkozását és hangsúlyozták a szocialista nemzet doktrínája egyik alaptételének számító „közös hazafiság” fontosságát. „Íme, milyen is a mi pártunk! Éppen ezért innen Udvarhelyről, ebből az ősi és régi városból jelentem ki a lehető leghatározottabban, hogy nem értünk egyet azokkal a magyarországi, budapesti vagy más országból származó újságírókkal, akik nacionalizmussal vádolják pártunkat” – hangsúlyozta Udvarhelyen Fazekas János.¹⁵⁷ A testvériség, a közös sors és lelki alkat emlegetésével a pártvezetés lényegében a romániaiságot, a román szocialista nemzethez való tartozást mondatta ki a helyi magyar elittel, amely implicit módon még kevesebb kötődést feltételezett az anyanemzettel.

A székelyföldi látogatás után néhány nappal – zsúfolt bukaresti munkaprogram után – augusztus 30-án a pártvezetés Kolozs megyébe látogatott. A tordai és a kolozsvári nagygyűléseken elhangzott beszédeiben Ceaușescu a párt körüli egység fontosságát hangsúlyozta és a kedvező közhangulatot kihasználva sort kerített az utóbbi évek fontosabb politikai cselekvéseinek (a részleges nyitás, a különutas külpolitika, a gazdasági decentralizáció) propagálására. A párt nemzetiségpolitikájának rövid bemutatásakor a Hargita és Kovászna megyei látogatásán elhangzott beszédekre utalt nem részletezve a pártvezetés ott elhangzott üzenetét.¹⁵⁸ Ceaușescu kolozsvári, majd szebeni, valamint Paul Niculescu Mizil KB titkár temesvári, aradi és nagyváradi látogatásain kiderült, hogy a pártvezetés elsősorban a székelyföldi megyékben tartotta fontosnak kommunikálni, külön hangsúlyozni a párt magyarságpolitikájának legfontosabb mozzanatait. A többi látogatáson ezek a kérdések inkább csak utalásszerűen jelentek meg beilleszkedve a párt általános mozgósítási politikájába.¹⁵⁹

1968-végén a Ceaușescu által kezdeményezett politikai és társadalmi átalakítás egy újabb szakaszára került sor. A felfokozott kül- és belpolitikai hangulatban a pártvezetés az RKP megcsappant tömegmobilizációs hatásának felfrissítése végett egy újabb szervezetet hozott létre, a Szocialista Egység Frontját (Frontul Unității Socialiste, a továbbiakban SzEF). A szervezet felállítását, működésének alapelveit, céljait az RKP KB 1968. október 24–25. plenáris ülésén vitatták meg. A felvezető beszédeben Ceaușescu javasolta a SzEF elnevezést és megfogalmazta a szervezet létrehozásának céljait: „A képviselői választások közti időszakban nem létezett egy állandó testület, mely biztosította volna országos szinten, a párt vezetése alatt a helyi szervezetek rendszeres együttműködését. Ez alkalmat

155 ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 136/1968. 39. f.

156 Uo.

157 Uo. 48. f. Fazekas felszólalásában többek között a Magyar Írószövetség kettős kötődésre vonatkozó nyilatkozatára utalt.

158 Scânteia, 1968, augusztus 31.

159 Scânteia, 1968, szeptember 1–2.

adhatott volna a többoldalú véleménycsereére e szervezetek képviselői között, valamint megkönnyítette volna a tömegek széleskörű bevonását az ország fejlődési kérdéseinek megvitatásába. Éppen ezért, összhangban a társadalmi kapcsolatok és a társadalom tagjainak a gazdasági, politikai és állami életben való részvételének javítási követelményeivel, valamint a IX. kongresszus és az Országos Konferencia utasításaival, a VB egy állandó politikai szerv létrejöttét javasolja.¹⁶⁰

A SzEF a diktatúrákban gyakran alkalmazott tömegszervezeti mintára épült, minden szinten és területen átfogta az akkori román társadalmat.¹⁶¹ A szervezet struktúrájában a legfelső szintet a Központi Tanács jelentette, majd ezután következtek a megyei, municípiumi, városi és községi tanácsok.¹⁶² Ugyanezen a plenáris ülésen határozta el a pártvezetés, hogy a szocialista mobilizáció jegyében az országban élő nemzetiségek számára is hasonló szervezeteket hoz létre, amelyek a SzEF mintája alapján és abba betagozódva fognak működni. Elnevezésként a Magyar, Német illetve Szerb Nemzetiségű Dolgozók Tanácsát jelölték meg. Takács Lajos javaslatát, hogy az új szervezetet nevezzék csak egyszerűen Német vagy Magyar Nemzetiségi Tanácsoknak a pártvezetés elvetette. Az utóbbi elnevezés valószínűleg túl „nemzetinek” tűnhetett a pártvezetés számára, és nem hangsúlyozta ki eléggé, hogy ezeket a szervezeteket a „nemzetiségi dolgozók” számára hozták létre és nem különálló nemzeti, érdekképviseleti szervekként kell működniük. Ceaușescu záróbeszédében még türelmesen kitért Takács javaslatára, de érzékeltette, hogy vonja vissza. Maurer viszont annál határozottabban zárta le az ügyet.¹⁶³ A nemzetiségek tanácsainak létrehozása, majd a későbbi működésük tökéletesen beilleszkedett a párt nemzetiségpolitikájába. A belpolitikai egyensúly megtartása érdekében a párt új mobilizációs eszközt teremtett és ebben külön figyelmet fordított a kisebbségekre, elsősorban a kisebbségi elitekre, vezető értelmiségiekre. A zsidók tömeges kivándorlása után megmaradt két nagyobb számú nemzetiségi csoport (magyarok, németek) számára az ötvenes évek végétől jelentősen szűkültek a lehetőségek. A németek negyvenes évek végén, ötvenes évek elején tapasztalt általános kirekesztése valamelyest lazult ugyan az ötvenes évek második felétől, ennek ellenére e közösség számos megoldatlan problémával (oktatás, anyanyelvű kultúra, számarányos képviselet a politikában, közéletben, rokoni kapcsolatok fenntartása az NSzK-ban élőkkel stb.) kellett hogy szembesüljön, akárcsak a romániai magyarság 1956 után. A kisebbségi elitek támogatásának megszerzésében és az őket érintő fontosabb kérdések megismerése céljából a pártvezetés fontosnak tartotta, hogy

160 Az RKP KB plenáris ülésének gyorsírási jegyzőkönyve 1968. ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 178/1968. 47–56. f.

161 A királyi diktatúra éveiben Frontul Renășterii Naționale.

162 A Magyarországon az MSzMP által létrehozott Hazafias Népfronthoz hasonlóan társadalmi–tömegszervezeti összefogó jellegű szervezet volt. A SzEF nem rendelkezett saját lappal. A diktatúra bekeményedésével fokozatosan elveszítette azt a minimális tanácsadói, véleményformáló szerepét is, amellyel az indulás pillanatában rendelkezett.

163 „Ceaușescu: Elhangzott néhány kifogás a nemzetiségi tanácsok elnevezését illetően és pedig, hogy nevezzük egyszerűen német vagy magyar nemzetiségi tanácsoknak. Mi úgy gondoljuk, jobb megmaradni az eredetileg javasolt kifejezésénél, a magyar és német nemzetiségű dolgozók tanácsánál és megkérjük Takács elvtársat – azt hiszem, ő javasolta – talán lemond erről a javaslatáról.

Takács Lajos: Én csak azt javasoltam, hogy gondolkodjunk el ezen.

I. Gh. Maurer: Gondolkodni? Lemondunk róla.” ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 178/1968. 135. f

számukra is létrehozson egy fórumot. Mindkét nemzetiség vezető értelmiségeivel való találkozáson elhangzott az igény érdekképviseleti szervezetek létrehozására. A SzEF-en belüli nemzetiségi tanácsok létrehozása több szempontból is fontos taktikai, propagandisztikus és nem utolsó sorban gyakorlati előnnyel járt a pártvezetés számára. Ezzel a döntéssel a párt jelezte a közvéleménynek (a külföldinek is), hogy foglalkoztatja nemzetiségi kérdés tényleges megoldása. Az MNSz és a többi kisebbségi szervezet felszámolása (1953) óta a nemzetiségek számára nem léteztek külön érdekképviseleti szervezetek, fórumok. Az ezen a területen történő változások látszata, potenciális lehetősége bizakodással töltötte el a kisebbségi eliteket, garantálva azok párt iránti lojalitását. A pártvezetés részben teljesítette a nemzetiségi értelmiségek többször is hangoztatott kérését, ugyanakkor a tanácsok, nem lévén önálló jogi státusuk és döntéshozói jogkörük, továbbra is teljes mértékben a párt kontrollja alatt maradtak. Megteremtésükkel a párt sikeresen kanalizálta, ugyanakkor ellenőrizte a nemzetiségek részéről felgyülemlett aktivitást.

Az MNNDT-t nem a romániai magyarság kollektív jogainak érvényesítése céljából hozták létre, hanem hogy közvetítse a párt politikáját. „A tanácsok egyik fő feladata lesz a politikai nevelési tevékenységhez való hozzájárulás, melyet a párt és a közösségi szervezetek tartanak a szocialista hazafiság, a szocialista nemzetköziség műveléséért, az új rendszerünk iránti elkötelezettségért, a közös hazáért, a magas fokú kommunista etika fejlődéséért, mindenféle maradi, nacionalista felfogás és megnyilvánulás ellen, a tömegek szocialista tudatának folyamatos felemeléséért.”¹⁶⁴ Ugyanakkor az integráló szerepkör mellett az MNNDT elvileg a szocialista nemzet meghatározásakor is elfogadott nyelvi elkülönülés jegyében hozzájárulhatott „az együtt élő nemzetiségek anyanyelvén való tudományos, művészeti és irodalmi alkotás ösztönzéséhez, szoros egységben a román nép alkotásainak fejlődésével, az egész ország szocialista szellemi haladásával.”¹⁶⁵ A sajátos kisebbségi gondok részleges orvoslásának reményére adott okot az a kitétel, miszerint a MNNDT szerepet kap majd „az illető közösségek az illető lakosság jellegzetes problémáinak megvizsgálásában, hogy a legjobb megoldásokat találják meg, a szocialista társadalom és a nemzetiségi állampolgárok általános érdekeivel összhangban.”¹⁶⁶

Mint említettük, az MNNDT a Szocialista Egységfront részeként, annak szerkezeti felépítése alapján szerveződött meg. A tanács székhelyeként Bukarestet nevezték meg és a tagjait a magyar dolgozók megyei tanácsai jelölték ki.¹⁶⁷ Mind a német, mind a magyar tanácsnak volt egy-egy választott bírójja, melynek fő feladata a napi tevékenységek megszervezése volt. Azokban a megyékben, ahol nagyszámú magyar, német vagy más nemzetiségű lakosság élt, megyei szintű tanácsokat hoztak létre. Ezek tagjait az illető nemzetiség dolgozóinak képviselői jelölték ki. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a helyi pártszervek képviselőinek „javaslatára” és beleegyezésével jelölték ki az érintett személyeket. Az együtt élő nemzetiségek megyei tanácsai élén egy elnök és

164 Az RKP KB plenáris ülésének gyorsírási jegyzőkönyve 1968. ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 178/1968. 147–56. f

165 Uo.

166 Uo.

167 Az MNNDT-t és az NNNDT-t mind központi, mind helyi szinten az illetékes pártszervek irányították, amelyek egyértelműen meghatározták az illető tanácsokba jelölt és megválasztott személyek kilétét.

2-3 alelnök állt. A tanácsok rendelkeztek továbbá egy-egy titkárral is. Az új szervezet viszonylagos súlytalanságát érzékelteti viszont az a tény, hogy az alkalmazottaik „a közmunka elvének alapján és közösségi alapon dolgoztak, fizetett alkalmazottakkal nem rendelkezhetek.”¹⁶⁸ Az MNDT országos szervezetének megalakítására 1968. november 15-én került sor Bukarestben. A szervezet Központi Bűrójának elnöke Péterfi István akadémikus lett. Az alelnöki tisztségekbe Takács Lajos, Király Károly, Méliusz József és Maros Tibor kerültek. A bűró tagjaivá választották továbbá: Bányai Lászlót, Demeter Jánost, Dukász Annát, Kovács Zoltánt, Egry Sándort, Fábian Magdolnát, Kovács B. Mihályt, Márton Juliannát, Nagy Sándort, Sütő Andrást, Valter Józsefet és Szilágyi Dezsőt.¹⁶⁹ A tanács központi szervét 1971-ben újabb 24 taggal bővítették. Az MNDT megyei tanácsainak megszervezésére szintén novemberben került sor. November 8-án, pénteken Bihar, Beszterce, Kovászna, Hargita, Hunyad, Máramaros, Maros, Szatmár, Szilágy, Szeben és Temes megyékben tartottak alakuló üléseket. A megyei szervezetek megalakítása az illető megye településeiről érkezett magyar küldöttek jelenlétében történt meg. Az alakuló üléseket minden esetben a párt helyi vezetősége jelenlétében tartották meg. A megyei tanácsokba a helyi értelmiségiek, tanárok, írók mellé beválasztottak gazdasági pozíciókban (üzemekből, gyárakból) levő tagokat is és természetesen, nem hiányozhattak a munkás tagok sem.¹⁷⁰

IV. Az intézményépítés évei és a „kis kulturális forradalom” hatása 1969–1974

IV. 1. Az intézményépítés és az MNDT működésének első évei

A magyar kisebbség irányába történő 1968-ban demonstrált nyitás a hetvenes évek elejéig érezte hatását. Amint az a korszak elemzéséből kitűnik, a kisebbségi jogok továbbra is számos területen szenvedtek csorbát, viszont pozitív irányú változások is végbementek, amelyek jelentősen hozzájárultak a magyar kisebbség, és nem utolsósorban a romániai magyar elit egy jelentős része otthonosság-érzetének megerősödésében. Az RKP KB üléseinek jegyzőkönyveit vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a nemzetiségpolitika számos esetben jelen volt, fontos része volt az éppen aktuális megoldásra váró feladatoknak. Az MNDT 1971-es plenáris ülésén elhangzott beszámolón összegezték a szervezet létrehozásától eltelt közel három esztendő történéseit.¹⁷¹ A még létező, meg nem oldott sérelmek megnevezése és a hivatalos szóhasználatához tartozó, a párt politikáját dicsőítő diskurzusok mellett valós eredményről is beszámoltak.

Az 1968 előtti korszakhoz viszonyítva elsősorban a kulturális élet terén történtek pozitív változások. A megyésítést követően a párt a magyar sajtó területén is

168 *Vörös Zászló*, 1968. július 2.

169 *Vörös Zászló*, 1968. november 16.

170 *Vörös Zászló*, 1968. február 1. Az MNDT Maros Megyei tanácsa a következő felállással alakult meg: elnök Maros Tibor professzor, vezetőségi tagok Fodor Géza a megyei néptanács részéről, Gálfalvi Zsolt színházigazgató, Szöllösi Márton vasutas, titkár Parajdi Görgy aktivista. A tanács vezetőségéhez tartozott még 42 tag. A Maros megyei szervezet ugyanakkor 18 tagot küldött a MNDT országos tanácsába.

171 Az MNDT plenáris ülését 1971 márciusában hívták össze. Az ülésen a pártvezetés és az MNDT meghatározó vezetői vettek részt és szólaltak fel.

engedményeket tett. Hargita és Kovászna megyében új magyar nyelvű megyei lap jelent meg: a *Hargita* Csíkszeredában, valamint Sepsiszentgyörgyön a *Megyei Tükör*.¹⁷² A párt hivatalos magyar nyelvű lapjánál az *Előré*nél növelték a terjedelmet és a példányszámot is 110 000-ről 115 000-re.¹⁷³ A megyésítés után az összes, magyarok által is lakott fontosabb megye rendelkezett magyar nyelvű heti vagy napilappal: *Vörös Lobogó* (Arad), *Új Idő* (Brassó), *Fáklya* (Bihar), *Bányavidéki Fáklya* (Máramaros), *Vörös Zászló* (Maros), *Szatmári Hírlap* (Szatmár), *Szabad Szó* (Temes), *Igazság* (Kolozs) stb.¹⁷⁴

A korszak legnagyobb sikerei közé tartozott az 1968-as értelmiségi találkozón elhangzott kérések némelyikének teljesítése. Az egyik aktuális kérdés a magyar nyelvű tévé adás beindítása volt. 1968 nyarán elkezdődtek az előkészületek. 1969. november 21-én az *Előré*ben Dános Miklós örömmel tudatta a nagyközönséggel, hogy: „Az utolsó simításokat végzik. Ugyanis nagyjából-egészeben már összeállt a bukaresti tévé magyar nyelvű adásának első műsora... Beindul tehát nemzetiségünknek ez a fóruma is.”¹⁷⁵ A műsor november 23-án, vasárnap jelentkezett először. A hetente kétszer sugárzott egy, illetve fél órás magyar nyelvű adás rövid időn belül rendkívül nagy népszerűséget és sikert tudhatott a magáénak. A magyar adás szerkesztőségének élén 1970-től Bodor Pál állt.¹⁷⁶ A hatvanas évek végét jellemző kisebbségpolitika egyik legnagyobb sikerét jelentette a nemzetiségek számára Bukarestben a Kriterion Könyvkiadó létrehozása. A kolozsvári fiókkal is rendelkező kiadó élére Domokos Gézát nevezték ki. A Kriterion a kezdetekben kilenc nyelven jelentetett meg könyveket a nemzeti kisebbségek számára.¹⁷⁷ A sokat hiányolt új magyar nyelvű hetilap, *A Hét* 1970. október 23-án a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács kiadványaként jelenhetett meg. A lap főszerkesztője Huszár Sándor, helyettese pedig Gálfalvi Zsolt lett.¹⁷⁸ Ebben az időszakban került sor a bukaresti Petőfi Ház visszaállítására is, amely fontos szerepet játszott a fővárosban élő magyarok kulturális és társasági életében. Az új intézmények munkaközösségeinek kialakítása a párt vezető szervei és a holdudvarában tevékenykedő magyar káderek és vezető értelmiségiek együttműködése alapján szerveződött meg. *A Hét* főszerkesztője, Huszár Sándor, pl. tipikusnak mondható értelmiségi karriert futott be. Politikailag megfelelő, munkásszarmazású értelmiségiként dolgozott az *Utunk*nál, egy időben a kolozsvári magyar színház igazgatója. A főszerkesztővé való kinevezése körülményeiről – visszaemlékezése szerint – Balogh Edgár szóbeli közléséből szerzett tudomást, miszerint egy tanácskozás szünetében vezető magyar értelmiségiek az ő személyéről döntöttek.¹⁷⁹ Arról, hogy *A Hét* munkatársait milyen szervek és személyek választották ki, Szász János így emlékszik vissza: „Különböző pártbizottságok, a bukaresti propaganda osztály, a kolozsvári kulturális osztálya a pártnak. És ahogy lehetett, egy kicsit még mi hárman is beleszóltunk, javasoltunk.”¹⁸⁰

172 Herédi Gusztáv: Új megyék, új lapok. *Korunk*, 1968. 6. sz. 856–860. p.

173 ANIC. fond CC PCR Cancelarie, dos. 17/1968. 100–103. f.

174 Uo. 107. f.

175 *Előre*, 1969. november 21.

176 Bányai Éva: *Sikertörténet kudarccokkal (Bukaresti életutak)*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2006.

177 Uo.

178 Részletesebben: Bányai Éva: Egy kudarcos sikertörténet. *A Hét* születésének körülményei. *Korunk*, 2003. 8. sz. 16–23. p.

179 Uo.

A *Kriterion* élére kinevezett Domokos Géza esetében is a megfelelő káderlap (előző tevékenység, szovjetunióbeli tanulmányok) és a szakmában szerzett tapasztalat (1961–1965 között az Irodalmi Könyvkiadónál dolgozott) volt meghatározó. A Ceaușescu-féle reintegrációs politika teremtette légkörben az intézményszervezéssel nagyon sok, eddig különböző okok (a negyvenes-ötvenes évek ideológiai jellegű kizárásai, pl. Venczel József, vagy az 1958 utáni ideológiai küzdelmek áldozatai, pl. Földes László) miatt mellőzött magyar értelmiségit lehetett újra pozícióba hozni, illetve publikációs lehetőséget teremteni számunkra.¹⁸¹ Újra publikálhatott az 1956-os események miatt börtönbe került Dávid Gyula, Páll Lajos vagy Lakó Elemér.¹⁸² Ugyanez volt érvényes Keszi-Harmath Sándorra, aki az ún. MAT monográfia ügye miatt lett a párt kegyvesztettje.¹⁸³ A magyar nyelvű kulturális életben történt változások sok tekintetben beilleszkedtek egy országos szintű folyamatba. A megyésítés utáni decentralizációs törekvések (gazdasági is) a kultúraszervezésben is éreztették hatásukat. 1969-ben pl. újjászervezték a teljes román könyvkiadást. Könyvkiadók létesültek, költöztek a nagyobb vidéki városokba, pl. a *Dacia Könyvkiadó* Kolozsvárra, a *Junimea* Iașiba és a *Facla* pedig Temesvárra. „Új román lapok alakultak, a *Lucaefărul*, feljavították a *România Literară-t*, oldalszáma megnőtt, feljavultak a kiadói munkák, mert előkerültek a kéziratok, volt egy román irodalmi felfutás”- emlékszik Szász János.¹⁸⁴ 1965–1968 között a pártvezetés több alkalommal is találkozott a román kulturális élet különböző képviselőivel, amelyeken a meghívott felszólalók az eddigtiltó szabadabb légkörben fejthették ki véleményüket a különböző kérdésekről.¹⁸⁵ A román kulturális életben történt elmozdulásról tanúskodik az a tény is, hogy több, eddig tiltó listán szereplő alkotás is megjelenhetett. Pl. 1965-ben a bukaresti színház újra játszotta Eugen Ionesco *Rinocerü* című darabját. Az irodalmi lapokban, folyóiratokban (*Steaua*, *Povestea Vorbei*, *Echinox*, *Lucaefărul*) új, tehetséges arcok jelennek meg. A nyitás és annak sajátos politikai háttere (a Dej-korszakkal történő leszámolás) egy új irodalmi irányvonalat eredményezett a román irodalmi életben, az ún. tényfeltáró alkotás-

180 Interjú Szász Jánossal. Bányai: *Sikertörténet kudarccokkal...i.m.* 302. p.

181 A pártvezetés és a vezető magyar értelmiségiek közötti találkozon több személy esetében is név szerint kérték a politikai-közéleti rehabilitálást: Méliusz József, Jordáky Lajos, Csehi Gyula, Balogh Edgár, Kurkó Gyárfás, Csögör Lajos, Páskándy Géza, Böződi György, Georg Scherg. Más esetekben, mint pl. Földes László esetében (aki *A Héthez* került főszerkesztő helyettesként), az író-szerkesztő társak egyéni kezdeményezése játszott főszerepet.

A Földes ügyről részletesebben lásd: Bottoni: *A hatalom értelmisége, az értelmiség hatalma... i.m.*
 182 Páll Lajos 1969-ben közölt, *Ballada a békeségről* című versében Bethlen Gábor a központi figura, a *Ballada a szépségről* címűben pedig Báthory Anna. *Korunk*, 1969. 7. sz. 1025–1036. p.

183 A MAT-ról Keszi Harmath Sándor vezetésével 1959-ben készült el egy monográfia. A szerzőket a pártvezetés szeparatizmussal vádolta meg, amiért azok a MAT-ot egy sajátos etnikulturális entitásként ábrázták.

184 Uo. 310. p. A változások az irodalmi életben is túlmutattak. Ezekben az években jelentek meg sorra az amerikai szerzők legfrissebb szociológiai, munkaleléktani, vezetéstudományi stb. művei. A szimfonikus koncertek műsorában felhangzottak az addig a hangversenyekről száműzött zeneszerzők kompozíciói (Stravinsky, Berg stb.). A könyvesboltokba bekerültek a francia és olasz képzőművészeti albumok. Liviu Ciulei és társai jóvoltából világhírűvé vált a román színjátszás és filmgyártás. 1965 után méltán beszélhetünk a román kultúra és tudomány reneszánszáról.

185 Ilyen nagyon fontos találkozó volt a Ceaușescu és a román Írószövetség képviselői között lezajlott tanácskozás 1968. május 22-én, amelyen többek között olyan személyiségek mondták el véleményüket az irodalmi életben felmerült kérdésekről, a folyóiratok, lapok körüli problémákról, mint: Zaharia Stancu, Eugen Barbu, Geo Bogza, Szász János, Marin Preda, Demostene Botez, Eugen Jecbeleanu. *P.C.R. și intelectualii in primii ani ai regimului Ceaușescu...i.m.* 121–161. p.

kat.¹⁸⁶ A bukaresti román nyelvű kultúra fejlődése sokszor minta- és példaértékű volt. A *Hét* sok szempontból a *Contemporanul* mintája alapján működött, de a színházi élet, a külföldi társulatok bukaresti vendégszereplése, művészetük értelmezése, elemzése is példaértékűnek, nagy kihívásnak számított.¹⁸⁷ Constantin Cubleșan a *Példa, divat, hagyomány a román irodalomban* című írásában, 1968-ban a román kultúra és irodalom két világháború közötti hagyományairól értekezett. A cikkben olyan, az ötvenes években tudatosan mellőzött szerzők kerülnek vissza az irodalmi közbeszédbe, mint: Hortenzia Papadat Bengescu, Camil Petrescu, Liviu Rebreanu vagy George Călinescu.¹⁸⁸ Ion Pop a *Harc a közönnyel* c. írásában ekképp összegzi ezt a jelenséget: „A hatvanas években a nagy »visszavonultak« természetes jogaikba lépnek, s jelenlétükkel visszaállítják a harmonikus fejlődést. 1962-ben jelenik meg Lucian Blaga posztumusz kötete, Argehei egy epikus szakasz után visszatér a lírához, megszilárdul a bacoviai vers tekintélye, s Barbu verseinek kiadásával valóságos »barbui irányzat« születik... Gyakorlatilag ebben az évtizedben minden jelentős és kevésbé jelentős költő visszakerül a természetes irodalmi vérkeringésbe: Goga, Pillat, Voiculescu, Minulescu, Adrian Maniu, Ion Vinea, a szimbolistáktól a tradicionalistákig, az avantgarde képviselőitől a második világháború idején jelentkező bohém lázadóig mindenki – C. Tonegaru, Geo Dumitrescu, Ion Caraion, Ben. Corlaciú”.¹⁸⁹

A Ceaușescu hatalmi konszolidációjával együtt járó káderpolitika a párt magyarságpolitikájában is érezte hatását. A megyék és az új intézmények létrehozásával nemcsak a magyar származású káderek sorában, hanem a magyar értelmiségiek körében is nagyfokú mozgás vált érzékelhetővé minden szinten.¹⁹⁰ A Székelyföldön létrehozott új megyékben és azok intézményeiben szintén sok magyar káder és értelmiségi jutott pozíciókhoz. Ugyanez jellemző a Bukarestben megerősített vagy újonnan létrehozott állami és kulturális intézményekre is. Pl. a Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottságnak magyar tagjai is voltak: Bene József, Csíky András, Hajdu Győző, Horváth Imre, Kovács György színész, Létay Lajos, Sütő András, Székely Zoltán személyében. A végrehajtó bizottság (bűró) tagjai közé pedig Domokos Gézá is beválasztották. A hatvanas évek végén a pártvezetés és Nicolae Ceaușescu a látványos gesztusok szintjén is tett lépéseket. A viszonylag gyakorinak nevezhető munkalátogatások mellett ilyennek tudhatóak be a különböző üdvözlő üzenetek is.¹⁹¹ 1968-ban pl. Nicolae Ceaușescu a csíkszeredai líceum tantestületéhez és tanulóihoz intézett üdvözlő üzenetet az iskola 300. évfordulója alkalmából.¹⁹² A korszak dokumentumait vizsgálva az is kitűnik, hogy több, a magyarság szempontjából fontos ülés során maga Ceaușescu is jó hangulatot teremtett, vidámságot, odafigyelést tanúsított.¹⁹³

186 Raport Final... i.m. 321–325. p. A korszak irodalmi életéről még lásd: Eugen Negrici: *Literatura română sub comunism*. Editura Fundației PRO, București, 2003.

187 Interjú Kacsir Máriával. Bányai: *Sikertörténet kudarcokkal...* i.m. 243–251. p.

188 Constantin Cubleșan: *Példa, divat, hagyomány a román irodalomban*. *Korunk*, 1968, 3. sz. 322–326. p.

189 Ion Pop: *Harc a közönnyel*. *Korunk*, 1972. 12. sz. 1795. p.

190 Bányai: *Sikertörténet kudarcokkal...* i.m. 5–17. p.

191 A pártvezetés a Székelyföldre látogatott 1966-ban és 1968-ban is.

192 *Vörös Zászló*, 1968, október 29.

193 Az 1968-as látogatások során a népgyűlések végén magyarul is köszöntötte a résztvevőket. Az 1968

A romániai magyarság önálló gazdasági intézményrendszerének felszámolása és a gazdasági élet szocialista típusú központosított átszervezése után fontos kérdéssé vált a magyarok által is lakott térségek gazdasági fejlesztése. A kérdés a leghangsúlyosabban a tömb-magyar lakossággal rendelkező, gazdaságilag elmaradott Székelyföld esetében merült fel. Az ötvenes években a MAT létrehozása és rövid létezése jelenthetett volna megoldást a térség gazdasági problémáiból fakadó jelenségekre: alacsony életszínvonal, az urbanizáció viszonylagos hiánya, a népességfőlesleg elvándorlása. A tartomány nem oldotta meg a térség gazdasági gondjait, hisz a MAT nem került be az országos gazdasági stratégia által kiemeltként kezelt régiók csoportjába.¹⁹⁴ A Ceaușescu-féle nyitás és a megyésítést megelőző viták során a kérdés újra előtérbe került. Ezúttal maga a pártvezetés is elismerte, hogy a térség az ország szegényebb régióinak egyike. A Székelyföld gazdasági fellendítése a hatvanas évek közepétől a romániai magyarság irányába tett ígéretek egyik kulcseleme lett. A pártvezetés az új gazdasági-adminisztratív egységek létrehozásával és megszerzésével beruházásokat és dinamikus gazdasági fejlődést ígért. A hatvanas években a román gazdasági fejlődés valós eredményeket produkált. Bővült az ipari termelés, növekedtek a beruházások.¹⁹⁵ A kezdeti székelyföldi beruházások mértéke ugyan nem vetekedhetett a gazdagabb erdélyi megyékben megvalósított és tovább folytatott gazdasági projekt nagyságával, azonban az előző időszakokhoz viszonyítva elmozdulást jelentettek a holtpontról.¹⁹⁶ Amikor az MNDDT 1971-es plenáris ülésén kiértékeltek az 1966–1970 közötti időszak gazdasági lépéseit, mindenképp egy változó kép rajzolódott ki. Pl. Kovászna megye területén az említett időszakban indult a kézdívasárhelyi készruhágyár, csavargyár és keményítő gyár. Fejlesztették ugyanakkor a sepsiszentgyörgyi textilgyárat és a köpeci bányát, valamint a megye területén 180 új iskolai tanterem létesült. Az 1971–1975 közötti időszakra pedig új beruházási tervek készültek: az autóalkatrészeket és elektromos készülékeket gyártó üzemek Sepsiszentgyörgyre, valamint fafeldolgozó üzem.¹⁹⁷ A Hargita megyére vonatkozó fejlesztési tervekben a csíkszentsimoni

januárjában fogadott csíkszeredai küldöttségnek kijelentette, hogy ő személyesen fogja képviselni a csíkiak ügyét. Az MNDDT 1971-es ülésén pedig viccesen beleszólt Fazekas János beszédébe.

„Fazekas János: ... Dózsa megérdemelné, hogy szobrot állítsunk neki vagy Sepsiszentgyörgyön, vagy Marosvásárhelyen.

A teremből: Vagy Temesváron.

Fazekas János elvtárs: Nem, mert nem ott született. Önök azokat tegyék Temesvárra elsősorban, akik ott születtek. (nevetés)

A tankönyveink, elvtársak...

Nicolae Ceaușescu elvtárs: Akkor kettőt készítünk, egyet a székelyeknél, egyet meg Temesváron. (taps)“ ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 30/1971. 108. f.

194 Oláh Sándor: A Magyar Autonóm Tartomány a Román Népköztársaságban. In: *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az ötvenes években*. Szerk. Bárdi Nándor, Pro-Print, Csíkszereda, 2005. Stefano Bottoni: *Sztálin a székelyeknél... i.m.* 206–241. p.

195 Részletesebben lásd: Hunya Gábor: Az élelmezési válság okai. In: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Atlantisz Medvetánc, Budapest, 1990. 58–68. p.

196 A térség korabeli gazdasági fejlődésnek alapos, mélyfúrászerű kutatása még várat magára. A kérdésről lásd: Gagyai József: Szocialista modernizáció Romániában, az ötvenes években. In: *Történelmünk a Kárpát-medencében (1926–1956–2006)*. Szerk. Kovács Kiss Gyöngy. Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2006. 185–196. p. Úő: *Fejezetek Románia 20. századi társadalomtörténetéhez*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009. 196–211. p.

197 ANIC, CC PCR Secția Organizatorică, dos. 30/1971. 154. f.

etilalkohol gyárat, a szentkeresztbányai vasgyár és a balánbányai bánya modernizálását, a székelyudvarhelyi cérnagyárat, a székelykeresztúri és a csikszeredai gyerekházak létesítését, a balánbányai szakiskolát és a tusnádfürdői új szállodát emelték ki. Az 1971–1977 közötti időszakra vonatkozó tervek pedig a következő beruházásokat ígérték: alkatrészgyár és fafeldolgozó üzem Csikszeredába, szövedő Gyergyószentmiklóson és kötélgyár Székelykeresztúron.¹⁹⁸ A megyésítés utáni apró, de látványos változások és a további hivatalos tervek optimizmusa a térség pártelitjét és az értelmiségieket is áthatotta. Gazda László, pl. 1968-ban, a *Korunkban* írt bizakodó hangvételű írást Sepsiszentgyörgyről, a textilgyár fejlődési potenciáljáról és annak urbanizációs kihatásairól.¹⁹⁹ A nomenklatúrában szerzett kapcsolatrendszere segítségével a székelyföldi pártelit is részesülhetett az iparosításra, a modernizációra szánt befektetési alapokból. Kovászna megyében a megyei első titkárnak, Király Károlynak, a legfelsőbb pártvezetés fontos tagjaival (Ion Gheorghe Maurer, sőt maga Ceaușescu) fenntartott személyes kapcsolata révén sikerült számos helyi kezdeményezést megvalósítani. A Hargita megyei tervosztály akkori igazgatója, Pataki Imre így emlékszik vissza erre az időre: „De jó volt a hozzáállás, az igazság az. Mikor aztán rájöttek, hogy értjük, amit akarunk, tudjuk, hogy mit akarunk csinálni, és nem mellébeszélünk, hanem egy célt követünk, alapos célokat, én azt mondom, hogy nagyon komolyan támogattak. Az állami tervhivatalnál nyitott ajtóm volt mindenhol, az elnökhöz is, illetve az első alelnökhöz is, aztán a pénzügyminisztériumnál is stb. stb. Jó kapcsolatokat alakítottunk ki, és annyi pénzforrást tudtunk szerezni, amennyi kellett, még annál többet is. Sokszor nem volt az építkezési vállalatnak annyi ereje, hogy fel tudjuk építeni, hogy fel tudjuk használni azokat a forrásokat, amiket kaptunk. Akkor korszerűsítettünk 1973-ban. Kérem, egy esztendő alatt közel 100 km korszerűsített aszfalt-utat építettünk. Három építkezési vállalatot hoztam be a megyébe '73-ban.”²⁰⁰ A hatvanas évek végén tapasztalható nyitás lehetővé tette a hivatalos ideológiai keretek között a magyar kulturális örökség néhány elemének ápolását. „Immár bevett szokássá vált, hogy megemlékezzünk a neves magyar származású személyiségekről. Az Ady Endre, Petőfi Sándor, Benedek Elek, Kőrösi Csoma Sándor, Köteles Sámuel, Simó Géza, Jakab Elek, Bölöni Farkas Sándor, Kafka Margit, Czákó Zsigmond, Bartók Béla, Dózsa György, Teleki Sámuel emlékére szervezett megemlékezéseknek nagy visszhangja volt az országban, de még külföldön is”, hangzott el Péterfi István beszámolójában, 1971-ben.²⁰¹ Annak ellenére,

198 Uo. 159. f.

199 Gazda László: Textilgyár és városiasodás. *Korunk*, 1968. 7. sz. 1022–1026. p.

Hasonló jellegű Szabó József írása Sepsiszentgyörgy várossá válók. *Előre*, 1969, augusztus 13. A municípiumi nőtanács VB elnöke az elmúlt időszak megvalósításairól számol be: parkolóhelyek, 1968–1969 között 881 új lakás, csatornázási tervek, az ivóvízellátás javulása, a közszállítás javulása. A másik székely megyeközpontról, Csikszeredáról és az ott folyó munkálatokról Kálmán Gyula számolt be: csatornázás, villanyvezetékek, telefonvonalak korszerűsítése, járdák építése, épület-felújítások. *Előre*, 1969. 6764. sz.

200 Interjú Pataki Imrével. Az interjú 2008 nyarán készült és a szerző tulajdonában van. A továbbiakban: Pataki interjú.

201 Péterfi István kiértékelése a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa 1968–1971 közötti tevékenységéről. Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának 1971. március 12-ei plenáris ülésének gyorsírásos jegyzőkönyve. ANIC, fond CC PCR Secția Organizatorică, dos. 30/1971. 4–25. f.

hogy Petőfi Sándor számos verse a tiltó listákon szerepelt, halálának 120. évfordulója alkalmából országsszerte ünnepeket rendeztek. Marosvásárhelyen a Kultúrpalotában tartott rendezvényen részt vett a magyar Írószövetség részéről Darvas József is. Megemlékezéseket tartottak továbbá Temesváron, Fehéregyházán, Segesváron. Ez utóbbin is részt vett a magyar Írószövetség küldöttsége, Vince József nagykövet és a román hivatalosságok nevében Pompiliu Macovei, a Művelődés- és Művészeti Állami Bizottság elnöke és Zaharia Stancu a Román Írószövetség elnöke is.²⁰²

Az Erdélyben gyakorolt magyar kultúra- és hagyományápolás külön színezetet és lendületet kapott a két új „székely megyében.” A két megyeszékhelyen új kulturális intézmények jöttek létre, a két megyei napilap pedig tovább erősítette az írásos kultúrát. Lehetőség adódott arra, hogy fiatal értelmiségiek költözzenek a két megyeszékhelyre. A művészeti életből megemlíthetjük még a Maros menti megyék művészegyütteseinek találkozáját is, a Kovászna megyei Bálványoson megszervezett Hargitai Tavasz rendezvényt vagy a Maros megyei nyárárdmenti kórustalálkozókat. A két megye értelmiségei – kihasználva a korszak lehetőségeit – sok tekintetben tovább vitték a hajdani MAT-ban alkalmazott „kultúraápoló” technikákat.²⁰³ A hatalom, a központi ideológia irányába „eladható”, ún. „progresszív kulturaként” jelenítettek meg számos helyi kötődésű témát. Kőrösi Csoma Sándor vagy Benedek Elek emlékezetének ápolása csak egy-egy példa a sok közül.²⁰⁴ Fazekas János 1969-ben egyik beszédében felsorolta azokat a neveket, akik hivatalosan bekerülhettek a helyi székely-magyar panteonba. „Én, mint e föld szülöttje, büszke vagyok azokra a nagy személyiségekre, akik kiemelkedtek a székelyek köréből. Büszke vagyok Dózsa Györgyre, Apáczai Csere Jánosra, Mikes Kelemenre, Kőrösi Csoma Sándorra, Bolyai Jánosra és Farkasra, Aranka Györgyre, a negyvennyolcas tábornokokra, Gáll Sándorra, Gábor Áronra, Bod Péterre, a mártírokra, Török Jánosra, Horváth Károlyra, Váradi Józsefre, Bartalis Ferencre, akik a Habsburg abszolútizmus áldozataivá váltak. Büszke vagyok Bölöni Farkasra, Mikó Imrére, Kriza Jánosra, Orbán Balázusra, Benedek Elekre, Józsa Bélára, Tompa Lászlóra és minden olyan személyiségre, akik teljes erejükből harcoltak a román és a magyar nép barátságának elmélyítéséért.”²⁰⁵

Mint említettük, a magyar kérdés, pl. a közigazgatási reform során is, a korabeli Romániában gyakran leredukálódott a Székelyföld szintjére. A Székelyföld és a székelység kiemelt szerepet kapott és játszott a korabeli hivatalos diskurzusokban is.²⁰⁶ Az üléseken, népgyűléseken felszólaló Fazekas János mindig büszkén emlegette

202 *Előre*, 1969, július 29.

203 A kérdésről részletesebben lásd: Bottoni: *Sztálin a székelyeknél... i.m.* 135–241. p.

204 A Benedek Elek emlékház felavatásakor Máthé János személyében ugyanaz az egyén mondhatott beszédet, aki 1940-ben a bevonuló magyar csapatokat is köszöntötte. Máthéról azt is tudni kell ugyanakkor, hogy az ötvenes évektől kisebb megszakításokkal folyamatosan a belügyi szervek célkeresztjében volt, mint nacionalista, ellenséges elem. Részletesebben lásd: *Magyarhermány kronológiája (1944–1964)*. Szerk. László Márton. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008.

205 Jegyzőkönyv a Kovászna megyei pártszervezet 1969. július 13-i rendkívüli konferenciájáról. Arhivele Naționale Direcția Județeană Covasna, (ANDJC), fond Comitetul Județean de Partid Covasna (CJPC), dos. 1/1969. 103. f.

206 A székelység, a székely tudat, a sajátos székely hagyományok megjelenítése, hangoztatása a térség lakóinak és elitjének tett engedményeken, gesztusokon túl része lehetett annak a pártpolitikának is, amely tudatosan

székely származását, de a román pártvezetés számos képviselője, köztük maga Nicolae Ceaușescu is gyakran sütötte el a „székely poént.”²⁰⁷ A történelmi, publicisztikai írásokban is felerősödött a románok oldalán harcoló székelyek témája.²⁰⁸ A román néppel való sorközösség, közös múlt és harc a szocialista nemzet fogalmának megjelenésével a „progresszív kultúrához” való tartozás elengedhetetlen alapköve lett. Hasonló tendenciákat mutat az 1976-ban megjelent *A magyar nemzetiség története és testvéri együttműködése a román nemzettel* című kiadvány is.²⁰⁹

Az újonnan, mesterségesen létrehozott székely megyékben kezdetét vette a lokális identitás átalakítása egy új, megyei identitássá. Hargita és Kovászna megye politikai elitje (a rituális szónoklatokban) és az értelmiségiek (kulturális kiadványokban) mindent megtettek, hogy az új adminisztratív entitásoknak külön, legitimáló identitásokat teremtsenek. 1968 után gyakori diskurzus-téma lett a „hargitaiság” a „kovásznaiság.” Megjelentek azok a motívumok, amelyekre fel lehetett építeni ezeket az új identitásokat. A Hargita megyeiek esetében a legfontosabb szerepet a természetből fakadó szimbólumok kapták. Köztük is első helyen a megye névadó hegysége, a Hargita állt.²¹⁰ A két megye kulturális örökségeire való hivatkozás is állandó volt. A Kovászna megyei újságban a *Megyei Tükörben* 1969 folyamán például hosszú sorozat jelent meg *Műemlékeink* címen, amely a megye területén található fontosabb műemlék épületeket mutatta be. Új lendületet kapott továbbá ebben a folyamatban a helytörténeti kutatás. „Hazai magyar sajtónkban – a már hamarabb megindult román helytörténeti érdeklődés mintájára – egyre sűrűbb múltunk konkrét feltárása, a múlt törvényszerűségeinek máig való vezetése és korszerű magyarázata. A *Vörös Lobogó*, a *Hargita*, a *Megyei Tükör* és az *Új Idő* szinte versenyez már a székelység művészetének, néptörténetének felújításában...” írta 1969-ben Dávid László.²¹¹ Az új, magyar szimbolikus és nyelvi kontextusban születő identitások kialakítását ebben az időszakban a központi hatalom sem akadályozta, hisz tökéletesen megfelelt a távolabbi koroktól, múlttól és kötődésektől való szakítást szorgalmazó politikának.

Amint az értelmiségiekkel való 1968-as találkozón és számos későbbi beadványban is elhangzott, a romániai magyarság legfontosabb problémája az oktatás volt. A nemzeti megmaradás egyik legfontosabb alappillére, az anyanyelvi oktatás az ötvenes évek elejétől a romániai magyar sérelmek központi kérdésévé vált. Az ötvenes évek első felében az egyre sorvadó magyar nyelvű szakiskolai képzés jelentette az egyik legsürgetőbb problémát. Az 1956 után bekövetkezett belpolitikai fordulat sokkal súlyosabban érintette az anyanyelvi oktatás minden szintjét. A kolozsvári Babeș és Bolyai Egyetemek valamint más kulturális és oktatási intézmények összevonása nagy

próbálta szétválasztani a székelyföldről a magyarságtól.

207 Egy KB ülésen Ceaușescu viccesen a székelyek macacsságát a Románia déli részén élő oltyánokéhoz hasonlította.

208 Lásd pl. Kassay Miklós: Gyergyószentmiklós. *Korunk*, 1969. 9. sz. 1369–1374. p.

209 *A magyar nemzetiség története és testvéri együttműködése a román nemzettel. Tanulmányok I.* Szerk. Bitay Ödön. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1976.

210 Bíró A. Zoltán–Bodó Julianna: A „hargitaiság.” Egy régió kultúraépítési gyakorlatáról. In: *Fényes tegnapiunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról.* KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998. 195–211. p.

211 Dávid László: Székelyföldi műemlékek. *Korunk*, 1969. 4. sz. 543–547. p.

érvágást jelentett a magyar nyelvű oktatásnak. A magyar tannyelvű líceumok számának csökkenése, az anyanyelven való továbbtanulás lehetőségének korlátozása csak rontották az eddig sem túl biztató állapotokat.²¹² A romániai magyar értelmiség állandó és visszatérő panaszát képezték az anyanyelvi oktatás kérdései. A hiányos intézményi keretek mellett problémát jelentett a tankönyv- és általában a könyvellátás, a román nyelv, a történelem és a földrajz oktatása, a szakiskolai oktatás, a tanügyi káderek képzés minősége és mennyisége. A pártvezetés látványos ígéretet tett e kérdésben, amelyeknek egy részét be is tartotta. Ennek köszönhetően 1971 őszén hat önálló, csak magyar tanítási nyelvű líceum kezdte meg működését, amely ugyan nem orvosolta teljes egészében az ötvenes évek végén lezajlott iskolaösszevonások okozta problémákat, de mindenképp előrelépésként könyvelhető el.²¹³ A néhány magyar tannyelvű szakiskolai osztály indítása és az egyetemi oktatásban tett anyanyelvi engedmények azonban a hetvenes évek elejére sem oldották meg az oktatási problémák nagy részét. A statisztikák első látásra ugyan kedvezően mutattak, de azokat alaposan megvizsgálva egyértelművé válik, hogy az anyanyelven történő továbbtanulás lehetősége még mindig rendkívül korlátozott volt. Az MNDT 1971-es jelentése alapján: „1970-ben a nyolc osztályt végzett magyar diákok 87%-a folytatta tovább tanulmányait az országos 80,2%-hoz viszonyítva. Az anyanyelven továbbtanuló magyar diákok aránya 36,5% és azon magyar diákok aránya, akik román nyelven folytatják tanulmányaikat 50,4%.”²¹⁴ A tanügyi személyzet utánpótlása is égető kérdéssé vált, hisz amint a jelentésből kiténik: „a minisztériumi kimutatások szerint a már képzés alatt álló tanulókon kívül a magyar szakokon még szükség van 700 tanítóra és 600 óvónőre. [...]”²¹⁵ A romániai magyarságnak a hetvenes évek elején megfogalmazott további sérelmei közé tartoztak: az anyanyelvhasználat a közigazgatásban és az állami intézményekben, a hatvanas évek végén megadott intézmények, műsorok megfelelő tartalommal való kitöltése, a diszkrimináció,²¹⁶ a második vonalban tevékenykedő román káderek és tisztviselők nem megfelelő hozzáállása, a kétnyelvű feliratok hiánya, az erdélyi magyarságra vonatkozó történelmi tények beemelése a történelem tankönyvekbe és általában a többségi románok irányába közvetített hiányos információk az országban élő magyarokról, a magyar nyelvű könyvkiadás területén tapasztalható hiányosságok.²¹⁷

212 Részletesebben lásd: Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 187–223. p.

213 Csíkszeredában, az 1. számú, (volt csíksomlyói római katolikus főgimnázium); Sepsiszentgyörgyön az 1. számú, (volt református Mikó Kollégium); Nagyváradon az Alexandru Moghioroș (Mogyorós Sándor), Marosvásárhelyen a Bolyai Farkas (volt református kollégium); Szatmárnémetiben az 5. számú, és végül Temesváron a magyar tannyelvű líceum.

214 Péterfi István kiértékelése a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa 1968-1971 közötti tevékenységéről. Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának 1971. március 12-ei plenáris ülésének gyorsírási jegyzőkönyve. ANIC, fond CC PCR Secția Organizatorică, dos. 30/1971. f. 4–25. f.

215 Uo.

216 Demeter János beszámolója szerint a marosvásárhelyi Azomures vegyipari kombináttól érkezett káderes a kolozsvári egyetemre kémikusokat keresni. Azokat, akikről kiderült, hogy magyar származásúak nem kívánta alkalmazni azzal érvelve, hogy neki megbízható emberekre van szüksége. ANIC, fond CC PCR Secția Organizatorică, dos. 30/1971. 31–38. f.

217 Az értelmiségi tanácskozásokon és az MNDT ülésein gyakran hangzott el az a panasz, hogy a párt által elméletben kijelölt irányvonalat a végrehajtó szervek nem teljesítik az elvárt mértékben.

Az 1968 őszen létrehozott MNDT indulása azt a reményt keltette a romániai magyar elitben, hogy a szervezet a kiszabott szűkös keretek között is képes lesz majd javítani a párt magyarságpolitikáján. A tanácsot a pártvezetés viszont nem egy ilyen fórumnak szánta, még a szervezet megalakulásakor felszólaló magyar pártvezetők, Takács Lajos, Király Károly sem kértek vagy írtak le más szerepkört, mint a párt politikájának végrehajtását. Létezett viszont egy olyan típusú értelmezés is, amely a sajátos nemzetiségi problémák tematizálásában képzelte el kiteljesedni a tanács szerepét. Erre részben maga Fazekas János is utalt a megalakuló ülésen, de a tanács több tagjának is (Balogh Edgár, Demeter János, Sütő András, Domokos Géza stb.) hasonló elképzelései voltak a tanács megalakulását követő első néhány évben. Az MNDT létezésének és tevékenységének első időszakát a tanács 1971. március 12-én megtartott plenáris ülésen értékelték ki.²¹⁸ Az elhangzott felszólalások alapján azt is mondhatjuk, hogy egy viszonylag hatékony, termékeny első három évet tudott maga mögött a szervezet a maga szűkös keretei között. Az MNDT-nek nem volt lehetősége a magyar nemzetiség ügyében külön döntéseket hozni, saját megoldásokat alkalmazni. A párt nemzetiségpolitikájának alakulását, az ígéretek betartását viszont nyomon követhette és esetleges javaslatok, észrevételezések szintjén a pártvezetéshez közelebb álló személyek révén lobbizhatott, vagy pedig a plenáris üléseken fejthették ki a véleményüket, persze alapos „stratégiai tálalásban.”²¹⁹

Az MNDT legfontosabb tevékenysége az első néhány évben a pártpolitika alakulásának, az ígéretek betartásának követése volt. Az 1971-es plenáris ülésen még lehetőség volt arra, hogy több magyar értelmiségi is felszólaljon és elmondja észrevételeit. Demeter János, Sütő András, Balogh Edgár, Domokos Géza a tanács plenáris üléseit sérelmi politikai fórumként használták, a korszak politikai játékszabályainak betartása mellett. Az MNDT-ben tevékenykedni az első években azt az érzést is kelthette, hogy létezik egy fórum, amely arra szolgál, hogy tudatosítsák a pártvezetésben a magyarságot érintő megoldásra váró kérdéseket. A hetvenes évek elejéig akár markánsan is meg lehetett jeleníteni problémáikat. Demeter János, pl. a néptanácsokra vonatkozó törvény előírásainak betartását és annak ellenőrzését kérte 1971-ben. „A 26. cikkely pedig azt mondja ki, hogy azokban a megyékben, ahol nemzetiségiiek is élnek a határozatokat a nemzetiségiiek nyelvén is ismertetik. A törvény megszavazása óta immár két esztendő is eltelt, ideje lenne tehát megkérdezni a különböző megyékben, hogy a tisztviselők milyen mértékben teljesítik a magyar nyelven írt kéréseket vagy, hogy a néptanácsok vagy végrehajtó bizottságok rendelkezéseit kinyomtatták-e magyar nyelven is. Merném javasolni, de amúgy a Péterfi elvtárs előadásában is elhangzott ez, hogy szervezzünk egy bizottságot, amely adatokat gyűjtene a megyékben, municípiumokban és városokban erről a kérdéstről és meggyőz-

218 ANIC, fond CC PCR Secția Organizatorică, dos. 30/1971. 1–119. f.

219 A korszak politikai beszédstílusához tartozott a párt politikai irányvonalához, mint alapaxiómához való látszólagos igazodás. Ceaușescu személyi kultuszának erősödésével ez a jelenség tovább mélyült. A pártvezetés részére irányuló bármilyen minimális mértékű kritika is csak a megfelelő nyelvi kontextusba helyezve jelenhetett meg. Ilyen körülmények között bevett szokássá vált a problémáknak a megfelelő politikai nyelvvezetbe való csomagolása, az igazán fontos kérdések burkolt megjelenítése.

né az illető szerveket, hogy ezek a törvények kötelező jellegűek, beleértve az összes állampolgár egyenlőségére vonatkozó törvényt is és nem szükséges különösebb utasításokra várniuk.”²²⁰ A tanács vidéki, főleg a szórványvidéki szervezeteinek működése is gyakran fontos szerepet játszott, elsősorban az anyanyelvhasználat terén kifejtett tevékenységében. A magyar kultúra bizonyos elemei olyan vidékeken, településeken jelentek meg újra, ahol a magyarság nagyon kis arányban volt jelen, ahol a kétnyelvűség már az ötvenes években, akár a MAT virágzásának idején is, fehér hollónak számított. Az MNDDT kevésbé játszott, játszhatott fontos szerepet az olyan településeken (Maros, Hargita, Kovászna, Bihar megyék), ahol a helyi pártelit többsége is magyar származású volt.

IV. 2. A „mini kulturális forradalom” és hatása 1971

A hetvenes évek elejére Nicolae Ceaușescu konszolidálta hatalmi pozícióit, félreálította a potenciális politikai ellenfeleit, a külpolitikai taktikázásokkal erős politikai és társadalmi bázist kovácsolt magának, belföldi és külföldi népszerűsége jelentősen megnövekedett. A közigazgatási reform során gazdasági szempontból hatékonyabb, a pártvezetéshez hűséges első tikárok irányítása alatt álló megyék jöttek létre. A SzEF, a nemzetiségi dolgozók tanácsai új társadalmi kontroll és egyben mobilizációs lehetőségeket teremtettek. Az 1969-es kongresszus Ceaușescu teljes sikerével zárult. A KB „megtisztult” a nemkívánatos személyektől, a kongresszus határozata pedig rögzítette a Ceaușescu-irányvonal minden sarkalatos pontját.²²¹ Az RKP káderállományában bekövetkezett látványos változásokat a szovjet diplomaták is érzékelték kiemelve, hogy meglátásuk szerint a pártvezetés nem fog alkalmazkodni a külső és belső kihívásokhoz, a párton belüli elégedetlenségekhez, inkább kádercserét eszközöl.²²² A feltételek adottá váltak a hatvanas években, elméletben kidolgozott grandiózus társadalmi és gazdasági átalakítási projektek (iparosítás, városok és falvak szisztematizálása, a homogén szocialista nemzet kialakítása) megvalósításának felgyorsítására. 1971-től kezdődően több jel is arra utalt, hogy hamarosan radikális gazdaságpolitikai és ideológiai változások következnek be: júliusban megjelent az RKP legújabb tézise az ideológiai nevelésről és az év végén a KB pontosította és felgyorsította a szisztematizálási projekt gyakorlati kivitelezését.

Az RKP KB 1971. júliusi plenáris ülésén Nicolae Ceaușescu hangzatos beszédet mondott a politikai-ideológiai tevékenység és a párttagok marxista nevelésének

220 Demeter János felszólalása az MNDDT 1971-es plenáris ülésén. ANIC, CC PCR Secția Organizatorică, dos. 30/ 1971. 32. f.

221 1965–1969 között Nicolae Ceaușescu egy sor olyan lépést tett meg, amely során bebiztosította saját hatalmát az RKP élén. A két kongresszus során hozzá hű, új embereket választatott be a párt vezető szerveibe: Paul Niculescu Mizil, Iosif Banc, Gheorghe Rădulescu, Maxim Berghianu, Petre Blajovici, Petre Lupu, Ilie Verdet, Gere Mihály. 1967-ben sikeresen semlegesítette a párton belüli „reformpártiak” azon vélekedését, hogy a szocialista táboron belüli piachoz (KGST) való alkalmazkodás is fontos tényező az ország gazdaságpolitikájában. Helyette a sztálini, erőltetett iparosításra épített gazdaságpolitikát juttatta érvényre, a nehézipar és az ország önellátó képességének fejlesztését. A „Dej bároiként” („baronii lui Dej”) emlegetett vezetőknek a politikai életből történő eltűnésével (Chivu Stoica lemondott, Gheorghe Apostol, Petre Borilă és Alexandru Drăghiciet pedig félreállították) gyakorlatilag a párt egyeduralmódójává vált.

222 MOL, külügyminisztériumi TÜK-iratok Románia, XIX-J-1-j, 88 doboz, 001713/1-128-20.

feljavításáról, amely később a „júliusi tézisek” néven vonult be a köztudatba.²²³ A „júliusi tézisek” és azok hosszú távú kihatásai érzékelhető változást okoztak a párt ideológiai irányvonalában. A Dej-korszak végén és a Ceaușescu-korszak elején tapasztalható részleges nyitást egy újabb ideológiai szigor váltotta fel, amelynek gyakorlatba ültetése és alkalmazása a későbbiekben (hangsúlyosabban a hetvenes évek végétől) egyre súlyosabban érintette az egész román társadalmat. A tézisekből fakadó gazdasági (erőltetett iparosítás, nehéz életkörülmények), területrendezési (falurombolás), ideológiai-kulturális (a kisebbségi oktatási rendszer és általában a kulturális élet beszűkítése, a cenzúra bekeményítése) mechanizmusok pedig fokozatosan egyre kilátástalanabb helyzetbe sodorták az országban élő kisebbségeket. Ceaușescu 1971. július 6-án a KB plenáris ülésén fejtette ki a téziseit, amellyel kezdetét vette Romániában az ún. „mini kulturális forradalom.” A tézisek előírták a párt szigorúbb beavatkozását a politikai-ideológiai és kulturális életbe: erőteljesebb ideológiai nevelés és indoktrináció a párt- és az állami oktatásban, a propaganda fokozása és látványosabbá tétele, a kaderszelekció szigorítása, a társadalmi mobilizáció fokozása, a nyugatról beáramlott filozófiai és kulturális irányzatok kiszorítása a médiából, a szocialista cenzúra erősítése. A „júliusi tézisek” első pontja kitért a nemzetiségi kérdésre is. A negyvenes évektől hangoztatott hivatalos álláspont, miszerint a nemzetiségi kérdés megoldódott Romániában, ezúttal is alapaxiómaként jelent meg. A hatvanas évek végén elért kulturális eredmények tartalmi működését befolyásolandó utasításként hangozott el viszont a szocialista hazafiságra való erőteljesebb nevelésre és mozgósításra való felszólítás. Az esetleges kisebbségi különérdek tagadásaként értelmezhető a hatvanas évektől jelentkező érvelés hangoztatása, miszerint „A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésében egyre erősebb alapokra kell helyezni a román, magyar, német, szerb és más nemzetiségű dolgozók egységét és testvériségét, akik közös érdektől és vágyaktól fűtve hoznak létre szellemi és anyagi értékeket és közösen harcolnak közös hazájuk, Románia Szocialista Köztársaság felvirágoztatásáért.”²²⁴

223 A „júliusi tézisek” genezisééről Dennis Deletant, Vladimir Tismăneanu úgy véli, hogy azok elsősorban Ceaușescu Kínában és Észak Koreában tett látogatásának és az ott tapasztalt állapotoknak az egyenes következménye. Ceaușescut lenyűgözték a kínai kulturális forradalom eredményei, a párt vezető szerepének és kontrolljának megerősödése és nem utolsósorban, az ott tapasztalt személyi kultusz grandiózusz megnyilatkozásai befolyásolták. Deletant: *România... i.m.*, Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate*. Editura Humanitas, București, 2006.

A fent említett tények mindenképp szerepet játszottak, viszont az a vélemény sem elhanyagolható, amely a román gazdaság valamint a bel- és külpolitika változásaihoz kötik a tézisek megjelenését. Florin Constantiniu szerint a Szovjetunió felől érzékelhető politikai nyomás egyértelmű volt és elképzelhető, hogy a pártvezetés az ideológiai-hatalmi kontroll megerősítésével üzenni kívánt a szovjeteknek, hogy teljes mértékben uralja és kezében tartja a belpolitikai terepet. Florin Constantiniu előadása. In: *Sfârșitul perioadei liberale a regimului Ceaușescu. Minirevoluția culturală din 1971*. Ediție îngrijită de Ana-Maria Cătanus. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2005. 13-21. p.

Azt is figyelembe kell venni, hogy a hetvenes évek elejére Ceaușescu teljes mértékben konszolidálta a hatalmát, lebonyolított egy nagyméretű elitcserét és újabb lendülettel, a személyi kultusz erőteljesebb jelenlétében folytatta a grandiózusz gazdasági-társadalmi átalakítási folyamatot, amely a rendszer működése logikájából automatikusan eredményezte az ideológiai szigor kiteljesítését. Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor a nemzetközi gazdasági életben bekövetkezett változásokról sem, amelyek a román gazdaságot is érintették. Az ideológiai szigor erősítése a Varsói Szerződéstől történő „leszakadást”, meg a teljes különutas politika belső ellensúlyozását is szolgálhatta, érzékeltetve a társadalommal, hogy a külpolitikai manőverek egyáltalán nem jelentik a sztálinista modellel való szakítást.

A „júliusi tézisek” fokozatosan éreztették hatásukat. Az illetékes szervek, média-
orgánumok a pártvezetéshez hű szócsövei köszöntötték az új téziseket, majd 1971
nyarán és őszén megtartották az első önkritikát gyakorló üléseiket, amelyeken a párt
helyi vezetőin kívül központi küldöttek is részt vettek. A pártvezetés részéről érkező
kritika elsősorban a társadalmi, kulturális szervezetek, intézmények munkájának
ideológiai „lazaságát” illette és a pártideológiától idegen szellemiség jelenléte ellen
indított harcot. A marosvásárhelyi állami színház igazgatója Csorba András, pl. ekképp
gyakorolt önkritikát: „A repertoárunkban voltak gyengébb darabok is, a lenini és
marxi elvektől eltérő filozófiából született darabok, olyan darabok, amelyek kispolgári
szemléletmódot tükröztek és téves képet festettek a világról és téves vagy alacsonyabb
szintű életszemléletet sugalltak.”²²⁵ A „júliusi téziseket” kezdetben a társadalom csak
ideológiai fordulatként fogta fel és nem egy új politikai irányváltás előjeleként. Az
értelmiségiek jelentős része is úgy érezte az első időszakban, hogy formálisan lehet
hozzá alkalmazkodni, néhány irodalmi mű, színdarab, közéleti tematika mellőzésével
kivédhető lesz. Az új doktrína gyakorlati alkalmazása következtében viszont a sajtóból
fokozatosan tűntek el témák, a könyvkiadásból bizonyos szerzők, a rádió- és tévé
programokból bizonyos műsorok, a történettudomány területéről szakágak és temati-
kák. A hatvanas évek végén újra lendületbe kerülő vagy újonnan létrejövő kisebbségi
intézmények többségének fennmaradása ekkor még nem került közvetlen veszélybe.
A társadalmi életre és a kultúrára annak minden műhelyére, termékére viszont
általános ideológiai szigor nehezedett. Az eddig viszonylagos sajátos karaktereket
magukban hordozó kisebbségi kulturális intézményeknek és orgánumoknak is kötelező
módon tükrözniük kellett a párt új irányvonalát. Ezen intézmények a hetvenes évek
elejétől (főleg a nyolcvanas években) folyamatosan, önálló működésüket, szolgáltatá-
saikat tekintve visszafejlődtek, leeredukálódtak a párt irányvonalának közvetítőivé,
szócsöveivé.²²⁶

A meggyesítéssel az ország térbeli arculatának átrendezése nem állt le, hanem az
1965-ös kongresszuson megjelent szisztematizálási tervek kidolgozásával és gyakorlati
kivitelezésének elkezdésével tovább folytatódott. A területrendezési tervek komoly
beavatkozást irányoztak elő Románia társadalmának megváltoztatásában. A rurális
települések egy részének lassú felszámolása vagy szerkezeti átalakítása a beigéért
modernizációs megvalósítások mellett az érintett hagyományos vidéki közösségek

224 Vörös Zászló, 1971, november 20.

225 Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (ANDJM), fond Comitetul Județean de Partid Mureș, dos.
2/1971. 54–55. f.

226 A televízió magyar nyelvű adásának lerövidítése, illetve két részre osztása automatikusan rövidített le,
szüntetett meg különböző műsorokat. Ilyen sorsa jutott, pl. a Tomcsányiné Jakab Mária és a H. Szabó
Gyula szerkesztette irodalmi vetélkedő jellegű *Könyvkeresés* című műsor. Ugyanebben az időszakban nem
engedték műsorra Kincses Elemér darabját (*Ég a nap Seneca fölött*). A Kriterion ellen, Domokos Géza
visszaemlékezései alapján, pl. azt a vádat hozták fel, hogy túl sokat foglalkozik a magyar múlttal, s ezzel
közvetve a határrevizionizmus, az irredentizmus koncepcióját terjeszti, támogatja. A *Korunk* folyóirat
1965–1975 közötti számaint olvasva szemtanúi lehetünk, hogy az ideológiai váltás, miként keríti hatalmába
a lapot, hogyan változtatja meg lépésről lépésre a szellemiségét. 1971-től kezdődően a már megszokott
rovatok, írások között megjelennek a kimondottan ideológiai, politikai tartalmú üzenetek, hogy aztán a
hetvenes évek közepétől szinte teljesen a birtokukba vegyék az immár kisebb terjedelmű, folyóiratot.

megszűnésének jövőjét is előrevetítette. Nemzetiségpolitikai szempontból külön kiemelő, hogy a párt ebben az átalakítási folyamatban sem számolt az országban élő nemzetiségek kisebbségi helyzetéből fakadó sajátosságokkal, a tényleges megmaradásuk zálogát jelentő állapotok fenntartásával, egy, az életterükbe való „óvatosabb” beavatkozással. 1971 végére elkészültek az első szisztematizálási projektek és decemberben a VB meg is vitatta ezeket.²²⁷ A tervezet alapján a szétszórt falusi települések helyett ún. agrár városokat, nagyobb centrumokat hoznak létre. „Amit itt javasoltunk és célul tűztünk ki nem más, mint új centrumok létrehozása, amelyek közelebb hozzák a tömegeket a pártvezetéshez. Új lehetőségeket teremtünk az emberek szükségleteinek megoldására, ahogy Fazekas elvtárs fogalmazott, új szolgáltatásokat teremtünk az adott településeken, az embereknek nem kell majd száz kilométereket utazniuk.”²²⁸ – jelentette ki a párt első embere. Az előkészítő tanulmány nagy szabású, az egész országot lefedő projektet tartalmazott. Olyan projektet, amelynek megvalósítása több száz falura vonatkozott közvetlen vagy közvetett módon. Maros megyében a turisztikai kistérségek, a mezőgazdasági centrumok, faluösszevonások a tervek szerint 46 községközpontot, valamint 190 települést érintettek volna. Hargita megyében az arányok 34, illetve 146, Kovászna megyében 25, 43, Bihar megyében 74, 109, Szatmár megyében 37, 207, Kolozs megyében pedig 58 illetve 287.²²⁹ A szisztematizálási tervezet modernizációt, megjavult életfeltételeket ígért egyfelől, másfelől viszont a régi, hagyományos életterek beszűkülését vagy megszűnését irányozta elő, mentális, életmódbeli változásokat is előrevetítve.

Az ideológiai, gazdaságpolitikai változások közepette a nemzetiségi tanácsok szerepe átértékelődött, illetve teljesen visszaszorult a pártpolitika megjelenítésére. Az MNDD szerepének átértékelése gyakorlatilag már 1971-ben elkezdődött. A kötelezően elhangzó kritika arra vonatkozott, hogy a tanács nem fordít kellő hangsúlyt a hivatalos propaganda továbbítására, a szocialista nevelésre. „Fel kell számolnunk azokat a törekvéseket, amelyek a nemzetiségi kérdés megoldását nagyon egyoldalúan és egyirányúan képzelik el. Az együtt élő nemzetiségek tanácsai csak úgy teljesíthetik be a rájuk bízott feladatokat, ha a szocializmus építésének legaktuálisabb problémáival is foglalkoznak. A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának Maros megyei szervezetének a jövőben jobban oda kell figyelnie arra, hogy minden területen – gazdaság, politika, társadalmi élet, kultúra – valóra váltsa, alkalmazza a párt politikáját, egészséges közvéleményt teremtsen, amely egyetlen olyan megnyilvánulást sem fog tolerálni, amely idegen a marxi és lenini elveken alapuló szocialista humanizmustól áthatott új típusú embertől” jelentette ki a Maros megyei MNDD elnöke Antalffy Endre 1971-ben.²³⁰ Az egyre erősödő ideológiai nyomás hatására a szervezet már a hetvenes évek közepére fokozatosan elvesztette azt a minimális problémaközvetítő szerepét,

227 A területrendezési tervezetek és megvalósítások nem csak Romániát jellemezték. A KB ülésén több, más (nyugati és szocialista) országban (Szovjetunió, Magyarország, Bulgária stb.) lezajlott hasonló folyamatot is kielemezték, felmérték azok romániai gyakorlatba ültetésének lehetőségeit.

228 ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 153/1971. 65–73. f.

229 Uo. 133–142. f.

230 ANDJM, fond Comitetul Județean de Partid Mureș, dos 2./1971. f.

amivel az indulásakor rendelkezett. 1971-ben Sütő András és Hajdu Győző egy Fazekas Jánoshoz írt levélben felhívták az utóbbi figyelmét arra, hogy az MNDT néhány megyei szervezete (pl. Szatmár vagy Temes) pusztán formálisan létezik, hozzá nem értő emberekkel az élen. A tanácsok hatékonyságát az is csökkenti, hogy a megyei első titkárok sem kapnak konkrét utasításokat ezek működtetését illetően.²³¹ A közvetítő szerep már csak azért sem működhetett, mert a tanács plenáris üléseit 1971 után 1974-ig egyszer sem hívták össze.

Az MNDT és az NNMT 1974. április 5-i közös ülésén Péterfi István beszámolójának hangvétele, tartalmi összetétele már távolról sem közelítette meg az 1971-es plenáris ülésen elhangzottakét. A nemzetiségi sérelmek megjelenítésének már alig találjuk nyomát, annál inkább kihangsúlyozódott a tanácsok azon szerepe és küldetése, hogy továbbítsák az adott nemzetiségek felé a párt legújabb ideológiai üzeneteit.²³² Nicolae Ceaușescu felszólalása is egy új szemléletmódot sugallt mind tartalmában, mind hangvételében. Elismételte, hogy a párt megoldotta a nemzetiségi kérdést és kiemelte az együtt élő nemzetiségek és a román nép egységét. A hetvenes években is gyakran emlegetett oktatási problémákat általános jellegűnek, az egész román oktatási rendszert érintőnek titulálta.²³³ Az 1974-ben államelnökké avanszált Ceaușescu sokkal rendreutasítóbb hangvételt ütött meg, amikor arra szólította fel a jelen lévő nemzetiségi képviselőket, hogy értessék meg az adott nemzetiségekkel, hogy meg kell tanulniuk a román nyelvet, ha boldogulni akarnak. A jelenlevők akkor lepődtek meg igazán, amikor a kisebbségi tanácsok szerepével kapcsolatosan a főtitkár hirtelen kijelentette, hogy a nemzetiségi tanácsok szerepének túlcitálása akár oda is vezethetne, hogy Hargita megyében román tanácsokat hozzanak létre.²³⁴ A párt első számú vezetőjének befejező gondolatmódot, miszerint még határozottabban törekedni kell az egységre, és ki kell zárni teljesen a nemzetiségiek elkülönülését, az eddig viszonylag önálló nemzetiségi kulturális megnyilvánulások terén is bezárta a kapukat.²³⁵ Az MNDT ezzel elveszítette azon kevés, eddig is korlátolt lehetőségét, hogy a romániai magyarság sajátos problémáinak közvetítője legyen.

1971 után lassan egyértelművé lett a vezető magyar értelmiségiek előtt, hogy a teljes romániai társadalom irányába megnyilvánuló politikai, ideológiai szigor, a gazdasági takarékosági politika a sajátos kisebbségi helyzetben élő magyarokat érzékenyebben fogja érinteni és a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején kiépülő vagy megerősödő kisebbségi intézményrendszer, a hatalom pusztá szócsovénévé való degradálódása miatt képtelen lesz az eddigi hatékonysággal ellátni kisebbségi érték-megőrző és ápoló szerepét.²³⁶ A Ion Gheorghe Maurer és néhány technokrata által

231 PTSzL, 917. fond, 8. doboz.

232 Az MNMT 1974-es plenáris ülésének gyorsírási jegyzőkönyve. ANIC, CC PCR Secția Organizatică, dos. 38/1974. 4–13. f.

233 Uo. 46–67. f.

234 A hallgatóság meglepettségét maga a jegyzőkönyv írója is megjegyzi zárójelben az „animație” kifejezést használva.

235 Az MNMT 1974-es plenáris ülésének gyorsírási jegyzőkönyve. ANIC, CC CR Secția Organizatică, dos. 38/1974. 46–67. f.

236 Ezt a folyamatot több vezető magyar értelmiségi is konstatálta a hetvenes évek második felétől. Részletesebben lásd: Bányai Éva: Sikertörténet kudarccal... i.m. 22–331. Életútinterjú Bodor Pállal,

képviselt gazdasági elképzeléseket (a gazdasági problémák hosszú távú megoldása, az erőltetett iparosítás megállítása) Ceaușescu elvetette. Helyette folytatódott az erőltetett iparosítás, az erősen centralizált gazdaság- és tervpolitika.²³⁷ A hatalomkoncentráció jegyében 1972-ben összevonták a megyei, bukaresti bizottságok első titkári és néptanácselnöki funkcióit. A megyei propaganda és gazdasági titkárokat pedig néptanácsi alelnöki funkcióval is felruházták, ezzel teljes mértékben összefonva a gazdasági ügyeket és a propagandát. 1973-ban nagyon hirtelen, és a megyei káderek számára is érthetetlen gyorsasággal átszervezték a megyei gazdasági irányító központokat és hálózatot. Ceaușescu a hetvenes évek elejétől személyesen közölte a megyei elitekkel egy-egy telekonferencián az utasításokat. Mindez a tapasztalt vezetők véleménykérése és meghallgatása nélkül történt. Az utasítások végrehajtását és felügyeletét Bukarestből érkező káderek vezényelték le. A gazdasági átszervezések egyúttal kádermozgást és cserét is eredményeztek. 1974 májusában papírtakarékossági okok miatt csökkentették a napilapok és folyóiratok terjedelmét és példányszámait, ami nem csak a kisebbségi orgánumokra vonatkozott, de azokat az eddig is szűkösebb keretek miatt érzékenyebben érintették. Ráadásul a könyv- és sajtó használat/fogyasztás az adott közösségekben a nyelvi önreprodukció biztosítására szolgáló kevés eszközök egyike volt. Ugyanakkor a román lapok mennyiségi fogyása, a már eleve nagyobb merítés miatt nem hordozott magában hasonló méretű veszélyforrást. Az MNDF 1974-es ülésén a párttitkár maga jelentette ki, hogy nincs más megoldás a papírkérdésben. A máramaroszigetieknek Fazekas Jánoshoz és Nicolae Ceaușescuhoz címzett levele 1972-ben már jelezte, hogy a hivatalos diskurzus szintjén elméletileg biztosított nemzetiségpolitikai jogok, keretek sok esetben valós tartalom nélkül maradtak. Ez esetben a különálló magyar nyelvű művészcsoportok működését akadályozta meg a helyi pártvezetés.²³⁸

A párt a hetvenes évek közepétől erőteljes módon fékezte le a hatvanas években elkezdett liberalizációt, vette vissza a központi irányítást. Megszigorították az ún. párttájékoztatót is. Ceaușescu szinte mindenről személyesen akart tudni. „Azon ipari, szállítási vállalatok, építőtelepek, kereskedelmi egységek, a szocialista mezőgazdaság egységei, valamint a tudományos kutatás, az oktatás, kultúra és más tevékenységi területek vállalatainak a pártszervei és szervezetei, ahova a párt főtíkára ellátogatott, rendszeresen és közvetlenül az RKP Központi Bizottságának tesznek jelentést arról, hogy hogyan valósították meg az ez alkalomból adott utasításokat és feladatokat”²³⁹, írta egy, a párttájékoztatóra vonatkozó rendelet 1973-ban.

Az 1972-ben megtartott országos pártkonferencián bevezették az ún. káderrotációt.²⁴⁰ Ennek az volt a lényege, hogy viszonylag rövid időközönként (3-5 év)

Gálfalvi Zsolttal, Demény Lajossal, Király Károllyal. Az interjúk a kolozsvári Kisebbségkutató intézet és a Videopontes Stúdió együttműködésével készültek.

237 Hunya Gábor: A Ceaușescu-korszak gazdasága. In: Hunya-Réti-Süle-Tóth: Románia 1944–1990... *i.m.* 49–85. p. *Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România...* *i.m.* 126–144. p.

238 1971 végén egy máramarosi értelmiségi csoport Fazekas Jánoson keresztül üzent a pártvezetésnek, hogy a helyi pártszervek a szeparatizmus veszélye ürügyén nem engedélyezik az önálló magyar kultúrcsoport működését.

239 A párttájékoztató megszervezésére és tartalmára vonatkozó határozat. ANIC, CC PCR Cancelarie, dos. 1/1973. 27–35. f.

lecserélték, áthelyezték a fontosabb megyei vezetőket. A pártvezetés ezzel megakadályozta, hogy bárkinek is tartós és hatékony helyi kapcsolathálózata, politikai tőkéje alakulhasson ki. A megyei eliteket sokszor váratlanul érte egy-egy ilyen döntés, amely általában előzetes értesítés nélkül érkezett központi küldöttek révén. 1973-ban, pl. Gheorghe Pană központi küldött érkezett Marosvásárhelyre és a helyi nómenklatúrát szinte teljesen átszervezte. „Körülbelül két hete elhatároztuk, hogy több titkár elvtárs a Végrehajtó Bizottságból és a Központi Bizottság különböző munkacsoportjai éléről menjenek át más munkaterületekre. A megyei bizottságban tevékenykedő elvtársak pedig más munkaterületet fognak kapni, ahol ez szükséges” – jelentette ki Pană.²⁴¹ Leváltották Nicolae Vereş megyei első titkárt, helyette Iosif Bancot nevezték ki. Továbbá több megyei tanácsstag és a különböző szakrészlegek titkárai is helyet cseréltek egymással vagy más beosztásba kerültek. Az egyre gyakoribb ideológiai lépések a magyar káderállomány összetételében is változásokat eredményeztek. A hatvanas évek nyitását kihasználó helyi magyar elit több olyan képviselőjét is áthelyezték, aki a hatalom szerint „nem jól értelmezte” az akkori lehetőségeket. Ilyen volt, pl. a Kovászna megyei Sylvester Lajos, aki a kultúráért felelős osztály élén állítólag csak a magyar jellegű műemlékeket és rendezvényeket részesítette előnybe. Ide sorolható Király Károly előzetesen említett lemondása vagy több megyei magyar káder elmozdítása. A magyar káderekkel jó viszonyt ápoló és „megértő” Nicolae Vereş eltávolítása is kisebb fajta értetlenséget váltott ki.²⁴² 1973-ban egy nyíltan diszkriminatív rendelet is megjelent az oktatás megszervezéséről. Az 1973. május 11-én kelt 278. rendelet előírta azt, hogy általános iskolákban a nemzeti kisebbségek nyelvén történő oktatásban az ötödik osztály indításához minimum 25, a középfokú oktatásban pedig 36 jelentkezőre van szükség. Ezzel szemben mindazon községekben, ahol az „együttelő nemzetiségek nyelvén működő iskolák léteznek, függetlenül a román tanulók létszámától, román előadási nyelvű tagozatokat, vagy osztályokat kell létesíteni.”²⁴³

1974 – a már említett MNDDT plenáris ülését leszámítva – több szempontból is meghatározó volt a beindult változások folytatásában, kiteljesítésében. Március 28-án Ceauşescu megválasztották az RSZK államelnökévé. Ezzel megeremtődött a jogi alap a teljes politikai hatalom egy kézben történő koncentrálásához. Az RKP novemberben megtartott XI. kongresszusa már ezeket a hatalmi állapotokat valamint az ország „első embere” által képviselt gazdaságpolitikai, ideológiai irányvonalat konzerválta. A kongresszus nemzetiségpolitikai szempontból fontos alaptétele volt a gyakorlatilag etnikai homogenizációt is előrevetítő tézis hangsúlyozása, a szocialista nemzet fejlődésének újabb szakaszáról. „[...] a dolgozók, nemzetiségre való tekintet nélkül, mindinkább beilleszkednek a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom és a kommu-

240 Az RKP Országos Konferenciájára 1972. július 19–21 között került sor. A konferencia összegezte az 1971-től beállt változásokat és rögzítette ezek folytatásának hosszú távú irányelveit, programját: a homogenizáció, a fokozott ütemű iparosítás, a szisztematizálás folytatása, a harmadik világ felé történő külpolitikai irányulás.

241 ANDJM, fond PCR Comitetul Judeţean Mureş, dos. 2/1973. 61–65. f.

242 Több, Veressel személyes kapcsolatban levő visszaemlékező is megerősíti ezt, pl. Király Károly, Pataki Imre.

243 *Colecţia de legi şi decrete 1973*. Vol. III. Decretul nr. 278 din 11 mai 1973.

nizmus felépítésének folyamatába, a kommunista társadalom egységes dolgozó népébe. Ugyanakkor ennek a jövőnek a távlataiban továbbra is fennmaradnak egyes sajátos vonások, elsősorban a dolgozók különböző kategóriái között a termelésben, a társadalmi tevékenységben betöltött szerepüktől függő különbségek, de mindez csak hangsúlyozni fogja az új társadalmi rend demokratikus jellegét, a dolgozó nép dialektikus egységét.”²⁴⁴ A sajátos vonások fennmaradásán ekkor már nem az etnikai jelleg fennmaradását értették. Ugyanekkor a 225/1974-es törvényrendelet jelentősen megszigorította a külföldiekkel való érintkezést is. Az, hogy az elsőfokú rokonok kivételével tilos lett külföldi magánszemélyeket elszállásolni rendkívül megnehezítette a romániai magyarságnak az anyaországaikkal való kapcsolattartását.²⁴⁵

A bukaresti magyar nagykövetség a hetvenes évek közepétől egyre fokozottabb hangulatromlásról számolt be Budapestnek. A hatvanas évek végén, a romániai magyarság körében tapasztalt optimizmus nagymértékben csökkent főleg az anyanyelvi oktatás területén tapasztalható szigorítások és az iparosítás során végrehajtott betelepítések miatt. Az erdélyi magyarság egy jelentős része egyre erősödő frusztráció és sértődöttség közepette tapasztalta meg, hogy a modernizáció, az iparosítás, az építkezések megváltoztatják eddigi életterét, a városok etnikai arculatát, hogy ennek következtében kiszorul eddigi pozícióiból. Az új városlakók a hatalom által segített szimbolikus térfoglalása pedig gyakran jelentette a múlt, a történelem „elfoglalását” vagyis tendenciózus magyarázatát és bemutatását.²⁴⁶ Ez a jelenség elsősorban az iparosítások legfőbb célpontjaiban, a nagyobb városokban (Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Marosvásárhely) volt tapasztalható, ahol a nagyfokú munkaerő-áramoltatás közepette masszív román tömegeket telepítettek be.²⁴⁷

	1948		1956		1977	
	román	magyar	román	magyar	román	magyar
Marosvásárhely	11 007	34 943	22 254	57 144	44 491	81 234
Kolozsvár	47 321	67 977	74 033	74 155	173 003	86 215
Nagyvárad	-	-	35 581	58 424	91 925	75 125

1973. február 17-én Karikás Péter magyar kulturális attasé marosvásárhelyi útja után a bukaresti magyar követség a következőket jelentette Budapestre: „A marosvásárhelyi tartózkodása során Karikás elvtárs beszélgetéseket folytatott néhány régebbi kapcsolatával. Ezek – egymástól függetlenül – arról beszéltek, hogy az utóbbi hónapokban érezhetően fokozódtak az erőszakos asszimilációs törekvések. A város

244 Az RKP XI. kongresszusa 1974. Politikai Kiadó, Bukarest. 635–638. p.

245 Vincze: *Történelmi kényszerpályák... i.m.* 307. p.

246 A jelenségről részletesebben, Marosvásárhely példáján keresztül lásd: Gagyí József: Több az, ami elválaszt. In: *Marosvásárhely történetéből* 2. Szerk. Novák Csaba Zoltán–Pál Antal Sándor, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007. 235–255. p.

247 Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 111–112, 302, 520. p.

iparosítása folytán fokozódik a román betelepítés, és ezzel a nacionalista nyomás. Alig két hete, január 24-én, a román fejedelemségek egyesülését kiemelkedő évfordulóként ünnepelték. A város főterén tartott tömeggyűlés végül pogromhangulatú extázisba torkollott, melynek célja a magyar tömegek megfélemlítése volt.”²⁴⁸ A hetvenes évek elejétől tapasztalható negatív tendenciákat foglalja össze az 1977-es *Jelentés Erdélyről* c., külföldön megjelentetett beszámoló. A jól dokumentált jelentésben a két szerző beszámolt a betelepítésekről, az oktatásban tapasztalható egyre erősödő megszorításokról, leépítésekről.²⁴⁹ Ceaușescu 1972-ben az RKP országos konferenciáján mondott beszédét a magyar külügy így összegezte: „Nicolae Ceaușescunak a pártkonferencián elmondott beszéde azt az összbenyomást kelti, hogy az RKP vezetése nem veszi kellően figyelembe Románia gazdasági, társadalmi adottságait és inkább épít a dolgozó tömegek nemzeti öntudatára, a különböző alkalmakkor és helyeken elhangzó lelkes felszólalásokra, felajánlásokra, mint a tényleges lehetőségekre.”²⁵⁰ A bukaresti magyar nagykövetség 1974-es éves jelentésében a nacionalista tendenciák fokozódásáról és a romániai magyarság körében tapasztalható egyre rosszabb közhangulatról számolt be.²⁵¹

Az erdélyi magyarság létfeltételeinek látványos és gyors beszűkülése egyre inkább aktiválta a párt magyarságpolitikájának kritikussait. A helyi értelmiségiek (később hajdani pártkáderek is) egy része egyre gyakrabban jutatták el kritikai észrevételeiket, panaszait az illetékes magyar hatóságoknak vagy külföldi szervezeteknek. Azt, hogy a hetvenes évek közepére Ceaușescu magyarságpolitikája is *érzékeltető* negatív változáson ment keresztül, jól bizonyítja az a tény is, hogy 1975-ben az Európai Nemzetiségek Szövetségi Uniója²⁵² is levélben kérte Ceaușescut, hogy válaszoljon a romániai magyarságot ért hátrányos megkülönböztetésekből fakadó észrevételekre, panaszokra.²⁵³

IV. 3. Pozíciók, érdekképviselet, a működtetők. A romániai magyar politikai és kulturális elit a hatvanas és hetvenes években

A romániai magyarság létezése, identitása, kultúrája megőrzésének egyik alapvető kérdése volt az említett korszakban, hogy az adott ideológiai, politikai koordináták között a magyar származású káderek, a döntéshozó, végrehajtó, a hatalmi szervezet befolyásoló politikai tényezőkben, vagy azok közelében tevékenykedő magyar elit milyen kisebbségi érdekvénesítő szerepköröket tudott kialakítani, illetve hogyan határozták meg saját viszonyukat a magyar kisebbséghez, a többségi nemzethez, a szocializmushoz, az egyetemes magyarsághoz. Az RKP által monopolizált hatalmi

248 Vincze: *Történeti kényszerpályák... i.m.* 305. p.

249 Uo. 318-329. o. A jelentést valójában Tóth Sándor, akkor még Kolozsváron élő filozófia professzor és Tordai Zádor (aki a hatvanas években települt át Erdélyből Magyarországra) az MTA Filozófiai Intézetének kutatója készítették.

250 MOL, külügyminisztériumi TÜK-iratok Románia, XIX-J-1-j, 1972, 88 doboz, 002205/7-128-25.

251 Uo. 001062-128-20.

252 Az Európai Nemzetiségek Szövetségi Unióját (ENSzU) az Európai Tanáccsal egy időben, 1949-ben hozták létre azzal a céllal, hogy az európai nemzetiségek számára lehetővé tegyék a párbeszédet és a közös érdekek politikai képviseletét.

253 Jegyzék egy, az Európai Nemzetiségek Szövetségi Uniója által Nicolae Ceaușescuhoz címzett levélről. ANIC, fond CC al PCR Sectia Organizatorică, dos. 3/1975, 1-10. f.

keretek között az egyetlen érdekérvényesítési csatorna a párt volt. A párton belüli érdekérvényesítési politizálás két szinten zajlott, az ún. „lenti” és „fenti” szinteken. Nagy jelentőséggel bírt a párt és állam legfelső döntéshozó szerveiben (KB, PB, VB, Minisztertanács, minisztériumok és nem utolsósorban a vezető szervek mellett működő szakbizottságokban) való részvétel: Fazekas János, Király Károly, Domokos Géza, Gere Mihály stb.²⁵⁴ Ugyancsak fontos szerepet játszott a párt helyi (tartományi, megyei, városi) szervezeteiben helyet kapó vidéki pártelit (Király Károly, Bránis László, Fazekas Lajos stb.) is. Ceaușescu hatalomra kerülése után országos szinten látványos elitcsere ment végbe. A Gheorghiu Dejhez szorosabban kötődő szereplők lassan eltűntek a politikai színtérről, helyettük az új pártvezetéshez hű embereket emeltek be a párt második, harmadik vonalából. Az 1956-ban a magyarokkal szemben bekövetkezett általános bizalomvesztés után az új, 1965 utáni szerkezetben a pártvezetés új integrációs lehetőségeket kínált fel a magyar elitnek. A pártvezetés újra magyar kádereket hozott helyzetbe a nómenklatúra különböző szintjein: Fazekas János, Fazekas Lajos, Gere Mihály, Koppándi Sándor²⁵⁵, Király Károly, Uglár József.²⁵⁶ 1965-ben a KB Végrehajtó Bizottságában magyarként csak Mogyorós Sándor volt jelen, aki a „rég generációhoz” tartozott.²⁵⁷ A VB póttagjai között viszont már Fazekas János és Gere Mihály is szerepelt, akik aztán a hatvanas évek végére látványosan emelkedtek a párt hierarchiában. 1969-ben KB-nak Fazekas János, Fazekas Lajos, Gere Mihály, Kovács György, Létay Lajos, Levente Mihály, Szabó Imre, Szilágyi Dezső, Uglár József és Vida Géza személyében 10 rendes, Domokos Géza, Bartos Mihály, Nagy Pál, Péterfi István, Sütő András, Szotyori Ernő és Takács Lajos személyében pedig hét póttagja volt magyar származású. Ezen belül Fazekas János tagja volt a VB-nek, Gere, aki a KB egyik titkári pozícióját is megkapta pedig Király Károssal együtt póttag volt.²⁵⁸ A párthoz közel álló, megbízható magyar káderekből is kerültek be Szocialista Egységfront országos tanácsának vezetésébe: titkár

254 Király 1969–1974 között tagja volt a KB-nak és az MNMT országos vezetésének, 1969–1972 között Kovászna megye első titkára volt. Gere 1965 és 1989 között tagja volt a KB-nak. A hatvanas évek elején a KB propagandáért felelős osztályának, majd az Államtanácsnak volt alelnöke. 1979 és 1984 között ő volt a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának elnöke. Bránis a hatvanas évek közepén a MMAT néptanácsa elnöke volt, majd egy rövid ideig Hargita megye első titkára. Domokos 1969-től a KB póttagja, az MNMT vezetésének tagja és a Kriterion Könyvkiadó igazgatója volt. Fazekas János a hatvanas évek elején élelmezésügyi miniszter volt majd Minisztertanács alelnöke. 1975 és 1980 között tagja volt a Végrehajtó Bizottságnak.

255 Koppándi pártkarriere a negyvenes évek második felében kezdődött Maros megyében. A helyi tanfolyamokon, majd a Bukarestben és Moszkvában elvégzett politikai tanulmányok után a hatvanas években a KB propagandáért felelős instruktora volt, 1969-től az MNMT titkára, 1974-től 1984-ig a KB póttagja, majd 1984-től 1989-ig rendes tagja volt.

256 Ezek a káderek egytől egyig részesei voltak az RKP elittermelő mechanizmusainak (megfelelő származás, ideológiai képzés Bukarestben vagy akár Moszkvában). A párt hierarchia központi (KB instruktorként) és tartományi (különböző tartományi funkciók) szintjein nem foglaltak el csúcspozíciókat, tehát nem voltak elkötelezettjei Gheorghiu-Dejnek. Egyesek (Gere az illegális időszakában) már 1945 előtt szorosabb kapcsolatba kerültek Ceaușescuval, mások pedig későbbi munkásságuk során (Fazekas, Király) a hatvanas években.

257 Mogyorós Sándor az RKP KB-nak (1945–1968) és Politikai Bizottságának (1948–1965) tagja. 1953–1955 között ő volt a Minisztertanács első alelnöke. KB és PB tagságával Luka László 1952-es félreállítása után ő volt a legmagasabb pozícióban levő magyar származású pártfunkcionárius.

258 *Congresul al X-lea al Partidului comunist Român*. Editura Politică, București, 1969. 757–758. p.

Levente Mihály, vezetőségi tagok: Fazekas János, Péterfi István.²⁵⁹ A párthierarchiában betöltött pozíció és az ebből fakadó mozgáster szempontjából mindenképp Fazekas János volt a korszak meghatározó magyar származású vezető pártkádere. Fazekas pályája rendkívül látványosan emelkedett, 1961. március 25 – 1965. augusztus 20. között élelmezésügyi miniszter volt, 1965. augusztus 21 – 1975. március 22 – között a Minisztertanács alelnöke, 1974. március 22 – 1980. március 29 között belkereskedelmi miniszter, 1975. március 22 – 1982. május 21 között pedig a kormány miniszterelnök helyettese volt.²⁶⁰ A párt legfelsőbb vezető szerveibe, vagy az azokhoz közel álló pozíciókba kerülés a magyar származású káderek számára több csatornán keresztül történhetett, az éppen aktuális politikai konstelláció függvényében. Az első időszakban az illegalista mozgalomban betöltött szerep és kapcsolathálózat volt a meghatározó, mint pl. Luka László, Mogyorós Sándor vagy Gere Mihály esetében. Az 1953-ban feloszlott MNSz vonalról is kerültek be aktivisták a pártvezetésbe, mint pl. Fazekas János vagy Bányai László. A Ceaușescu korszakban szerephez jutó magyar származású vezető aktivisták többsége viszont a párt kádereképző csatornáin keresztül került pozícióba: Uglár József, Király Károly vagy Fazekas Lajos.²⁶¹ Mivel a kommunista elitrekrutációban meghatározó szerepet játszott a kliens–patronus rendszer is, a párthierarchia alacsonyabb szintjeire való bekerülésben nagyon fontos szerepet kaptak a személyi kapcsolatok. Mindegyik politikai korszaknak megvolt a maga néhány, meghatározó magyar vezető szereplője, akik révén megnyílhatott az út a különböző párt és állami funkciókhoz.²⁶²

A szigorúan központi irányítással működő káderszelekció elsődleges szempontja az új vezetés iránti lojalitás volt. Ugyanakkor a végrehajtó-képesség, a helyszín sajátosságainak ismerete is fontos tényezővé vált.²⁶³ A helyi nomenklatúrába való bekerüléshez a magyar pártkádereknek is a szocialista típusú elitszelekció és képzés tipikusnak is nevezhető lépcsőfokait kellett bejárniuk. A negyvenes évek végén e folyamat fontosabb állomásai voltak: a mozgalomba történő esetleges belépés az illegalista korszakban vagy közvetlen a második világháború után, a termelésből történő kiemelés és a rekrutációs szűrő utáni rövid pártképzés. Az illegalista múlt

259 *Vörös Zászló*, 1968. 276. sz.

260 *Membrii C.C. al P.C.R. 1945-1989*. Dicționar. Coordonator: Florica Dobre. Editura Enciclopedică, București, 2004. 256. p.

261 Mindhármuk életútjára jellemző a kezdeti néhány hónapos tanfolyam, majd a bukaresti pártgyetem elvégzése és végül az ötvenes évek közepén Szovjetunióban való továbbtanulás.

262 Példaként említhetjük a pénzügyminiszter Luka László által kiépített magyar vonalat (Jakab Sándor) a negyvenes évek végén, vagy Király szerepét a Kovászna megyei elit megszervezésében, vagy akár a Fazekas János holdudvarában tevékenykedő magyar kádereket és értelmiségieket. Részletesebben lásd: Király: *Nyílt kártyákkal... i.m.* Novák Csaba Zoltán: *Kisebbségi érdekvédelem hivatalos keretek között a hatvanas, hetvenes évek Romániájában. Fazekas János példája*. Kézirat. Jakab Sándor esetéről pedig hasznos információkkal bír a vele készült életút-beszélgetés, amelyet az 1956-os Intézet Oral History Archivumában őriznek.

263 Király Károly esetében, pl. 1968. február 12-én döntötték el, hogy kinevezik Kovászna megye élére. Kijelölése és személyének elfogadása a Ceaușescu, Patilineț, Fazekas, Trofin, Verdeț, Banc csoport megegyezéséből született meg. Fazekas megpróbált a volt sepsiszentgyörgyi első titkár, Ubornyai mellett érvelni, a pártvezetésben azonban győzött a Király-párti szárny. Király kinevezését a megbízható káderműltjával, a helyszín (Kovászna megye) megfelelő ismeretével magyararzták meg. ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 20/1968. 6. f.

fontos tényezőnek számított.²⁶⁴ A hatvanas évek közepétől jelentős változás következett be az RKP káderpolitikájában. Egyre hangsúlyosabban jelentkezett egy új kádergeneráció, amelynek tagjai az ötvenes években lettek párttagok és bejárták a káderképzés immár bejártott fokozatait: helyi párttanfolyam, szakmai képesítéssel járó egyetemi vagy főiskolai képzés majd, a fontosabb pozíciókat betöltők esetében a hivatalos pártegyetem, a Ștefan Gheorghiu-val való oklevélszerzés, bizonyos esetekben pedig a Szovjetunióban történő továbbtanulás. Ceaușescunak a Dej-korszakkal történő „leszámolása” következtében a régi káderek politikai befolyása jelentősen csökkent. A közigazgatási reformban kicsúcsosodó átszervezések következtében ez az új politikai elit egyre jelentősebb pozíciókhoz jutott. A megyésítéssel járó kádercsere, illetve kádermozgás során a megbízható magyar káderek „átvándorolhattak” az új megyei szervezetbe, az üresen maradt pozíciókat pedig új emberekkel töltötték fel. Országos szinten a megyei bürokrácia (póttagokkal együtt) 657 román és 46 (6,48%) magyar aktivistát jelölt. 1968-ban három megyében volt magyar származású első titkár: Király Károly Kovászna megyében, Bránis László Hargita megyében és Uglár József Szatmár megyében. A magyarok által is lakott megyékben jelen voltak a magyar származású pártbizottsági tagok, de nem minden esetben a nemzetiségi arányoknak megfelelően. Kovászna megyében 1968-ban tíz magyar és öt román pártbizottsági tag volt, Bihar megyében tizenegy román és négy magyar, Hargita megyében tizenegy magyar, négy román, Maros megyében kilenc román, hat magyar és Szatmár megyében pedig tizenegy román, négy magyar tagja volt a megyei bizottságnak. Fontos megjegyezni a számarányon túl, hogy jelentős megyei tisztségekkel (első titkár, gazdasági, kulturális, szervezési titkár) elsősorban a két újonnan megalakított „székely megyében” rendelkeztek magyar származású káderek, más erdélyi megyékben csak ritkább esetben. Ez, a hatvanas évek végére kialakult állapot a hetvenes évek elejétől változott meg drasztikusan, amikor az ún. káderrotációval, több fontos helyi tisztséget betöltő magyar kádert is leváltottak vagy áthelyeztek más szakterületre.

A párt magyarságpolitikája alakulásában ugyancsak fontos szerepet játszottak az ún. vezető értelmiségiek is. Az 1956-os magyarországi események erdélyi kihatásai következtében, a magyar értelmiségiek egy részével szembeni bizalomvesztés a Ceaușescu-féle nyitás nyomán a hatvanas évek közepétől oldódni látszott. „Hirtelenében az 1956 őszi események jutnak csak eszembe, amikor életem keresztútjához érkezett. Sose hittem jobban a szocializmusban, mint akkor, de valami naiv gyerekes hittel mégis azt gondoltam, hogy a szocializmus építése hibáitól épp abban a pillanatban kell megszabadulnunk. Az akkori húsz valahány éves írók, újságírók és más szakmájú értelmiségiek ma már deres fejű nemzedéke köszöni Önnek az akkori

264 A folyamatról részletesebben lásd: Novák Csaba Zoltán: A Magyar Autonóm Tartomány elitjének kialakulása és megszerveződése, In: *Nemzet a társadalomban*. Szerk. Fedinec Csilla, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004, 191–205. p. Úó: A párt szolgálatában. Kádersors a Székelyföldön. *Múltunk*, 2005/4. 100–128. p.

Stefano Bottoni: Az új, baloldali magyar értelmiség az ötvenes-hatvanas években. In: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Szerk.: Simon Attila-Bárdi Nándor, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 385–405. p.

türelmét. Azt, hogy két tűz között sem ingott meg pártos hitében, hanem vállalta a nehezebb utat: nemcsak a kolozsvári türelmetlen aktivistákat kellett csitítania, hanem bennünket is leszerelnie. És így, embertől emberig menő, éjt nappá tevő munkával sikerült bennünket a tévelygésből kimentenie. Történelmi feladatot teljesített Ön akkor, mert ha nincs az Ön bölcsessége, egy ma becsülettel helytálló nemzedék kompromittálódik” – írja Huszár Sándor Fazekasnak a hatvanas évek végén.²⁶⁵ A magyar értelmiségiekkel történő „kiegyezés” jegyében a pártvezetés egy új, integrációs politikát alkalmazott, amelynek részeként új kulturális intézményi kereteket (a már említett intézmények: *A Hét*, *Kriterion*, magyar nyelvű tévé adás, különböző megyei szintű kulturális intézmények, szakbizottságok) biztosított számukra. A „hatvannyolcasoknak” is nevezett generációs csoport tagjai általában az ötvenes években részesültek felsőfokú képzésben, jól ismerték a többségi nyelvet, kultúrát és el tudtak igazodni a korabeli politikai viszonyok között: Sütő András, Domokos Géza, Huszár Sándor, Péterfi István, Hajdu Győző.²⁶⁶ Többségükre jellemző, hogy a kulturális (írói, alkotói stb.) tevékenység mellett politikai jellegű megbízásokat is kaptak és hajtottak végre. Továbbá fontos összekötő szerepet játszottak a magasabb pozíciókban levő magyar káderek irányában. Ilyen jellegű közvetítői szerepet vállalt pl. Sütő és Hajdu a meggyésítés során vagy más értelmiségi csoportok a hetvenes évek elején. Ezt a fajta kettős szerepet Sütő András, az 1969-es az RKP X. kongresszusán történő felszólalásban a következőképp foglalta össze: „Az írásaimban sohasem kerülhettem meg és nem is akartam megkerülni a társadalmi problémák okozta akadályok bemutatását. Olyan akadályok ezek, amelyeken az írónak is túl kell haladnia a társadalmi osztályával, nemzetével, nemzetiségével együtt, amelynek a tagja, hisz az író az ő óhajaikat álmodja meg, teszi a művészi alkotások szereplőjévé.”²⁶⁷ Ugyanakkor az előző generációra jellemző népszolgálati eszme hangoztatása mellett használják a saját közösségük számára áthallással bíró utalásos nyelvet.²⁶⁸ Az 1956-os megszorítások után a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején gyakorlatilag tovább élt az ötvenes években kialakult mechanizmus, miszerint a romániai magyar értelmiség egy jelentős része továbbra a kettős, ambivalens diskurzust folytatva egyszerre volt a hatalom éltetője de sajátos kisebbségi kérdések megjelenítője is.²⁶⁹ Pl. Sütő András 1966-ban

265 Huszár Sándor születésnapjára küldött levele. PTSzL, 917. fond, 5. doboz, 4. iratesomó.

266 Bárdi Nándor: A romániai magyar elit generációs csoportjainak integrációs viszonyrendszere. In: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Szerk.: Bárdi Nándor–Simon Attila. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 45. p.

267 *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român*. Editura Politică, București, 1969. 439. p.

268 Bárdi: *Tény és való...* i.m. 45. p.

269 Stefano Bottoni szerint a kommunista rendszer első éveiben a romániai magyar értelmiséget egyfajta szerepzavar jellemezte, főként azon tagjait, akik a központi hatalommal együttműködve létrehozták és működtették a nemzetiségi irodalmat és „totalitárius nyilvánosság” fórumait. Kettős, ambivalens diskurzus által meghatározott szerepre vállalkoztak. Egyszerre voltak rajongói, működtetői és hasznélvezői egy őket integrálni és megbecsülni igyekvő rendszernek, ugyanakkor nemzetiségi mivoltuk miatt sohasem válhattak szerves részévé a hatalomnak és a román nemzetépítésnek. Részletesebben lásd: Stefano Bottoni: *A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma*. In: *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Szerk. Bárdi Nándor. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005.

A kérdésről még lásd: Lőrincz József: *Az átmenet közeletről: életrajzi és kulturális tanulmányok*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004. 79–87. p.

a kisebbségi ügyekért felelős bizottság ülésén az ateista nevelés fontosságát hangsúlyozza, negatív példaként emelve ki egy templomba járó marosvásárhelyi színésznőt, ugyanakkor a belügyi szervek túlkapásai ellen is szót emel.²⁷⁰

A Ceaușescu-kezdeményezte nyitást a magyar értelmiségiek zöme bizakodással élte meg és a kisebbségi problémák megoldásának reményében támogatásukról biztosították a pártvezetést, amikor annak szüksége volt erre, pl. a prágai beavatkozás elítélése utáni időszakban. A párt által felkínált lehetőségeknek, nyitásnak azonban sokszor komoly ára volt. A párt zászlaja mögé történő nyilvános felsorakozás belső egységet, stabilitást közvetített a külvilágnak, ugyanakkor a párt hivatalos kül- és belpolitikai irányvonalát érő kritika taktikai kivédésére is lehetőséget teremtett. A pártvezetés részéről megnyilvánuló nyitással, ígéretekkel, a kisebbségi lét számára körvonalazódó új lehetőségekkel, az RKP Csehszlovákia lerohanása elleni bátor „kiállásával” és nem utolsó sorban, az új, reintegrációs pártpolitika kínálta pozíciószerzési- és karrier lehetőségekkel mozgósított vezető magyar értelmiségieknek 1968 folyamán több alkalommal is bizonyítani kellett (és bizonyították is) a pártvezetés iránti lojalitásukat. Kiemelkedő jelentőséggel bírt a Magyar Írószövetség vitájáról kiadott közlemény romániai fogadtatása. 1968. május 18-án az *Élet és Irodalomban* ismertették a Magyar Írószövetség kerekasztal-vitájának végkövetkeztetését, miszerint a romániai magyar irodalomnak kettős kötődése van, egyrészt kötődik az adott ország irodalmához, ugyanakkor a magyar irodalom szerves részét is képezi.²⁷¹ A kettős kötődés hangoztatása nem volt összhangban az RKP-nak a szocialista nemzet értelmezése során is hangoztatott téziseivel, miszerint az országban élő nemzetiségek az azonos gazdasági, társadalmi, pszichikai tényezők által meghatározott román szocialista nemzet részei. A Magyar Írószövetség tézisének a román pártvezetés egyértelműen elutasította. A vezető magyar értelmiségiek állásfoglalása sem várható soká. Az *Előrében* Domokos Géza, az *Utunkban* Huszár Sándor, az *Igaz Szóban* Gálfalvi Zsolt és Hajdu Győző aláírásával jelent meg állásfoglaló cikk. Kántor Lajos visszaemlékezése szerint a *Korunkban* az általa és a Balogh Edgár által megírt állásfoglalás cenzúra általi visszautasítása körüli huzavona miatt nem jelent meg hasonló cikk.²⁷² A pártvezetés azt várta el a vezető magyar értelmiségiektől, hogy kimondják „a romániai magyar irodalom szerves része a Román Szocialista Köztársaság kultúrájának, fejlődését ugyanazok a politikai-társadalmi körülmények alakítják, mint a vele termékeny kölcsönhatásban növekvő román irodalomét” és, hogy „annál világosabb számunkra az, hogy a romániai magyar irodalom sorsáért reánk, a szocialista Romániai magyar íróira, hazánk Írószövetségére hárul a felelősség.”²⁷³ A „sajátosságai [romániai magyar irodalom – N. Cs. Z.] közé tartozik az is, hogy benne a haladó hazai irodalmi örökség mellett tovább él az a hagyomány, melyet a testvéri Magyar Népköztársaság irodalma magáénak vall...” –

Ständeiszky Éva: Bomlás. A hatalom és a kulturális elit. In: „*Hatvanas évek Magyarországon.*” *Tanulmányok.* Szerk. Rainer M. János. 1956-os Intézet, Budapest, 2004. 272–318. p.

270 ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 180/1966. 48–71. f.

271 Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956-1989.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2007. 101. p.

272 Kántor Lajos: *Becsületünk csücske...* 1968 Romániából (újra)nézve. *Élet és Irodalom.* 2008. 43. sz.

273 Gálfalvi Zsolt–Hajdu Győző: Felelősség azonos eszmények szolgálatában. *Igaz Szó,* 1968. 8. sz. 250–252. p.

típusú, lelkiismeret –engesztelő próbálkozások kevésbé számítottak, a tét elsősorban a politikai üzenet megfogalmazása volt. A nyilatkozatok szülte „babérokát” elsősorban a párt gyűjtötte be, sikeres külpolitikai manővert hajtva végre. A Magyar Írószövetség nyilatkozata és az RKP reagálása csapdahelyzetet teremtett a romániai magyar értelmiségi vezetők számára. Az eddigi kompromisszumokért és a jövőbeli ígéretekért cserében lojalitás nyilatkozatra kényszerültek.²⁷⁴ A Magyar Írószövetség nyilatkozatára tett reagálások után a párt, viszonylag hamar, újra igénybe vette a vezető magyar értelmiségiek hűségnyilatkozatait. Ezúttal a Varsói Szerződés csapatainak csehszlovákiai bevonulása körüli román külpolitikai magatartást kellett legitimálni. A prágai eseményekkel kapcsolatban tett hűségnyilatkozatok ugyanabban a történeti kontextusban születtek, ugyancsak a párt körüli egységet hivatottak demonstrálni, de elvi szempontból könnyebben emészthetőek és vállalhatóak voltak. 1968. szeptember 3-án az *Előreben* jelent meg egy felhívás, amelyben neves kolozsvári magyar értelmiségiek, mint Balogh Edgár, Huszár Sándor, Létay Lajos, Lászlóffy Aladár, Szilágyi István stb. támogatásukról biztosították a pártvezetést, elítélték Csehszlovákia lerohanását és kifejezték abbéli reményüket, hogy az általuk is támogatott politikai irányelvek alapján tartják elképzelhetőnek a nemzetiségi problémák megoldását.²⁷⁵ Ahogy Kántor Lajos, Balogh Edgár visszaemlékezésére is hivatkozva írja, „a hűségnyilatkozat ugyanis legalább annyira parancsra történt, mint a prágai tavasz iránti rokonszenvből.”²⁷⁶

A korabeli magyar származású elite jellemező volt, hogy az érdekérvényesítő politizálást az adott politikai ideológián és rendszeren belül képzelték el. A nemzetiségi jogok érvényesítését a marxizmus–leninizmus, valamint azoknak a román pártvezetés ideológiai irányvonalai által kínált lehetőségei (pl. Ceaușescu beszédei) alapján próbálták érvényesíteni. A rendszerhez való lojalitás és ugyanakkor az adott nemzetiséghez való szoros kötődés kettőssége addig tudott együtt létezni, amíg a köztük kialakult sajátos egyensúly valamilyen külső hatásra fel nem borult. A rendszer működésében a hetvenes években beállt ideológiai fordulat, a nemzetiségeket egyre súlyosabban érintő intézkedések egy új töréspontot eredményeztek a magyar káderek egy része, az értelmiségiek és a párt viszonyában. A magyarságot egyre hátrányosabban érintő intézkedések a magyar értelmiségiek többségében és a magyar káderek egy részénél elégedetlenséget, bírálatokat váltottak ki, ami alapján a Securitate fokozatosan a megbízhatatlan, felforgató elemekhez sorolta őket, ami megfigyelést, követést és aztán később a hatalommal való konfrontációt eredményezett.²⁷⁷ Az 1956-os folyamatok kapcsán kialakult Magyarországhoz való viszonyulás, az 1968-as rövid epizód ellenére is meghatározó maradt és a párt nemzetiségpolitikai kereteinek szűkítése nyomán egyre meghatározóbb lett.²⁷⁸ A bukaresti magyar nagykövetség ekkor is állandó kapcsó-

274 A nyilatkozatok körüli események még hosszú ideig vita tárgyát képezték és képezik ma is. Erről a csapdahelyzetről beszél Bodor Pál is egy interjúban és Domokos Géza is önéletrajzában. Domokos Géza: *Esély I.* Pallas Akadémia, Csíkszereda, 1996. Interjú Bodor Pállal. Az interjú a kolozsvári Etnikai és Kisebbségkutató Intézet és a Videopontes stúdió közreműködésével készült 2009-ben. Az interjú digitalizált és gépelt változata a Kisebbségkutató Intézet dokumentumtárában található meg.

A kérdéstről még lásd: Ágoston Vilmos: Romániai magyar irodalom (1970/1990). *Látó*, 1991, 3. sz. 347–356. p.

275 *Előre*, 1968. szeptember 3.

276 Kántor Lajos: *Becsületünk csücske... i.m.*

277 Részletesebben lásd a Domokos Gézára vonatkozó megfigyeléseket tartalmazó dokumentumokat.

latban állt a romániai magyar értelmiségiek legtöbb véleményformáló személyiségével. A magyar kisebbségre vonatkozó információkhoz az ő közvetítésükkel jutottak hozzá. A mindennapok romániai politikai csatározásaiba, érdekérvényesítő küzdelmeibe belefáradt értelmiségiek gyakran a magyar diplomáciai testülettel való érintkezés útján vezethették le a felgyült sérelmeket, engedhették szabadjára panaszait érdekes ambivalenciát képezve ezzel. Egyféleképpen nyilvánultak meg a hivatalos romániai politikai fórumokon és sokkal vehemensebben, erősebb kritikai hangnemben a magyar diplomáciai testület munkatársaival folytatott beszélgetésekben.²⁷⁹

Mint láthattuk, a hatvanas évek végén jelentősen javult a magyar káderek politikai, döntési pozíciókban való jelenléte, azonban ez az esetek többségében nem érte el a magyar lakosság számarányát az adott településen, közigazgatási egységben. A pártvezetésben való fizikai jelenlétén túl viszont több tényező is befolyásolta az adott káder vagy elitcsoportok, és egyes személyek érdekvédelmi munkáját. Meghatározó tényező az adott vezetői pozícióból fakadó tényleges cselekvési lehetőségek összessége. Pontosabban, mit képes és tud megtenni az adott káder az adott pozícióban, milyen hatáskörrel rendelkezik. A pártvezetés ultracentralizált szerkezetében viszonylag kevés olyan pozíció létezett, amelyből tényleges, kezdeményező szintű munkát lehetett folytatni. Ilyen pozícióval a KB néhány tagja (jelen esetben Fazekas, Gerc) rendelkezett. Ugyanakkor a helyi nómenklatúrában betöltött előljárói pozíció (pl. megyei első titkár) is hasznos lehetett, ha jó központi kapcsolatrendszerrel párosult. Ennek a legrelevánsabb példája Király Károly esete.²⁸⁰

Fontos viszont megvizsgálni azt is, hogy a korszak kádere számára mit jelentett az adott nemzethez való tartozás, és hogy az iránta érzett felelősségtudat mennyire határozta meg politikai tevékenységét. Az eddigi kutatások azt mutatják, hogy a második világháború utáni korszakban tevékenykedő kisebbségi származású kommunisták esetében (Luka László, Ana Pauker, Mogyorós Sándor) a politikai identitás fölülírta a nemzeti identitást, amely latens módon volt jelen politikai tevékenységükben és inkább az adott nemzetiség néhány ügye iránt érzett empátiában nyilvánult meg.²⁸¹ A korszak viszont több olyan kádert is kitermelt, akik esetében a nemzethez való viszonyulás egy más, szorosabb kötődést alakított ki. A hatvanas években felemelkedő Fazekas esetében sajátos helyzetről beszélhetünk. Fazekasnál a nemzeti

278 A Magyar Írószövetség összmagyar irodalmi életért érzett felelősségről és a kettős kötődésről szóló nyilatkozatának elutasítása.

279 Kitűnő példa erre Takács Lajos tevékenysége. Takács a hatvanas években folyamatosan sérelmi jellegű tájékoztatással látta el a magyar nagykövetség embereit, ugyanakkor a belpolitikai életben sokáig a helyi viszonyok között is mérsékelt hangnemen volt csak jelen. A magyar nagykövetség jelentései ebből az okból kifolyólag is többnyire sérelmi anyagok.

280 Kovászna megyében 1968–1972 között Király Károly jóváhagyásával és többszöri személyes közbenjárásával több lehetőség is adódott a helyi magyar kultúra ápolására, illetve a gazdasági beruházásokhoz szükséges támogatások megszerzésére és felhasználására.

281 Luka László több alkalommal is segítette szülőfaluját, ugyanakkor ő az, aki 1947-ben nyilvánosan üzen hadat az „elvtelen magyar egységnek.” A rabbi családban született Ana Pauker többször is elnézést tanúsított a zsidók negyvenes éveket kivándorlása körüli bonyodalmakban, ugyanakkor egy temetesen fontosnak tartotta kijelenteni, hogy az általa elkövetett, vallási indíttatásúként is értelmezhető mozdulatsor csupán a véletlen műve volt. Részletesebben lásd: Levy: *Gloria și decădere Anei Pauker... i.m.* 23–168. p.

identitás szerves része lesz a politikai identitásának. Esetében valószínű, hogy fontos szerepet játszott az elsődleges szocializációja, a székelykeresztúri tanítóképző majd az MNSz-ben kezdődő politikai pálya. Fazekas kommunistának vallotta magát, nemzetiségét, az adott nemzethez való tartozás fontosságát azonban sohasem tagadta meg és a korabeli politikai viszonyokból fakadó pozícióit gyakran használta fel egyfajta „magyar patrónusi szerepkör” betöltésére. Nemzettársait több esetben is segítette: autóbeszerzés, szanatóriumi kezelés, kivándorlási kérelem, lakás- és állászerzés stb. A Fazekas-életút a kommunista ideológiába ágyazott nép- és nemzetszolgálat jegyében működött egészen addig, amíg a korabeli hatalmi rendszer lehetővé tette a kettő közötti átjárást. Ennek megszűnése után több értelmiségihez és pártkaderhez hasonlóan Fazekas is nyílt konfliktusba keveredett a Ceaușescu által fémjelzett pártvezetéssel. A kevésbé „nemzeti környezetben” (temesvári, etnikailag vegyes környezet, szakiskola, szovjetunióbeli továbbképzés) szocializálódó Geréről ugyanakkor eltérőek a vélemények. Ő a kimondottan magyar ügynek számító kérdésekben kevésbé volt aktív és egészen 1989-ig tagja maradt a pártvezetésnek.²⁸² Király Károly 1972-es „lázdása”, a megyei első titkári funkcióból történő lemondása sajátos keveréke volt a politikai és nemzetiségi tényezők összhatásának. Az 1968–1972 közötti Kovászna megyei első titkár, a helyi pártelit és a helyi értelmiségiek támogatásával intenzív gazdasági, társadalmi és politikai tevékenységet fejtett ki. A megyei politikai hatalom első számú birtokosaként Király egyik legaktívabb megyei elnöknek bizonyult, ami két szempontból is zavarhatta az 1971-től egyre inkább a teljes centralizációt visszaállító pártvezetést. Bukarestben ellenérzést válthatott ki Király helyi politikai erőkoncentrációja és népszerűsége, ugyanakkor a román pártvezetőket zavarhatta a helyi nemzet- és közösségépítő látványos és sikeres tevékenység is. Ilyen belpolitikai tényezők és az azokat tetőző magánéleti problémák hatására mondott le Király Károly 1972. április elsején.²⁸³ A magyar káderek és értelmiségiek egy része, valamint a Ceaușescu-pártvezetés közötti elhidegülésre – majd esetleges szakításra – folyamatosan a hetvenes évek végétől került sor.²⁸⁴

A káderek és a „közszolgálatot vállaló” értelmiségiek elsődleges szerepe egy ún. transzmissziós szíjként való működésben teljesedett ki. A 1940-es évek második felében ezt a szerepet az egyetlen elismert magyar érdekképviseleti szervezet, az MNSz látta

282 Novák Csaba Zoltán: Magyarok a Román Kommunista Pártban 1944–1948. *Pro Minoritate*, 2006/Tél. 62–78. p. Gere Mihályhoz hasonlóan különböző okokból kifolyólag még néhány magyar származású kader, illetve értelmiségi vállalta a pártvezetés melletti lojalitást.

283 A kérdésről lásd: Király Károly: *Nyílt kártyákkal. Önéletírás és naplójegyzetek*. Nap Kiadó, Budapest, 1995. Egy 2008-ban készült interjúban Király azt is elmondja, hogy a lemondását megelőzően „fülest” kapott Bukarestből, hogy a pártvezetés felfelé kívánja buktatni, vagyis a megyei első titkári tisztséget egy bukaresti tisztséggel cserélnék fel. Az interjú a Video Pontes stúdió közreműködésével készült. A forgatócsoport tagjai: Maksay Ágnes szerkesztő-riporter, Novák Zoltán történész, Kötő Zsolt operatőr. A Király Károly lemondása körüli bonyodalmakat elemzi egy, a magyar külügy által 1972-ben készített jelentés is, amely szerint a lemondás mögött egyrészt személyes okok állnak, másrészt az a hír is, miszerint első titkári tisztségét egy KB titkári pozícióra kellett volna felcserélnie felsőbb utasításra. Magyar Országos Levéltár (MOL), külügyminisztériumi TÜK-iratok Románia, XIX-J-1-j, 88 doboz. 002205/3–028-28.

284 Király Károly 1972-es lemondását több beadvány, panaszlevél, lemondás vagy félreállítás követte. Fazekas, Sütő és Domokos 1984-ben veszíti el KB tagságát, illetve póttagságát. A magyar adás főszerkesztője Bodor Pál 1983-ban lemondott, majd 1983-ban Magyarországra távozott. Ugyanakkor Gere Mihály, Hajdu Győző vagy Koppándi Sándor a pártapparátusban maradnak.

el. 1953-as felszámolása után ez a feladat leszűkült a politikai és etnikai identitás kettősségével „lavírozó” RKP központi és területi aktivisták munkájára, külön színezetet kapva ebben a jelenségben a MAT elitje.²⁸⁵ A Gheorghiu-Dej-korszak utolsó felében háttérbe szorult magyar káderek és értelmiségiek számára a hatvanas évek közepétől vált ismét egyre szabadabbá a terep. A Ceaușescu-féle nyitás kulcsszereplőivé váltak, hisz az erdélyi magyarság irányába történő ideológiai, propagandisztikus üzenetközvetítés ismét fontos szerepet kapott. Mindez egy visszafele ható cselekvéssort is eredményezett, hisz a politikai, ideológiai réseket kihasználva lehetővé vált egy mérsékelt hangvételű a sérelmeket felvető, esetenként a rendszerideológiára hivatkozva, azt helyileg kezelő sérelmi politizálás. Ebben a folyamatban elsősorban az 1965-ös IX. kongresszus utáni új ideológiai alaptételek hatékony propagandisztikus megjelenítése volt az elsődleges feladat, de az 1968-as közigazgatási reform során a felbolydult kedélyek csillapítása, a döntések megmagyarázása és elfogadtatása is sorsdöntő volt a párt magyarságpolitikájában, a magyar káderek feladatkörében. Fazekas, Gere, Koppándi, Király hely- és terepismerete segített rendezni a székelyföldi helyzetet. Ceaușescu különutas politikája lokális elfogadtatásának és támogató bázisának megteremtése volt az 1968-as év másik kimagasló történése. A magyar származású káderek tájékoztattak, megmagyarázták, elfogadtatták a párt hivatalos álláspontját. Ugyanakkor, főleg Fazekas János vagy Király Károly, többször vállaltak fordított irányú közvetítői szerepkört is, átjuttatva egy adott, több esetben sérelmi, kérdést a párthierarchia különböző szintjein. Kitűnő példa erre Sütő András és Hajdu Győző leve Fazekashoz 1968 januárjában, amelyben a sepsiszentgyörgyi értelmiségiek kérését tolmácsolják, vagy a máramarosszigetiek kérésének szintén Fazekas általi tolmácsolása Ceaușescunak. A közvetítés mindkét esetben sikeres volt. Kovászna megye létrehozásában fontos szerepet kapott a helyi lobbizás és a máramarosszigetiek ügyében is dokumentálható kivizsgálás történt.²⁸⁶ Az MNMT 1968-as születésével elvileg egy olyan fórum létesült, amelyen keresztül ezek a kérdések szervezeten, összegezve juthattak el a legfelsőbb pártvezetéshez. A személyes közvetítés, lobbizás, illetve „intézkedés” viszont egyáltalán nem vesztett a jelentőségéből.

V. A kisebbségpolitika, mint biztonságpolitikai kérdés a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején

Románia 1945 utáni történetében az állam, a többségi nemzet és a kisebbségek közötti viszony többször is átértékelődött. A második világháború utáni közvetlen időszakban a párizsi békekonferenciáig a Romániához visszakerült magyar kisebbség a nemzetbiztonság szempontjából is fontos kérdése volt a mindenkori román hatalmi

285 A kérdésről, jelenségről részletesebben lásd Bárdi Nándor, Nagy Mihály Zoltán és Stefano Bottoni említett munkáit.

286 Fazekas János 1972-ben közvetítette Ceaușescunak a máramarosszigeti magyar közösség panaszát, amelyben tudatták, hogy a helyi párt és állami szervek, szeparatizmusra hivatkozva nem teszik lehetővé az önálló magyar művelődési élet működtetését. A forrásokból kiderül, hogy a pártvezetés vizsgálatot rendelt el az ügyben, amelynek következtében történtek lépések a magyar nyelvű kulturális műsorok mennyiségi és minőségi javítása érdekében. Fazekas János levele Nicolae Ceaușescuhoz a máramarosszigeti magyarok panaszairól. ANIC, fond CC PCR Secția Cancelarie, dos. 1972/166. 3-5. f

politikának. A kisebbségi kérdés ilyen irányú megközelítését jelentősen befolyásolta a Magyarországgal való kapcsolat milyensége. Az MNSz hivatalos vezetősége a román állam keretein belül gondolkodott de nem volt titok az sem, hogy a békekonferencia lezárulásáig jelentős magyar tömegek reménykedtek, ha a teljes revízióban nem is, de egy esetleges határkorrekcióban mindenképp. Ilyen körülmények között a magyar kérdés sok tekintetben állambiztonsági problémaként jelent meg a román politikai életben.²⁸⁷ 1949–1952 között a politikai tisztogatások során több magyar értelmiségi, köztük az MNSz néhány prominens képviselője ellen is, hazaárulás miatt emeltek vádat: Balogh Edgár, Csögör Lajos, Demeter János, Jordáky Lajos, Méliusz József, Szász Pál, Kurkó Gyárfás stb. A vádpontok között kiemelt helyen állt a hazaárulás, a Magyarország javára történő kémkedés, illetve a nacionalizmus.²⁸⁸

A sztálinista integráció időszakában (1952–1956) az eddigi kutatások azt mutatják, hogy a magyar kérdés nem szerepelt különösen kiemeltként a Belügyminisztérium és a Securitate nemzetbiztonsági munkájában.²⁸⁹ Az 1956-os magyarországi szabadságharc és forradalom – és annak kihatásai – más megvilágításba helyezték a romániai magyarság helyzetét. A magyarországi események több vonatkozását a román pártvezetés nacionalistának és revizionistának találta. Románia budapesti nagykövete Ion Popescu-Puțuri, valamint a tájékozódás végett Budapesten tartózkodó Valter Roman jelentéseikben a magyar nacionalizmus feléledéséről számoltak be.²⁹⁰ A magyarországi eseményeknek az erdélyi magyarokra gyakorolt közvetlen vagy akár közvetett hatása is hasonló besorolás alá esett. A magyar forradalmárok iránt, az erdélyi magyar társadalom nagy többsége által érzett szimpátia, a forradalmi események és az azt megelőző folyamatok hatására aktiválódott erdélyi magyar értelmiségiek hozzáállása számos esetben kivívta magának a nemzetbiztonság szempontjából is veszélyes nacionalista vagy akár revizionista jelzót. A Securitate által 1957-ben kijelölt potenciális ellenségek listájára felkerült az ún. magyar nacionalisták csoport is és ugyanakkor a tömb-magyar területek is speciális megfigyelés alá kerültek.²⁹¹ Ugyancsak 1956 után került sor a többségében magyarok által lakott területek informátorokkal való behálózására, a Securitate ottani működésnek tökéletesítésére.²⁹²

287 Nagy Mihály Zoltán: Válságos idők. *A dél-erdélyi magyarok internálása és annak hatása a magyarság politikai önszerveződésére (1944. szeptember–1945. szeptember)*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Atlantis Kiadó, Újvidék, 2004. 51–74. p.

Ebbe a gondolatmenetbe illeszthető be az MNSz számos vezetőjének 1948 utáni perbefogása és elítélése, ahol a legfőbb vádpont a hazaárulás volt. Balogh Edgárt, Csögör Lajost, Demeter Jánost és másokat azzal is vádolták, hogy adatokat, statisztikákat szolgáltattak ki az országról Magyarországnak a párizsi békekonferencia előtt. Részletesebben lásd: Novák Csaba Zoltán: *Intelectuali maghiari de stanga în conflict cu noile autorități comuniste. Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”, Târgu Mureș, 2006. 372–382. p.*

288 A Csögör, Demeter, Jordáky, Balogh elleni perről részletesen lásd: ACNSAS, fond Penal, dos. 217. vol. 14.

289 A Securitate a magyarok által tömbben lakott területeken sok településen nem rendelkezett az akkori hatalmi szempontoknak megfelelően kiépített és hatékonyan működő hálózattal. A titkosrendőrség akkori legfontosabb feladata az „osztályharc” (az ellenséges elemek felkutatása és ártalmatlanná tétele, a kollektivizálási folyamat felügyelete stb.) segítése volt.

290 Bottoni: *Az 1956-os forradalom... i.m.* 35–36. p.

291 Uo. 38–49. p.

292 Uo.

1956 után a román titkosrendőrség és általában a politikai vezetés érzékenyebben reagált az ún. magyar nacionalizmushoz kapcsolódó kérdésekre. Annak ellenére, hogy a romániai magyarságot is átfogó osztályharc során az „ellenséges elemek” többsége teljesen eltűnt a döntéshozó vagy végrehajtó pozíciókból, a magyar nacionalizmus állandó témája volt, nemcsak a belügyi munkának, hanem a politikai életnek is. A Securitate szerkezeti felépítésében folyamatosan helyet kaptak a kisebbségek tevékenységét követő, ellenőrző osztályok, részlegek. 1951–1956 között központi szinten a Secția Politice-Subversive (Politikai- és Felforgató Ügyekkel Foglalkozó Osztály) foglalkozott a kisebbségek figyelésével. A Securitate Tartományi Igazgatóságainak (Direcții regionale) szerkezeti felépítésében is helyet kapott ez az osztály, amely az illető tartomány sajátos helyzetétől függően jelölte ki azokat az Ügyosztályokat (Birou), amelyek a kisebbségeknél tapasztalható nacionalista megnyilvánulásokat vizsgálta. A Maros Tartományi Igazgatóság esetében, pl. az 5. Ügyosztály hatáskörébe tartozott „az együttélő magyar nemzetiség körében tapasztalható sovíniszta-nacionalista megnyilvánulások” vizsgálata. Ugyanakkor nagy valószínűséggel a Követési és Vizsgáló Osztály (Secția Filaj și Investigații), amely a célszemélyek követéséért felelt, követte a magyar nemzetiségű célszemélyeket is. Az 1956-os átszervezéstől kezdve a Belföldi Hírszerzési Igazgatóság (Direcția a III-a Informații interne) foglalkozott a kisebbségekkel, ezen belül a II. Főosztálynak a III. Ügyosztálya a „nacionalista felforgató tevékenység” ellen dolgozott. 1967-től nagy valószínűséggel az Általános Belföldi Hírszerzési Igazgatóság (Direcția Generală de Informații Interne) foglalkozott a kisebbségi ügyekkel. 1973-tól 1989-ig az I. (Belföldi hírszerzés) Igazgatóság látta el a nemzetiségiek körében tapasztalható jelenségek feltérképezésével, megfigyelésével, elemzésével járó feladatokat.²⁹³ 1956 után az új magyar pártvezetés teljesen antinacionalista diskurzus alapján próbált berendezkedni és Magyarország egyfajta defenzív külpolitizálásra szorult, az első években arra kellett koncentrálnia, hogy megszilárdítsa belső hatalmát és újjáépítse külkapcsolatait.²⁹⁴ Ennek ellenére a román pártvezetés a Magyarországról átszüremlő hatásokban látta az ún. nacionalizmus probléma egyik fő okát. A defenzívába kényszerült magyar külpolitikától pedig a román pártvezetés azt próbálta meg kisajtolni – sikeresen –, hogy elfogadja az eddig foganatosított, az erdélyi magyarságot érintő belpolitikai lépéseket, hogy a határokon túli magyarsággal való kapcsolattartást visszaterelje a hivatalos, a román fél által ellenőrzött és jóváhagyott keretek közé és mindezt szimbolikusan meg is jelenítse úgy a román és magyar közvélemény előtt, mint a szocialista táboron belül is. A Kádár János vezette magyar pártküldöttség 1958-as romániai és Kállai Gyula 1959-es bukaresti látogatása híven tükrözi ezt az állapotot. Az 1958 februárjában lezajlott román-magyar találkozáson az 1956-os események kerültek előtérbe, a magyarországi helyzet stabilizálásával kapcsolatos beszámolók, Románia segítségnyújtása, a nemzetközi helyzet értékelése.²⁹⁵ A román pártvezetés Magyarországgal kapcsolatos aggo-

293 *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective și metode.* Vol. I. (1948–1967) Coord. Florica Dobre. Editura Enciclopedică, București, 2006. 4–45. p.

294 Részletesebben lásd: Földes: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989...* i. m. 29–32. p.

dalmait az említett két találkozáson elért diplomáciai sikerek sem szüntették meg. Annak ellenére, hogy elismerték, a kádári vezetés számos, a román fél számára kielégítő lépést tett (kijelentette, pl., hogy Magyarországnak nincsenek területi igényei Romániával szemben, Magyarország gyakorlatilag elismerte a két egyetem összevonását is) úgy vélték, a magyarországi értelmiségi, kispolgári körökben, sőt a pártapparátus bizonyos szegmenseiben is románellenes, nacionalista légkör uralkodik.²⁹⁶

A magyar nacionalisták kérdése külön hangsúlyt kapott a nemzeti érzésnek a hatvanas évek elejétől tapasztalható újszerű feleledésében is. A szocialista táboron belül „külön vizekre” evező Romániájában egyrészt megerősödött a hazafias érzés és ezzel párhuzamosan az attól való félelem is, hogy a különutas Románia pozícióit, lehetőségeit, sőt bizonyos esetekben akár területi integritását is veszélyeztetheti az esetleg a szovjetek által is támogatott magyar revizionizmus. A Securitate központi és tartományi vezetőinek 1964-es megbeszéléséről készült jegyzőkönyvből kiderül, hogy a román állambiztonsági szervek komolyan számoltak az ún. magyar nacionalizmus és irredentizmus országhatárokon belüli tevékenységén túl, annak külföldön folytatott propaganda tevékenységével is. „Alaposan kielemeztük a jelenséget és arra a következtetésre jutottunk, hogy a nacionalizmus nem csak az irredenta tevékenységekben és agitációban nyilvánul meg, hanem nagyon sok más, államellenes cselekedetben is. A magyar nacionalisták helyzete nem érdektelen a kémszervezeteknek sem és az országban levő idegen diplomatáknak számára sem, amelyek irányába a nacionalisták lépéseket tesznek, érdeklődnek.

Pleșiță²⁹⁷ elvtárs: Két bizonyíték perdöntő abban, amit Ön mondott. Arról van szó, hogy bizonyos magyarországi személyek bujtogató akciókat folytatnak országunk ellen és nem csak az ottani nacionalista elemek, hanem az itteniek is, sőt az utóbbiak támogatják a külföldi magyar nacionalisták tevékenységét.

Alelnök elvtárs: Arra nincs bátorságuk, ahhoz túl gyávák, hogy nyíltan szint valljanak.”²⁹⁸

A magyar–román kapcsolatok 1961-es kiértékelésekor a magyar fél is úgy vélte, hogy egyfajta javulás ugyan érzékelhető de „...egyes vezetőkben még mindig van bizonyos attól való félelem, hogy a magyarok esetleg a Szovjetunióhoz fordulnak területrendezési kérelmükkel...”²⁹⁹ A kérdés komolyságát jelzi az a tény is, hogy ugyanezen az ülésen bejelentették, hogy a probléma hatékonyabb kezelése végett szerkezeti változtatásokra is sor került. „Pleșiță elvtárs: felmértük a helyzet komoly-

295 A Kádár János vezette pártküldöttség 1958. februárjában látogatott Romániába. A látogatás során a magyar küldöttség néhány napot Bukarestben töltött de több romániai várost is meglátogatott. A Romániában nagy számban élő magyar kisebbségre való tekintettel a delegáció néhány erdélyi várost (Marosvásárhely, Kolozsvár) is meglátogatott. ANIC, fond CC al PCR Secția Externă, dos. 53/1958. 9–13. f.

A látogatásról még lásd: Makkfalvi Gábor: A Kádár János vezette magyar párt- és kormánydelegáció 1958-as romániai látogatása. In: *A Maros megyei magyarság történetéből. II.* Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2001. 360–379. p. Földes: *Magyarország, Románia... i.m.* 39–41. p.

296 Novák Csaba Zoltán: A román külpolitikai gondolkodás magyarsággépe 1956 után. *Limes*, 34/2008. 52–68. p.

297 Pleșiță Nicolae 1962–1967 között a Securitate Kolozs Tartományi Igazgatóságának volt a vezetője. Később az I. Ügyosztály vezetője lett, amely egyben megfelelt a belügyminiszteri helyettesi tisztségnek is.

298 ACNSAS, fond Documentar, dos. 102. 71–75. f.

299 Andreescu-Varga-Nastasă: Minorități etnoculturale. *Mărturiile Documentare. Maghiarii din România 1956–1968... i.m.* 662. p.

ságát és intézkedéseket vezettünk be, amelyekkel ellenőrizni tudjuk a nacionalista elemek tevékenységét. Ilyen intézkedés például, hogy csoportosítottuk a kérdéseket. Láttuk, hogy a dolgok úgy, ahogy a 3. Ügyosztálynál voltak, nem hoznak semmi eredményt a nacionalisták leküzdésében. Átvettük ezeket az eseteket és kisebb munkaközösségekre bíztuk, akik így most átláthatóbban dolgozhatnak. A harminc valahány emberből álló csoport élére egy igazgatósági helyettest nevezünk ki, aki személyesen foglalkozott az útbaigazítással és koordinálással, hogy időben felmérhessük, mit terveznek, és ezeket aztán megelőzzük.”³⁰⁰ A belügyi szervek kilátásba helyezték azt is, hogy Magyarországra újabb beépített embereket küldenek, hogy azok ott derítsék ki az Erdély irányába történő mozgásokat.³⁰¹

A Securitate 1963–1964-es tevékenységének országos kiértékelésekor Alexandru Drăghici a szervezet feladatai közül a kémelhárítást és a kisebbségek körében megnyilvánuló nacionalista propaganda megfékezését emelte ki. A belügyminiszter meglátása szerint a színtalpak mögött különböző értelmiségi (a már hazaárulás vádjával elítélt de a börtönből kiengedett, visszailleszkedni nem tudó és nem akaró csoportok) csoportosulások, illetve a klérus állt. „A 3. Ügyosztály fokozta a követési munkát Kolozs, Körös, Bánság és Brassó tartományokban és arra a következtetésre jutott, hogy magyar, német és ukrán nacionalista elemek, főleg értelmiségiek és hivatalnokok fokozták a nacionalista jellegű megnyilvánulásait. Az illető nemzetiségek egyházainak reakciós papjai bujtogatták vagy támogatták ezeket. A Körös tartományi Securitate Igazgatóság egy harminc emberből álló felforgató csoportosulást fedezett fel. Tizenhárom személyt letartóztatnak, tizenhetet pedig figyelmeztettek. A csoportosulás tagjai nacionalista tartalmú szövegeket terjesztettek, amelyben Erdély Magyarországhoz való csatolását szorgalmazták, és amelyekből kiderült, hogy fegyvert és robbanóanyagokat próbáltak beszerezni, hogy terrorista akciókat hajthassanak végre.”³⁰²

A hatvanas évek második felétől a határon túli magyar közösségek problémájához való viszonyulás fokozatosan megváltozott az MSzMP-n belül is. A magyarországi szellemi élet „lelkiismeretének felébredése” nyomot hagyott az MSzMP kül- és belpolitikájában egyaránt. 1968-ban hivatalosan is rendezték a magyarországi kisebbségek ügyét. A nemzetiségi probléma napirenden tartásával a magyar pártvezetés egyféléképpen üzent a belföldi és a határon túli közvéleménynek.³⁰³ Ugyanakkor a budapesti vezetés tudatosan teret engedett a történelemtudománynak és a nemzeti-nemzetiségi problematikát pozitív formában, igényként megfogalmazó publikációknak és továbbra is szorgalmazta a kétoldalú kapcsolatok elmélyítését.³⁰⁴ Románia a magyar pártvezetés törekvéseiből azt a következtetést szűrte le, hogy a magyar fél a kétoldalú kapcsolatok (gazdasági, kulturális, politikai) elmélyítésével próbálkozik közelebb kerülni Romániához és implicit módon az erdélyi magyarsághoz is. Ebből kifolyólag

300 A Securitate tartományi vezetőinek megbeszélése az egyes tartományokban tapasztalható magyar nacionalista megnyilvánulásokról. ACNSAS, fond Documentar, dos. 102. 71–75. f.

301 Uo.

302 Securitatea. Structuri... *i.m.* 619. p. Az említett csoportról nem rendelkezünk konkrétabb adatokkal.

303 Földes: *Magyarország, Románia... i.m.* 113–114. p.

304 Uo. 127. p.

a román pártvezetés a hatvanas években (és később még erőteljesebben) folyamatosan megpróbált kitérni e magyar kérések elől, kielégítőnek minősítve a kétoldalú kapcsolatokat és a lehetséges változtatásokat megtartva az ígéretek szintjén.³⁰⁵ A magyarországi szellemi életben bekövetkezett változásokat a román fél a nacionalista, revizionista jelzőkkel illette.

Az erdélyi magyarság esetében is a leggyakrabban használt negatív megbélyegzés a nacionalizmus, irredentizmus és sovinizmus vádja volt. Az hogy kit soroltak be a nacionalista kategóriába, rendkívül képlékeny és változó értelmezés alapján történt. A nemzeti érzés, a nemzeti büszkeség fogalmához való viszonyulás az 1945 utáni román közgondolkodásban sem volt egységes. A második világháború során a bel- és külpolitikai tényezők által, a térség több országához hasonlóan, felszínre hozott nemzeti érzésre, túlfűtöttségre viszonylag hirtelen és erőteljesen gyakorolt fékező hatást az ötvenes években gyakorlatba ültetett szovjet modell, amely az internacionalizmust állította előtérbe.³⁰⁶ A szocialista nemzet fogalmának megjelenésével és sajátos értelmezésével a hatvanas évek közepétől a nemzeti érzés a szocialista hazafiság formájában új dimenziókat öltött. A korszak propagandagépezete tudatosan használta mobilizációs eszközként a nemzeti történelmet, a dicső nemzeti múltat. Az első periódusban a hivatalos diskurzusban helyet kaptak a nemzetiségek is, mint a szocialista román nemzet csupán nyelvben elkülönülő része. A szocialista nemzet (a francia államnemzet fogalmához nagyon közel álló) ilyen értelmezése viszont eleve kizárta, pl. a magyarok esetében az egységes, kárpát-medencei magyar (kultur)nemzethez való szorosabb kötődést. E tétel alapján a szocialista nemzethez való tartozásból fakadó nemzeti büszkeség, szocialista hazafiság egyáltalán nem számított rossz értelemben vett elítélendő nacionalizmusnak, ellenkezőleg fontos mobilizációs pillére volt a rendszernek. A hivatalos ideológiai dogmáktól való minimális eltérés viszont könnyen a nacionalizmus vádja alá került. Pontos meghatározást adni ugyan rendkívül nehéz, de a korabeli dokumentumok tanulmányozásából kiderül, hogy nacionalizmus-sal vádolhattak minden olyan megnyilvánulást, amely³⁰⁷ nem ismerte el a trianoni, majd a későbbi párizsi békeszerződés „igazságos” voltát; minden olyan megnyilvánulást, amely a fenti békeszerződések előtti állapotokra utal és Erdélyt, mint az 1918

305 Pl. 1965-ben Vince József új magyar nagykövet látogatást tett Nicolae Ceaușescunál. Vince elmondta, hogy Magyarország fontosnak tartja a Romániával való kapcsolatát legyen az gazdasági, kulturális vagy akár társadalmi jellegű és, hogy a magyar fél nem tartja kielégítőnek ezen kapcsolatok jelenlegi állását. Ceaușescu általánosságokban válaszolt, hogy a kapcsolatok fejlődése jó úton jár. ANIC, fond CC al PCR Sectia Relatiu Externe, dos. 33/1965. 3–4. f.

306 Ezt a korszakot a Mihai Roller által írt történeti munkák jellemzik. Roller a Párt Történettudományi Intézetének volt az igazgatója, hosszú ideig közeli kapcsolatban állt a pártvezetés két meghatározó figurájával Iosif Chișinevschivel és Leonte Răutuval. 1945–1960 között több tanulmány, forráskötet és könyv jelent meg a neve alatt, illetve a szerkesztésében, pl. *Istoria RPR (A RSzK története)*, *Documente din istoria muncitorească (Források a munkásság történetéből)*, *Documente privind istoria României (Források Romániai történetéhez)*. Mihai Rollernek a román történetírásban gyakorolt hatásáról részletesebben lásd: Pavel Țugui: *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost Șef de Secție a CC al PMR*. Editura Ion Cristoiu, București. 10–54. p.

307 Lázok Klára az ötvenes hatvanas évek cenzúrájára vonatkozó kutatásai során négy nagyobb olyan kérdéscsoportot különböztetett meg, amelyet a korszak cenzúrája nacionalista jelzővel illett: az Erdély-probléma, politikai nemzet-kultúr-nemzet határainak az összemosása, a nyelv tisztaságának kérdése, valamint a hagyományokra és a vallásra való utalás. Lázok: *Könyvkiadás és... i.m.* 117–147. p.

előtti Magyarország része ábrázolja bármilyen formában (ez egyaránt vonatkozott térképekre, irodalmi, társadalomtudományi, földrajzi művekre);³⁰⁸ a két világháború közötti időszak nem baloldali pártjaihoz való bármilyen kötődés; a hivatalos propagandában megjelenő nemzetiségpolitika bírálata; a kisebbségi különérdek hangoztatása; a kultúrnemzet fogalmának hangoztatása (a kulturális, társadalmi lét ehhez köthető értelmezése); az egyházi tevékenység; minden olyan, magyarországi vagy külföldi állampolgárral való bármilyen érintkezés (tudományos, baráti stb.), amely magában hordozta a fenti kitételek gyanúját. A magyar és román történelemszemlélet közötti markáns szemléleti eltérésből fakadó különbségek is gyakran eredményeztek nacionalista vádaskodást. Annak ellenére, hogy a történelem, mint a két nemzetfelfogás közötti szimbolikus csatatér inkább a nyolcvanas években jelentkezett markánsabban a román pártvezetés kényesen vigyázott az általa elfogadott szemléletmóddal ellentmondó irányzatok, nézetek számbavételével és ellensúlyozásával.

Az 1968-as közigazgatási reform után a Securitatét megyei struktúrákba szervezték át. Az átszervezések és a megváltozott politikai hangulat következtében az ötvenes években, a hatvanas évek első felében nyilvántartásba vett személyek jelentős részét törölték, csak a rendszer számára fontosnak tartott ellenséges elemek maradtak megfigyelés alatt. A már „klasszikusnak” számító nacionalista, ellenséges agitáció, vallás-szekták témakörök továbbra is fennmaradtak. Hangsúlyosabban jelent meg viszont a kémelhárítás, a kémkedés, mint probléma. A körülbelül 55%-os román többségű Maros megyében 1968 nyarán a nacionalista és a kémelhárítás vonalon figyelték meg és vették nyilvántartásba a legtöbb embert. A kémelhárítás területén 18 magyart, 16 németet, 9 román, 7 zsidót, valamint 1-1 angolt, illetve olaszt vettek nyilvántartásba. Nacionalista-soviniszta vonalon pedig 41 magyar, egy német és egy zsidó került a belügyi szervek látókörébe.³⁰⁹ A szintén vegyes lakosságú Temes megyében a legionáriusok mellett a nemzetiségek köréből kikerülő magyar, szerb és német nacionalisták képezték a megfigyelt személyek jelentős hányadát.³¹⁰

A párt és a romániai magyarság viszonyrendszerében egy kettősség figyelhető meg. A hatvanas években a pártvezetés egyrészt igyekezett egyfajta kiegyezésre jutni a romániai magyar elittel, ideológiai-propaganda munkával tömegesen „átnevelni” a magyar közösség tagjait, másrészt viszont, a nacionalizmus miatt megfigyelt személyek arányát nézve, továbbra is „kitüntetett” figyelemben részesítette az ország területén élő kisebbségeket, így a magyarokat is. A nemzetiségi kérdés ebben a felfogásban sokszor összemósódott az állambiztonsági problémákkal. A belügyi szervek továbbra is fokozott érzékenységgel reagáltak le minden olyan, egyébként szórványos, az erdélyi magyar társadalom többségére nem jellemző megnyilvánulást, amelyet nacionalistának, ergo államellenesnek minősítettek. Az állami szervek által túlzásba

308 Az 1918 utáni mindenkori román politikai vezetést, de magát a társadalmat is, nagyfokú „Trianon fóbia” jellemezte. Mindennemű, az 1918 előtti állapotokra való utalás a békeszerződés el nem ismerése, az irredentizmus vádját hozta elő.

309 Feljegyzés a Maros megyében 1968-ban beszervezett informátorokról és az információs munkáról ACNSAS, fond Documentar, dos. 80. vol. 5. 53–63. f.

310 Uo.

vitt, megalapozatlan nacionalista vádak miatt történő letartóztatások mennyiségére hívta fel a figyelmet Sütő András 1966-ban a kisebbségi kérdéssel foglalkozó bizottság ülésén. Sütő sérelmezte, hogy „egyszerű emberek, parasztok kerülnek a törvényszék elé bizonyos megnyilvánulásaikért, amelyeket sovínisztának és nacionalistának tartanak a jogi szervek. Sok esetben jogos ítéletet hoznak, de visszaélésekre, kihágásokra is számos példa van, ami egyes parasztemberek megnyilvánulását illeti. Olyan is megtörtént, valaki elmondása szerint, hogy az illető valami, közös megegyezés alapján történő határrevízióról beszélt és nyolc hónapot kapott ezért.”³¹¹ 1964. november 17-én a Securitate tartományi vezetőinek ülésén Marin Constantin ezredes Máramaros térségéből azt jelentette, hogy „a legfontosabb kérdés, ami figyelmünk középpontjában volt, az a magyar, orosz, ukrán és legionárius ellenséges elemek felfedése volt.”³¹² Egy 1968-ból származó jelentés arról számolt be, hogy a magyar nemzetiségű volt elítéltek, főleg Marosvásárhelyen, szabadulásuk után nem illeszkedtek vissza megfelelő módon a társadalomba és a környezetüket továbbra is irredenta és nacionalista befolyás alatt tartják, hangoztatva, hogy Erdély mindig is a magyaroké volt és, hogy a románok idegenek ezen a földön. A vádak közé tartozott az is, hogy ezek a személyek tévesen értelmezik Románia függetlenségi törekvéseit. Olyan híreszteléseket terjesztenek, miszerint Románia függetlenségi törekvéseinek az lesz a végkimenetele, hogy Magyarország külföldi segítséggel visszakapja Erdélyt.³¹³

A Magyarországgal fenntartott kulturális kapcsolatok jelentős része is irredenta-nacionalista jelzöt kapott hisz „a szomszédos országok nacionalistái bátorítják az ittenieket. Léteznek irredenta szervezetek, pl. a Költő nevet viselő csoportosulás-tagjai geomorfológiai irredenta írásokat készítenek Erdélyről. Vallási és propagandisztikus anyagokat hoznak be Magyarországról és Erdélyre vonatkozó adatokat visznek ki Romániából. Magyarországi látogatók az erdélyi magyar kisebbség helyzetéről érdeklődnek és a magyarokat kivándorlásra ösztönzik.”³¹⁴ Az 1965 utáni időszakra vonatkozóan a magyar állammal szemben négy pontban fogalmazódtak meg vádak: a történelmi tények tudatos meghamisítása, az egyház és az írók nacionalista propagandára való felhasználása, a nyugati magyar emigráció revizionista szellemben történő megszervezése, államilag irányított propaganda megszervezése az USA-ban és Nyugaton.³¹⁵ A román politikai gondolkodás, a hatvanas években tapasztalt megítélése szerint Magyarország a nemzetközi szervezeteket, köztük a KGST-t is, arra próbálta felhasználni, hogy gazdasági előnyöket csikarjon ki Romániától, és ezeken keresztül valósítsa meg mindazt, amit a kétoldalú kapcsolatok terén nem ért el. „Bizonyos magyar körökben erősen jelentkeznek a föderalista tendenciák. Ez a magyar hegemonia kiterjesztését követi. A trianoni határok békés eltüntetésén fáradoznak, hogy ily módon nyersanyagforrásokhoz jussanak” – emelte ki egy Magyarországról

311 Sütő András hozzászólása kisebbségi ügyekért felelős bizottság ülésén 1966-ban. ANIC, CC PCR Cancelarie, dos. 180/1966. 48–52. f.

312 Jelentés a Securitate Máramaros térségében végzett munkájáról. ACNSAS, fond Documentar, dos. 102/1964. 61. f.

313 Jelentés a Securitate Maros megyében végzett munkájáról. ACNSAS, fond Documentar, dos. 88. vol. 7. 20. f.

314 A Securitate éves tevékenységének kiértékelése. ACNSAS, fond Documentar, dos. 102/1964. 62. f.

315 Traian-Valentin Poncea-Aurel Rogojan: *Spionajul ungar în România*. Editura Elion, București, 2007. 147. p.

szóló külpolitikai elemzés.³¹⁶ Az iskola-összevonások után az egyházakban látták azt a veszélyt, hogy esetleg nacionalista diskurzust folytat és erős etnikai jelleggel is bíró intézményrendszerként működik másrészt olyan intézmény, amely hasonlóan a romániai egyházakhoz, gátolja a magyarság ideológiai integrációját, amelynek megalapozása mélyítése, még mindig fontos elem volt a romániai kultúrpolitikának, ideológiai harcának. „A római katolikus klérus, és elsősorban Márton Áron püspök, intenzív tevékenységet indított a hitoktatás fokozására az elemi és a középiskolás diákok körében. (Hasonló akció kezdődött a többi felekezet kiszolgálóinál is, de azok nem érték el a római katolikus mértéket”, olvashatjuk az egyik 1965-ös jelentésben.³¹⁷

A magyar kisebbség elleni másik vádpont a szeparatizmus volt. A pártideológiában megfogalmazott „egység” gyakorlati kivitelezése, pl. kulturális szempontból, sokszor ellehetetlenítette a kisebbségi léthez alapvetően szükséges önálló magyar kulturális megnyilvánulásokat.³¹⁸ Sok esetben szeparatista megnyilvánulásként értelmeztek olyan lépéseket is, amelyek pl. önálló magyar jellegű kulturális intézmények fontosságát hangsúlyozták de akadtak olyan szélsőséges esetek is, amikor – a véleményünk szerint nyelvi, kommunikációs okokból – a hadseregben szolgáló magyar nemzetiségű katonák szorosabb kapcsolatot tartottak fenn egymással és ott ezt is szeparatizmusnak tekintették. „Ezek tevékenysége abból állt, hogy elszigetelődtek a román katonáktól, egymással szolidarizálva tagadták meg bizonyos parancsok végrehajtását, idegen nyelvű rádióadókat hallgattak és azokat ellenséges hangulatban elemezték, és a Belügyminisztériumban szolgáló magyar katonák kedvezményeztek a magyar fogvartartottakkal.”³¹⁹

A román belügyi szervek idegességét, érzékenységét csak fokozták a magyar lakosság bizonyos csoportjairól szerzett olyan jellegű információk, amelyek a rendszer minőségére, nemzetiségpolitikájára utaltak, és amelyek gyakran tartalmaztak románellenes kijelentéseket, mint pl.: „Minket, magyarokat az oroszok jó szemmel néznek. Románia, ha továbbra is követi a kapitalistabarát politikáját, Erdélyt visszacsatolják Magyarországhoz”³²⁰ Ebben az időszakban több magyar értelmiségit, író, művészt, orvost, tanárt, mérnököt is megfigyelt, követett a Securitate. Ezeknek az embereknek a nem nyilvános szférájába való behatolás, a róluk történő információszerzés fontos szerepet kapott az erdélyi magyar értelmiségiekkel szemben táplált gyanú működtetésében. Az állambiztonság, a megbízhatóság kérdése a munkavállalás terén is jelentkezhett. Demeter János az MNDDT 1971-es plenáris ülésén egy jellemző történetet mesélt el, miszerint a marosvásárhelyi vegyipari kombinát igazgatója bizonyos állásba nem alkalmazott magyar végzősöket a megbízhatatlanság vádja miatt.³²¹

316 Novák: *A román külpolitikai gondolkodás magyarsághépe...* i.m.

317 Beszámoló a római katolikus felekezeti hitoktatásról a Maros Magyar Autonóm Tartományban. ANDJM, fond Departamentul cultelor, dos. 42/1965. 7–9. f

318 Az egység nevében, több esetben nem engedélyezték az önálló magyar kulturális intézmények, szervezetek, együttesek munkáját. Példa erre a már említett 1972-es máramarosszigeti eset, amikor a helyi állami-és pártszervek az elszigetelődés megelőzése ürügyén akadályozták a magyar nyelvű kulturális tevékenységek folytatását.

319 A Securitate éves tevékenységének kiértékelése. ACNSAS, fond Documentar, dos. 102/1964. 20. f.

320 A Securitate éves tevékenységének kiértékelése. ACNSAS, fond Documentar, dos. 83. 19. f.

321 Demeter János felszólalása az MNDDT 1971-es plenáris ülésén. ANIC, fond CC PCR Secția Organizatorică,

A magyarországi és a nyugati magyar média, a magyarországi vagy erdélyi emigránsok érdeklődését a romániai magyarság helyzete iránt és annak kritikai megítélését szintén nacionalista és államellenes megnyilvánulásként értékelte a román államvédelmi hatóság. „Az utóbbi években néhány magyar újságíró és szökevény a horthysta propagandát teljesen újjáélesztve sajtókampányba kezdett országunk ellen a magyar kisebbség állítólagos üldözése ürügyén. De mindez valójában Erdélyre vonatkozó revizionista kampánycélokat szolgál. Jelentjük, hogy a rendelkezésünkre álló adatokból kiderült, hogy az Amerikai Egyesült Államokban (AEÁ) a magyar emigrációnak több olyan szervezete is működik, melyek fokozott nacionalista-ellenséges tevékenységet folytatnak államunk ellen. Az erdélyi és Magyar Népköztársaságbeli szökevényekből álló szervezetek, melyek saját sajtóorgánummal rendelkeznek, ahol nacionalista-sovinizista-ellenséges eszméket hirdetnek Románia Szocialista Köztársaság ellen...”³²²

A Securitate az általa problematikusnak ítélt helyzet leküzdésére több lépést is tett. A technikai eszközök tökéletesítése mellett növelte a kisebbségiek köréből származó informátorok számát és különböző intézkedéseket tett a munkájuk minőségének feljavítása érdekében. A nagyszámú nemzetiségi besúgó mellett az adott térségekben dolgozó román származású belügyiseknek is ismerniük kellett az ott élő nemzetiség nyelvét. Az Állambiztonsági Tanács 1968. október 15-ei ülésén egyetértés volt abban, hogy a magyarok által is lakott térségben a Securitate dolgozóinak ismerniük kell a magyar nyelvet.³²³ 1968. december 15-én a Securitate Temes megyei szervezete azt jelentette, hogy az informátori munka minden területén igyekeztek javítani a minőségen: „a Felügyelőség hírszerző hálózatában 1365 különböző foglalkozású informátor van jelen: 149 tudós és művelt ember, 83 mérnök, 93 technikus, 260 tisztviselő, 222 munkás, 265 paraszt, 293 más kategória (diák, lelkész, foglalkozás nélküli, háztartásbeli). Közülük 476-on beszélnek valamilyen idegen nyelvet. 283-an németül tudnak, 95-ön franciául, 6-on angolul, 22-en oroszul, 70 személy pedig más nyelveket beszél: olasz, magyar, szerb, lengyel stb. 461 informátor az együtt élő nemzetiségek köréből került ki.”³²⁴

A hetvenes évek közepétől a rendszer működésének logikájában beállt változások (a reformok elutasítása, a merev dogmatikus irányvonal térhódítása, a személyi kultusz erősödése) újabb bizalmatlansági krízist eredményeztek a pártvezetésben. A belügyi szervek a politikai fordulatokat nyíltan vagy burkoltan, esetleg potenciálisan ellenző személyek, csoportok, közösségek személyében újabb célpontokat találtak. A pártvezetés és személyesen a Ceaușescu részéről megnyilvánuló bizalmatlanság új dimenzióba helyezte a magyar kérdés kezelését is. A romániai magyarsággal szemben tanúsított diszkriminatív politika kettős mozgást váltott ki. Egyrészt világossá tette az integrációban eddig hívó romániai magyar elit számára is, hogy mindennél nagyobb szüksége van Magyarországgal közbenjárására. Másrészt pedig a magyar pártvezetés is belátta, hogy a kétoldalú

dos. 30/1971. 31–38. f.

322 Jelentés az Amerikai Egyesült Államokban létező magyar nacionalista szervezetekről. ACNSAS, fond Documentar, dos. 117/4. 1. f.

323 ACNSAS, fond Documentar, dos. 88. vol. 7. 20. f.

324 Adatok a Securitate Temes Megyei Igazgatósága 1968. évi statisztikáiból (a hírszerző hálózat, az adatbázis helyzete, letartóztatott, leleplezett és figyelmeztetett személyek).

kapcsolatok elmélyítését erőltető politikája nem eredményes.³²⁵ Kádár az 1972-es román-magyar találkozáson továbbra is a kétoldalú kapcsolatok elmélyítését, a konzulátus felállítását szorgalmazta, de már felvetette a kisebbségi kérdést is.³²⁶

Az ötvenes évek közepétől a nacionalistának, revizionistának tekintett magyar célszemélyek, csoportok (egyház, különböző értelmiségiek) képezték a belügyi szervek megfigyelő munkájának fő célpontjait. A párt a hetvenes évek elejétől már eleve bizalmatlanul kezelte a magyar kulturális életben jelentkező új generációt.³²⁷ Az általános bizalmatlanság növekedése közepette a potenciálisan megbízhatatlan elemek közé soroltak olyan értelmiségieket is, akik eddig (főleg a hatvanas évek végén) szocializációjuk, kulturális-politikai tevékenységük révén is élvezték a pártszervek bizalmát (pl. Domokos Géza, Huszár Sándor, Sütő András).³²⁸ Újra a Securitate célkeresztjébe kerültek azok a magyar értelmiségiek is, akiket hazaárulás és kémkedés hamis vádjával elítéltek aztán a hatvanas években részben rehabilitáltak (pl. Balogh Edgár, Demeter János). Domokos esetében a hetvenes évek közepén a magyar nagykövetség embereivel való bizalmas kapcsolat és az erdélyi körútjain kifejtett a „a társadalmi rend ellen kifejtett propaganda” volt a megfigyelés célja.³²⁹ Az ideológiai szigor és a nemzetiségekkel szemben tanúsított megszorítások aktiválták a magyar értelmiség említett csoportjait, akik egyre több szinten fejezték ki nemtetszésüket, és ezzel bekerültek a nacionalista és megbízhatatlan személyek célcsoportjába.³³⁰ A pártpolitika e fordulata, a biztonságpolitikai aktivitás ilyen méretű kiszélesítése, amely majdnem, hogy kollektív szintre emelte a nacionalizmus, államellenesség vádját, töréspontot eredményezett a romániai baloldali elit integrációs stratégiájában, felerősítve azok magyarországi kapcsolatait, amely a bizalmatlanság újabb hullámát váltotta ki a belügyi szervezetben.

A kérdés komplexitását, a totalitárius rendszer működésének agresszív, romboló mechanizmusát jellemzi az a kettősség is, ami az állambiztonsági munkát, megfigyeléseket illeti. A romániai magyar társadalom egy jelentős része a megbízhatatlanok listáján létezett, ugyanakkor ennek a feltérképezésében, kontrolljában a saját tagjaiból, különböző módszerekkel és eszközökkel verbuvált informátorok is jelentős szerepet játszottak. A gyárak, üzemek, kulturális intézmények, hivatalok magyar származású munkásai, dolgozói körébe is jelentős mértékben beférkőzött a Securitate.³³¹ A

325 Részletesebben lásd: Földes: *Magyarország, Románia... i. m.* 162–164. p.

326 ANIC, fond CC al PCR Relații Externe, dos. 12/1972. 3–14. f.

327 Ágoston Vilmos a saját maga, Apáthy Géza, Király László, Farkas Árpád vagy Bréda Ferenc elleni belügyi eljárásokat említi. Ágoston: *Romániai magyar irodalom ... i. m.* 366. p.

328 Az eddigi kutatásaink alapján kiderült, hogy Domokos Géza már a hetvenes évek közepén a Securitate aktív célpontja volt úgy, hogy közben fontos közéleti, politikai funkciót is betöltött, igazgatója volt a Kriterion Könyvkiadónak és póttagja volt a KB-nak.

329 Jegyzék Domokos Gézáról, a bukaresti Kriterion Könyvkiadó igazgatójáról. ACNSAS, fond Informativ, dos. 203541/1. 20. f.

330 Uo. 5. f.

331 Ebben a fejezetben az elsődleges szempont a magyarság, mint olyan, állambiztonsági megítélésnek bemutatása volt. Nem kívántuk megírni a romániai magyarság és a Securitate viszonyrendszerének történetét. A kutatások és kutatási lehetőségek jelen állapotában ez nem is lehetséges. A CNSAS irattárából a korszakra vonatkozó eddigi előkerült iratok alapján még nem lehet felvázolni ezt a jelenséget a maga teljességében. Részletes információkkal viszont már rendelkezünk. Adminisztratív iratok, beszámolók, személyes követési dossziék árulkodnak ennek a jelenségnek bizonyos elemeiről. A korszak teljesebb

forrásokból kitűnik pl., hogy a ferences szerzetesek hatvanas években történő követése, figyelése a rend belső világát jól ismerő személyek, informátorok közreműködésével történt. Ugyanez mondható el a megfigyelt magyar értelmiségiekre ráállított informátori hálózatról. Domokos Géza tevékenységét, pl. az összes erdélyi magyarok által lakott városra kiterjedő informátori hálózat követte és jelentette, legyen szó Marosvásárhelyről, Csíkszeredáról, Sepsiszentgyörgyről vagy akár Nagyváradról. Az informátorok a szellemi élet belső ismerői, munkatársai vagy akár Domokos vendég-látói közül kerültek ki.

Következtetések

Az 1965–1975 közötti időszakot a Ceaușescu-korszak (1965–1989) első szakaszaként is jegyzik Románia 1945 utáni történetében. Az a korszak, amelynek kezdeti történései látványos kül- és belpolitikai sikereket hoztak a pártvezetésnek és személyesen Nicolae Ceaușescunak, hogy aztán a hetvenes évek közepétől a párt főtitkára elveszítse tömegtámogatottságának egy jelentős részét, és az ország elszigetelődjön a nemzetközi kapcsolatokban, és elinduljon a politikai és gazdasági válság útján. 1965 után Ceaușescu néhány vonatkozásban (látványosabb kiegyezés a társadalommal és az elitesz csoportokkal, az előző pártvezetéshez közel álló személyek kiiktatása a politikai életből) szakított a Dej-korszakkal, ugyanakkor óhatatlanul annak politikai örököse. A nemzeti irányvonal és diskurzus megerősítése, a különutas politika továbbra is meghatározó irányelv maradt. Ugyanakkor a tervezett grandiózus társadalmi, gazdasági átalakítások melegágyának megteremtését a társadalommal, főleg az értelmiségiekkel, való részleges kiegyezésre alapozta. Javult az életszínvonal, látványosan elítélték az előző korszak politikai túlkapásait, egyeztető-tárgyaló fórumokat, találkozásokat kezdeményeztek a pártvezetés és a különböző értelmiségi csoportok között. A valójában a Ceaușescu új politikai irányvonalát szolgáló közigazgatási reform során már a helyi közösségek is beleszólhattak a reform néhány részletkérdésébe. Az alapkonceptiót ugyan a párt utasításai alapján dolgozták ki a szakértői csoportok, de a rendszer nyitott az eddig szorosra zárt ideológiai és politikai kontroll szelepeken. Hasonló jelenség volt tapasztalható a kultúra bizonyos területein is. Ugyancsak a hatvanas évek végén a pártnak egy másfajta mobilizációs eszközzel sikerült felráznia az előző korszak diktatúrájába belefásult társadalmat. Külpolitikai téren, a szocialista tömbhöz való tartozás játékszabályain belül, viszonylag sikeres különutas külpolitikát folytatott az ország.³³² A Szovjetuniótól való eltávolodás és a mindehhez szükséges nemzeti ideológiai háttér emelte a párt népszerűségi mutatóit. A rendszer lényegén

megértéséhez viszont szükségesek a további ilyen irányú kutatások, elemzések. A kérdéstről lásd a *Magyar Kisebbség*, 2007/1–2. sz. Az erdélyi református egyház viszonylatában lásd: Molnár János: *Szigorian ellenőrzött evangélium*. Nagyvárad, 2009.

332 Ebben az időszakban a román pártvezetés aktív (főleg gazdasági) kapcsolatokat ápolt több, meghatározó nyugati állammal (AEÁ, NSzK, Franciaország), több alkalommal is szembeszegült a Varsói Szerződés tagállamaival. A szovjet–kínai vitában nem kötelezte el magát a szovjetek mellett, nem vett részt Csehszlovákia 1968-as lerohanásában, 1967-ben nem szakította meg kapcsolatait Izraellel. A hetvenes évek elejétől látványosan bővítette kapcsolatait a harmadik világ országaival.

azonban mindez nem sokat változtatott. Az osztályharc gyakorlatilag nem szünetelt. A társadalmi kontroll, ha kevésbé durva és látványos módon, de létezett. A társadalom szocialista típusú átalakítása tovább folytatódott és mindeközben a politikai szintérről fokozatosan eltűntek a pártvezér potenciális politikai ellenfelei, a Dej-időszak „nagy öregjei.” Nicolae Ceaușescu a hetvenes évek elején a politikai karrierjének csúcán, a társadalom teljes ellenőrzése és részleges szimpátiája birtokában látott hozzá a hatvanas években kidolgozott társadalom-átalakítási tervek megvalósításához. A „júliusi tézisek” meghozták az ideológiai szigor fokozását, a következő évek pedig a változásokat: a szisztematizálás elindítása, a társadalmi kontroll erősítése, az erőltetett iparosítás, gazdasági megszorítások stb. A hetvenes évek közepére kialakultak azok a tényezők, amelyek a későbbi Ceaușescu diktatúrára oly jellemzőek lettek: abszolút hatalomkoncentráció, személyi kultusz, erőteljes mozgósító apparátus, a külső veszélyre és a nemzeti büszkeségre való hivatkozás, a lakosság potenciálját meghaladó gazdasági erőfeszítések, túlzott centralizáció a gazdasági életben, a politikai ellenfelekkel való leszámolás, a párt és állami intézmények teljes összefonódása, a nemzeti-ségi kérdés rugalmatlan, egye inkább ellenséges kezelése. Azt is mondhatjuk, a Ceaușescu-irányelv a párt három kongresszusa közötti időszakban győzedelmeskedett a maga teljességében. A IX. kongresszus jelentette a nyitányt ebben a folyamatban. Az 1969-ben megtartott X. kongresszuson Ceaușescu maga mögött tudhatott egy, számára sikeres politikai tisztogatást és egy olyan közigazgatási reformot, amely minden vonalon az ő győzelmét hozta. Ezt a folyamatot gyakorlatilag az 1974-es XI. kongresszus zárta. Erre az időpontra a fontosabb pozíciókba csak a főtitkár és államelnök megbízható hívei ültek, győzedelmeskedett az általa képviselt neosztálinista gazdasági és társadalom-átalakítási modell is.

Az RKP magyarságpolitikája is több fordulatot vett ebben az időszakban. A hatvanas évek elejétől megörökölt keményvonalas nemzetiségi politika a hatvanas évek végére látványosan fellazult, majd a hetvenes évek elejétől, a nemzetiségek szempontjából is, ismét negatív fordulatot vett. Úgy gondoljuk, a hullámozó ívet bejárt nemzetiségpolitika szerves része és egyben következménye a Ceaușescu korszak bel- és külpolitikájának. Az RKP magyarságpolitikája a rendelkezésünkre álló források alapján nem egy külön, a magyar kisebbség számára kidolgozott stratégia része, annak ellenére, hogy számos sajátos, egyedi vonást tartalmaz, hanem a pártpolitika egyik, nem elhanyagolható, nevezzük úgy, alfejezete volt. Az ország kül- és belpolitikájának függvénye. Egy olyan politikai, stratégiai gondolkodás, amely több tényezőtől is függött: a párt ideológiai irányvonalának változásai, a marx-lenini tézisek éppen aktuális romániai értelmezései, a külpolitikai és a világgazdasági helyzet változásai, kihívásai és az ebből eredő stratégiai jellegű belpolitikai reakciók, a Magyarországgal való viszony, a romániai magyar elit integrációs, intézményépítő stratégiai és nem utolsó sorban a román állam és nemzetépítés éppen aktuális szakasza, stádiuma.

Ceaușescu a politikai, gazdasági átalakítások, a hatalmi pozíciók megszilárdítása, a külpolitikai manővereket szolgáló hazai támogatás megszerzése során akaratlanul

is beleütközött az elődjétől megörökölt magyar kérdésbe. A kisebbségi kérdést hivatalosan ugyan megoldottnak tekintették – a hivatalos ideológia szerint csoportos, kollektív jogokról szó sem lehetett – ugyanakkor mégis nyilvánvaló volt, hogy a romániai magyarságnak és a többi nemzetiségnek is léteznek még kényes, számukra megoldatlan kérdései: anyanyelvhasználat, oktatás, szocialista tartalmú de nyelvében, kultúrájában az adott nemzetiséghez kötődő kulturális megnyilvánulások és nem utolsósorban a nemzetiségek által lakott területek gazdasági elmaradoottsága. Ceaușescu-nak döntenie kellett, hogy tovább folytatja-e a Dej idejében, 1956 után elkezdett megszorító politikát vagy megpróbálja más alapokra helyezni kapcsolatát mind a román társadalom egészével, mind a nemzetiségekkel. Hatalmának konszolidálása végett, majd a merész külpolitikai manőverek társadalmi támogatottságának elnyeréséért az utóbbit választotta. Ceaușescu a hatvanas években kisebb kompromisszumokat kötött a román társadalommal, teljes támogatást akart és ezt különböző módszerekkel teremtette meg: kulturális engedmények, a gazdasági jólét emelése, új mobilizációs keretek az elit számára, gazdasági vonatkozású ígérek, nemzeti büszkeség. Majdnem hasonló módszerekkel került sor a kisebbségi közösségek, elitek támogatásának megnyerésére is. Ugyanakkor a pártvezetés legfontosabb feladatának a szocialista román állam- és nemzetépítést látta. A párt gyakorlatilag ennek a célnak vetett alá mindent ebben az időszakban, még a marxizmus–leninizmus értelmezésében is. A cél az adott lehetőségek között egy gazdaságilag és politikailag független és erős, nemzeti jegyeket is magán viselő román állam megteremtése volt. A szocialista nemzet fogalmának helyi értelmezésével a pártvezetés gyakorlatilag külpolitikai téren a szocialista nemzetek külön fejlődését és a szocialista államok szuverenitását célozta meg, helpolitikai téren pedig egy homogén szocialista társadalom kialakítását tűzte céljául. A fogalom bevezetésével a pártvezetés lényegében újra átértékelte az ország területén élő nemzetiségek és a többségi románság viszonyát. Értelmezése azonos lelkületet, mentalitást, kultúrát feltételezett csupán – ezt is csak néhány nemzetiség, mint pl. a magyarok esetében – egy bizonyos mértékű nyelvi elkülönülést ismerve el. Ezek után már nemcsak, hogy külön kisebbségi kérdéstről nem lehetett szó, hanem e csoportok nemzeti sajátosságait is teljesen háttérbe szorították. Az asszimiláció a hivatalos propagandaanyagokban ugyan nem jelenhetett meg, de a pártberkekben lezajlott szakmai vitákban igen. A hatvanas évek közepétől jelentkező szocialista nemzet és a nemzeti szuverenitás Ceaușescu általi értelmezése gyakorlatilag más irányból közelítette meg a szovjetek vagy akár a magyar pártvezetés által értelmezett internacionalizmust. Ceaușescu az internacionalizmust nem egy felülről épített, államok fölötti szerveződésként képzelte el, hanem, mint amelyik az egyes nemzetek érdekeit kiszolgálja. A román pártvezetés az etnikai elem szerepének mellőzésével átértékelte a kommunista táborban „klasszikusnak” számító sztálini nemzet-meghatározást is.³³³ Az RKP meghatározásában a szocialista nemzetet a közös társadalmi és

333 A sztálini meghatározás szerint a nemzet, mint a történelem folyamán kialakuló, egyénekből álló közösség, nem köihető egy bizonyos rasszhoz. A nemzeti jellegzetességekhez a következő, nem kizárólagos elemek szükségesek: közös nyelv és terület, azonos gazdasági rendszer és nemzeti karakter. Részletesebben lásd:

gazdasági struktúrák, valamint a homogén szocialista kultúra fogják össze. Az etnikai jelleg mellőzésével az új, szocialista nemzetfelfogás lényegében nem ismerte el – vagy csak részben – az ország területén élő nemzetiségek etnikai jellegzetességeit. Az ugyan elhangzik, hogy ezek a csoportok nem tagjai a klasszikusan vett román nemzetnek, de már hosszú távon előírták a homogén román szocialista nemzetbe való betagozódásukat. Romániában a két világháború között oly domináns, francia típusú állam-nemzethez való visszatérés vagy éppen annak túllícitálása egyértelműen erőteljes homogenizációs törekvésekhez képezett ideológiai alapot. Egy olyan homogenizációs törekvéshez, amely a későbbiekben tudatosan és következetesen szorította háttérbe vagy számolta fel a Romániában élő kisebbségek nemzeti sajátosságait. A nemzeti jelszavak újra felhasználása, a románok nemzeti érzelmére és annak fontosságára való erőteljes utalások tovább vitték a román nemzetépítés hagyományos irányvonalát és egyben legitimációs eszközként is szolgáltak a Moszkvától függetlenedni akaró, de a sztálini diktatórikus elemeket megtartó román pártvezetésnek. A Nicolae Ceaușescu vezette RKP ezzel tovább mélyítette a deji nemzeti irányvonalat és lerakta az ideológiai alapokat a román nemzetépítés egy újabb szakaszához.

A hatvanas évek végén Románia merész külpolitikai manővereket hajtott végre, ugyanakkor a közigazgatási reformmal elkezdődött a pártvezetés által elképzelt új gazdasági, társadalmi struktúrák megteremtése és az ezzel járó elitcsere, amelyhez nagyfokú társadalmi támogatottság szükségeltetett. A gazdasági mutatók pedig az ország 1945 utáni történetének legsikeresebb korszakát jelezték. 1968-ra belpolitikai szinten a modernizációs program elkezdése, külpolitikai szinten pedig a szocialista táboron belüli pozíció megtartása volt a cél. Ceaușescu az első időszakban gyakorlatilag három pilléren alapozta politikai legitimációját: külpolitikai téren a Szovjetuniótól történő eltávolodás és különutas politika folytatása, gazdasági téren az életszínvonal emelése és belpolitikai téren pedig a társadalommal, főleg az értelmiségiekkel történő kiegyezés. Ceaușescu egy új modernizációs gazdasági-társadalmi programot hirdetett meg, amelyben benne volt a nemzeti felemelkedés víziója is. A programot a román elit támogatta, de a nemzetiségek irányába tett lépések, a kulturális intézményépítés új lehetőségei a nemzetiségi elitek támogatását is elnyerték. 1968-ban három olyan eseményre is sor került, amelyek nagymértékben meghatározták a párt magyarság-politikáját. Az év első felében fejeződött be a területi-adminisztratív reform, amely során a nemzetiségi kérdés is előbukkant, főleg a Székelyföld területi felosztását illetően. Kollektív jogokra alapozott, a MAT örökébe lépő egységes székelyföldi adminisztratív egység létrehozása csak elméleti szinten fogalmazódott meg, a gyakorlati életben nem volt rá politikai akarat. Ugyanakkor a reformból a székelyföldi pártelit és értelmiség nem került ki egyértelmű vesztesként, hisz két új, magyar többségű megye alakult, Hargita és Kovászna megye. Kovászna megye hosszas és nehéz lobbieredményeként. Szimbolikus jelentőségű lett a megyésítés során kirobbant székelyföldi

Csíkszereda–Udvarhely konfliktus kezelési módja is. Miért engedhetett egy ilyen jellegű „nyomásnak” Ceaușescu? Az új területi, közigazgatási településhálózat-fejlesztési koncepciók politikai célja a megváltozott központi hatalmat kiszolgáló lojális elit létrehozása, gazdasági célja pedig a decentralizált, erőteltett ütemű iparosítás helyi feltételeinek megteremtése volt. Annak ellenére, hogy a kisebbségi kérdést megoldott-nak tekintették, a pártvezetésnek számolnia kellett azzal is, hogy a székelyföldi tömbmagyarság esetében egy nagyon kedvezőtlen döntés egyáltalán nem tesz jót a jövőbeli gazdasági és politikai célok megvalósításának, valamint nem vet túl jó fényt az ország nemzetközi megítélésére sem.³³⁴ Az új politikai, gazdasági konstellációban Ceaușescunak a Székelyföldön is szüksége volt egy új, lojális politikai elitre, amely az új megyékben jutott pozíciókhoz. Ugyanakkor a Székelyföld több megyére való felosztása, több politikai és gazdasági centrum létrehozása, ahogy Dennis Delatant is fogalmaz: „lehetővé tette a magyarok számára, hogy az eddigieknél több megyében többséget képezzenek, ugyanakkor megfosztotta őket attól a lehetőségtől, hogy egy olyan monolitikus, általuk meghatározott tömböt alkossanak, amely a jövőben határozottabb autonómiaköveteléssel állhatott volna elő.”³³⁵ Ehhez kapcsolódik az a tény is, hogy tovább erősödött nemzetiségpolitikai szinten az a jelenség is, miszerint a politikai nyelvzetben egyre inkább a háttérbe kerül, az „erdélyi magyarság”, mint kifejezés, mint nemzetiségpolitikai kérdés. A MAT létrehozásával az erdélyi magyar kérdés lényegében a Székelyföldre koncentrálódott és ez a szemlélet a megyésítési előkészületek alatt is folyamatosan mélyült. Az akkori pártvezetés úgy gondolta, a nemzetiségi kérdés már nem létezik mint politikai prioritás. A már sokat hangoztatott nyelvhasználati és kulturális engedményekkel és a Székelyföld adminisztratív és gazdasági kérdéseinek rendezésével pedig végképp ki lehet elégíteni az erdélyi magyarság igényeit. A székelyföldi megyésítés egy másik, a térség történetét sokszor meghatározó jelenségre is rámutat. A helyi, történelmi múltban gyökerező ellentétek, különböző gazdasági és politikai érdekek sokszor felülmúlták az ún. közös, esetleg nemzeti, érdekeket. A Sepsiszentgyörgy–Kézdivásárhely, Csíkszereda–Udvarhely viták felaprózták a Székelyföld minimális politikai erejét. A „nagy székely megyéért” csak az előkészítő fázisban történt minimális lobbizás Fazekas részéről, a későbbiekben a helyi viták mindig felülírták ezt a kérdést. A „kis” Hargita megye székhelyéért folytatott harc már nem nemzetiségi, hanem regionális küzdelem, a helyi elit próbálkozása, megtartani a régi pozíciókat vagy fontosabbakat, nagyobb társadalmi presztízzsel és egzisztenciális lehetőségekkel kecsegtető újakat szerezni. A megyésítés során tapasztalt, a lakosság ellenőrzött kertek között történő megszólaltatása éppen a Székelyföldön volt, talán országos szinten is, a legerősebb. Az érintett települések lakossága és a helyi elit alaposan kivette részét a lokális vitákban, érdekütköztetésekben. A két megye létrejött és az azt követő rövid időszak rendkívül fontos volt a térség életében. Az iparosítással egyetemben új lendületet kapott a térség modernizációja: munkahelyek létrehozása, közművesítés, építkezések, a lakókörnyezet megváltozása,

334 Ez utóbbi érv többször is elhangzik az előkészületi viták során.

335 Delatant: *România sub regimul comunist... i.m.* 129. p.

az iskolahálózat bővítése, szakképzett tanerő falura áramlása, gáz és villany bevezetése. Új kulturális és művészeti intézmények alakultak, a megyeközpontokban értelmiségek tucatja került állásba és a helyi pártelit támogatásával az anyanyelvű kultúra ápolása új lehetőségeket kapott. A magyar kultúra és hagyományok szimbolikus térfoglalása 1945 után eddig még nem tapasztalt méretekben volt jelen, főleg Kovászna megyében.

A külpolitikai helyzet fokozódásával a pártvezetés újabb lépéseket, gesztusokat tett a román társadalom és a nemzetiségek felé. Megsokszorozódtak a munkalátogatások a megyékben és a különböző értelmiségi csoportokkal folytatott tanácskozások. A látogatások egyik „kedvenc” célpontját képezték a kisebbségek által is lakott megyék. A pártvezetés nem engedhette meg a feszült külpolitikai helyzetben, hogy a Nyugaton is pozitívan elbírált ország-kép bármiben is csorbát szenvedjen. 1966–1971 között Ceaușescu és a pártvezetés tagjai gyakran fordultak meg Marosvásárhelyen, Csíkszeredában, Nagyváradon, Szatmárnémetiben, Kolozsváron, Sepsiszentgyörgyön, Szebenben, Temesváron vagy Székelyudvarhelyen. A magyar és a német kisebbség felé tett látványos gesztus volt a két nemzetiség értelmiségével lefolytatott tanácskozás is. Azzal, hogy a nemzetiségeket érintő kérdésekben is tanácskozást irányozott elő, a pártvezetés implicit módon elismerte, hogy léteznek nem megfelelőképpen megoldott problémakörök. A kisebbségi helyzet szempontjából ideálisnak tűnő, kollektív jogokon alapuló jogi státus kérését viszont határozottan elutasították. A neosztálinista dogmákra épülő Ceaușescu-rendszer egyetlen társadalmi, felekezeti vagy nemzetiségi csoport esetében sem ismert el külön jogokat. Ugyanez volt érvényes az 1968-ban, a Szocialista Egységfront keretén belül létrehozott MNDT-re is. Az MNDT, a magyar politikai elit és a vezető magyar értelmiségiek egybefogásával a kezdetekben többpülérű szerepkört töltött be az erdélyi magyarság, a magyar elit és a pártvezetés viszonyrendszerében: közvetítő, illetve legitimáló. Ezek a szerepkörök többirányúak voltak. A tanács anyanyelven közvetítette a párt hivatalos politikáját a magyar közösség felé, ugyanakkor fordított irányban, a kezdetekben, a közösség alapvető problémáit a pártvezetés felé. A hivatalos párt- és kultúrpolitika, propaganda anyanyelvi megszervezésében viszont lehetőség adódott a magyar kultúra, a hivatalos cenzúra által amúgy kevésbé tolerált oldalának, szegmenseinek ápolására is. A legitimáló szerepkör is hasonlóan kettős összetételű. A párt a tanács működésén keresztül legitimálta a nemzetiségpolitikáját, ugyanakkor a kisebbségi sérelmek felvetése a tanács ülésein, beszámolóiban hivatalos fórumon keresztül történhetett. A tanács ilyen jellegű kettős irányultságú tevékenysége gyakorlatilag az első időszakban intézményesítette a kisebbségi elitekre jellemző ambivalens, kettős diskurzust. A tanács konzultatív jellegéből fakadó gyenge pontjai (a javaslatok, még ha meg is hallgatták őket, gyakran utat és célt tévesztettek a bürokrácia útvesztőiben) már működésének elején megmutatkoztak, de a szerepe a hetvenes évek közepétől változott meg olyan szinten, hogy a nyolcvanas évektől pusztán ideológiai szócsóvé, propaganda eszközzé redukálódjon. A kulturális élet terén tett engedmények, új intézményi lehetőségek, a gazdasági beruházások területén tapasztalható elmozdulás, a látványos

ígérettek, gesztusok azt a reményt keltették a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején a romániai magyar elitben, hogy van esély, lehetőség az elért eredmények megtartására, esetleges bővítésére.

Az 1971-től a román belpolitikában fokozatosan kibontakozó és kiteljesedő ideológiai fordulat az élet minden területén érezte hatását. A hetvenes évek közepétől a kisebbségi kérdés is más megítélés alá esett. A kisebbségi intézmények, a kulturális élet számára még inkább bezárultak a lehetőségek arra, hogy tovább ápolja és fejlessze az anyanyelvi kultúra sajátos vonásait. A társadalom homogenizálásának programja egyre kevésbé tolerálta a bármilyen nemű sokszínűséget, beleértve a nemzetiségit is. Mi okozhatta a párt magyarságpolitikájában is tapasztalható fordulatot? Ceaușescu a hetvenes évek elejére megszilárdította hatalmát, eltávolította a potenciális politikai ellenfeleket, az ország nemzetközi megítélése is jó volt és a sikeres különutas politika ellenére sem került sor komolyabb incidensre a Szovjetunióval. A neosztálinista alapelveket valló pártvezetés viszont nem engedhette meg magának, még a Szovjetunió irányában sem, azt a látszatot, hogy a kulturális és gazdasági élet liberalizációja tovább zajlik. A román társadalom és gazdaság további reformokat igényelt volna. A nemzetközi gazdasági és külpolitikai változásokra Ceaușescu azonban a Maurer által képviselt technokrata (hosszú távú, a valós problémákból kiinduló gazdaságpolitika) irányvonal elutasításával, a további erőltetett iparosítással, társadalmi homogenizációval és a párt az élet minden területére kiteljesedő ellenőrző szerepének erősítésével válaszolt. 1974-re Ceaușescu államfővé választásával és a közben zajló elitcserével (káderrotációval) befejeződött a hatalmi pólusok teljes koncentrációja. A politikai, gazdasági, kulturális élet az új államfő személyes és szűkebb családja irányítása alá került. A pártvezetés az új gazdasági, társadalmi kihívásokra a nemzeti büszkeségre alapozó mobilizáció fokozásával válaszolt. A különutas gazdasági és politikai koncepció alappillére lett az erős, öntudatos, homogén szocialista nemzet megszületése. A folyamat mesterséges felgyorsítása – az ország területén élő kis számú nemzetiségi, etnikai csoportok után – egyre nehezebb helyzetbe hozta a romániai magyarságot is. A szocialista nemzetbe való betagolódás (részleges vagy ki nem mondott asszimiláció) erőltetése egy sor olyan intézkedést eredményezett, amely arra volt hivatott, hogy fokozatosan felszámolja a külön nemzeti létet biztosító tényezőket, pilléreket: iskola-hálózat, oktatás, kultúra.

Az 1965-ben bekövetkezett hatalomra jutásától a hetvenes évek közepéig Ceaușescu jól érzékelhető, mondhatni látványos átalakuláson ment keresztül. A kollektív vezetés rendszerével is kacérkodó, az üléseken sokszor másokat türelmesen meghallgató, néha viccelődő, poénkodó, látványos gesztusoktól sem visszariadó pártvezér a hetvenes évek elejétől egyre türelmetlenebbé vált a nemzetiségekkel szembeni magatartásában is. 1966-ban például még nagyon türelmesen viszonyult a magyarok román nyelvtudásának kérdéséhez.³³⁶ Ezzel szemben 1974-ben határozottan szólította fel az MNMT

336 „Ami a román nyelv oktatását illeti, nem úgy kell felfogni, hogy ez egy probléma. Én sokat járok a tartományokban, nem mondhatjuk azt, hogy az emberek nem akarnak megtanulni románul. Egy nyelvet általában nem könnyű megtanulni. Ha nem használod állandóan, elfelejted. Ez egy hosszú folyamat és

képviselőit, értsék meg, a szakiskolai képzésnek románul kell folynia, a tanulók el kell, hogy sajátítsák a román nyelvet. Határozottan visszautasította a magyar nyelvű szakiskolai képzésre vonatkozó kéréseket és a magyar származású egyetemi végzősök, távoli, román többségű vidékekre történő kihelyezése is tovább folytatódott.³³⁷ Az egyre korosodó pártvezér a diktatórikus elemek erősödésével az általános bizalmatlanság újabb és újabb dimenzióit hozta létre. Az általa megtestesített és a családtagok meg a hűséges pártkatonák által támogatott politikai irányelvektől való minimális eltérés vagy másképpen vélekedés főbenjáró bűnnek számított.

A tárgyalt korszak kisebbségpolitikája, magyarságpolitikája számos egymásnak sokszor ellentmondó bonyolult kül- és belpolitikai tényezők közös hatásának volt az eredménye. A korszak gyakorlatilag egybeesett a Ceaușescu-féle legitimációs diskurzus kezdetével majd annak tartalmi megváltozásával. A hatalomra kerülése után a főtitkár a látszólagos kiegyezésből, kompromisszumokból, az előző korszak néhány jellemzőjével való szakításból fakadó népszerűségével legitímálta hatalmát. A hetvenes évek közepétől a személyi kultusz kiteljesedése, a saját maga és a párt vezető szerepének hangsúlyozása és a reformokat elutasító dogmatizmus jellemezte a rendszert. A párt magyarságpolitikáját is jelentősen befolyásoló tényező volt, hogy a hetvenes évektől a rendszer ideológiai alapjául szolgáló társadalmi, politikai, gazdasági prioritások mellett egyre fokozódó hangsúllyal jelent meg a nemzeti prioritás. A szocialista nemzet szerepének hangsúlyozásával a párt hivatalos diskurzusában a munkásosztály vezette osztályharcos küldetés kiegészült az ún. nemzeti küldetéssel, amely később a rendszer egyik meghatározó dogmatikai alappillérvé is vált.³³⁸ Az egyre fokozódó nemzeti

nem kell mesterségesen erőszakolni ezt a kérdést. A gazdasági és társadalmi fejlődés majd oda vezet, hogy az emberek rájönnek, belátják ennek fontosságát és sokkal többet fogunk elérni, mint gondoltuk. Azon kell fáradoznunk, hogy megteremtjük a megfelelő feltételeket, és nem engedni a dolgokat, hogy véletlenszerűen alakuljanak. De erőszakoskodnunk sem kell. Még a román iskolákban is gyengék a román nyelvtanárok. A tanárképzés területén lemaradásaink vannak. 40 000 képzetlen tanügyi kádernk van a tanügyben úgy, hogy ez általános helyzet.”

Gyorsírásos jegyzőkönyv az együtt élő nemzetiségek körében kifejtett politikai munkaért felelős bizottság üléséről. 1966. november 9. ANIC, fond CC PCR Cancelarie, dos. 180/1966. 48-71. f.

337 A Ceaușescuval személyes kapcsolatban levő Király Károly is a pártvezér magatartásában végbement változásokról beszél önéletrésében. „Eleinte megfontoltabb volt, odafigyelt és értékelte az általa hasznosnak vélt indítványokat, javaslatokat, véleményeket.” Király: Nyílt kártyákkal *i.m.* 18. p.

338 A neves amerikai antropológus Katherine Verdery nemzeti kommunizmusként határozza meg ezt a jelenséget. Dan Dungaciu politológus viszont úgy véli, hogy a Ceaușescu rendszert nem írhatjuk úgy le, mint nemzeti kommunizmust, mert az, bár erőteljes nemzeti diskurzust is folytatott, továbbra is az osztályszempontú ideológia mentén határozta meg önmagát és nem fogadott el olyan meghatározó elemeket, amelyek mindig is szerves részei voltak a román nemzeti identitásnak: egyház, ortodoxia, királyság (mint intézmény), a román nemzeti érzés 19-20. századi nagy képviselőinek munkássága (Emil Cioran, Vasile Noica stb.) Részletesebben lásd: Katherine Verdery: *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*. Humanitas, București, 1994. Dan Dungaciu: *Comunismul între naționalism și identitate națională. Integrarea socialistă și direcțiile politicii externe ale României*. In: *Doctrine politice în România secolului XX*. Vol. II. Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2004. 243-266. p.

Úgy véljük, Dungaciu megállapításai sok tekintetben helytállóak, viszont figyelmen kívül hagyja, hogy a Ceaușescu rendszer, ugyan nem tagadta meg az osztályalapú ideológiát sem, de az számos tekintetben kiegészült (egyes esetekben akár háttérbe is szorult) egy erős, a nemzeti büszkeségre alapozó diskurzussal, amely a két világháború közötti román nacionalizmus eszköztárából minden olyan elemet felhasznált, kiegészített, kidomborított, amely kompatibilis volt az osztályideológiával: nemzeti történelem, kultúra, hagyományok, külső és belső ellenség, nemzeti küldetéstudat, történelmi folytonosság, az idegen elnyomókkal harcoló román fejedelmek stb.

diskurzus számos olyan nemzetépítő elemből táplálkozott (pl. a külső és belső ellenség, a román nemzet fejlődését akadályozó hagyományos ellenség), amely a két ország és nemzet történelmi hagyományai révén is, implicit módon befolyásolta a romániai magyarság megítélését is. A párt magyarságpolitikája e politikai, ideológiai cselekvéssorozat okozta láncreakciók függvényeként alakult. Ahogy a gazdasági és politikai válság fokozódott, mélyült a párt mozgósítási, figyelemelterelő tevékenysége is. Egyre több és erőteljesebb ellenségképre volt szükség. Az ötvenes években még kiemelt antagonisztikus Nyugat–Kelet ellentétpár már egyre kevésbé volt hatékony. A kapitalista országokban elért életszínvonal mindenféle cenzúra hatása ellenére ismert volt és hatvanas évek végén a Ceaușecu-külpolitika is nyitott a Nyugat irányába. Az orosz- és szovjetellenesség is mélyen gyökerezett a román közgondolkodásban de annak kiteljesedését (habár a hatvanas évek elejétől erőteljesen jelentkezett a pártberkekben is) a Szovjetunió hatalma és politikai–ideológia vezető szerepe mindenképp korlátozta. Az erdélyi párhuzamos, sokszor egymás ellen épülő román és magyar nemzetépítés viszont adott volt és mély hagyományokkal bírt. A Trianon-fóbiából fakadó gyanú, a bizalmatlanság, mint láttuk, Magyarország és általában a magyarsággal szemben állandóan jelen volt és a biztonsági szervek tettek is annak érdekében (sokszor megalapozottan, máskor eltulozva, eltorzítva különböző jelenségeket), hogy ez továbbra is működjön. A kisebbségi kérdés biztonságpolitikai besorolása gyakorlatilag csak az ötvenes évek elején nyilvánult meg egy viszonylag enyhébb formában, 1956-tól kezdődően újra jelentős mértékben határozta meg a többség–kisebbség viszonyrendszerét.

A hatvanas években, a viszonylagos nyitás időszakában is, folyamatosan jelen van, hogy aztán a hetvenes évek közepétől a bizalmatlanság új hullámával még jobban kiteljesedjen, és még meghatározóbbá váljon. A totalitárius diktatúrát kiszolgáló állambiztonsági szervek ily méretű kontrollja és pressziója a romániai magyar közösséget is mélyen érintette, megfigyeltek, lehallgatottak, üldözöttek, bebörtönözöttek vagy a másik oldalon, lehallgatók, informátorok szintjén is akár. Annak ellenére, hogy az ideológiagyártásban, a fő irányvonalak meghatározásában kevesebb szerep jutott nekik, a magyar káderek tucatjai vettek részt a rendszer működtetésében az állami és pártszervek különböző szintjein.

A hatvanas, hetvenes években javában zajlott a román állam és nemzetépítés legújabb szakasza. A magyarság és általában a nemzeti kisebbségek számára az volt a legfontosabb kérdés, hogy az ő képviselőiket részben vagy egészen felvállaló, elitek milyen életképes stratégiákat tudnak kidolgozni és megvalósítani az adott lehetőségek között. Hogyan tudják kamatoztatni az éppen aktuális ideológiai értelmezéseket, személyes kapcsolataikat a nomenklatura különböző szintjein. Ceaușescu gazdasági, társadalmi, mentális, kulturális átalakulást, homogenizációt képzelt el. Ebben a felállásban az lehetett az elsődleges szempont, hogy hogyan lehet meghatározni, elfogadtatni a kisebbségek létezését, annak létjogosultságát. A kiinduló pontot a pártideológiának a nemzetről alkotott ideológiai tétele jelenthette, miszerint a nemzet, jelen esetben a szocialista nemzet és ebből kifolyólag a szocialista nemzetiségek, még

hosszú ideig létezni fognak. A hivatalos diskurzus a hatvanas évek elején még ebben a formátumban határozta meg a szocialista nemzet létezésének paradigmáit. A hetvenes évek közepétől azonban a szocialista román nemzet homogenizációja került előtérbe. A romániai magyarság képviselői a fent említett ideológiai tételbe kapaszkodhattak, és erre hivatkozva próbálták megteremteni az ehhez szükséges feltételeket: jogi keret, avagy statútum, nyelvhasználat, oktatás, arányos képviselet a párt- és állami szervezetben, kulturális intézményrendszer, a negatív diszkrimináció megszüntetése. Mivel a romániai magyarság nem rendelkezett érdekvédelmi szervezettel, amely összehangolhatta volna, nyomatékosíthatta volna, e törekvések elszórtan és más-más dimenziókban jelentkezhettek a különböző elitcsoportoknál az éppen aktuális politikai konstelláció és nem utolsósorban az illető elitcsoport tagjainak politikai, nemzeti szocializációjának függvényében. Az MNDT ama kényszere, hogy fokozza az állam és párt nagy ügyeire való odafigyelést a hetvenes évek közepétől oda vezetett, hogy a sajátos kisebbségi kérdések beleolvadtak majd fokozatosan eltűntek „az egész országot és a teljes romániai társadalmat érintő problémák” nagy masszájában. A romániai magyar elit egy része gyakorlatilag folyamatos taktikai csatát vívott, hogy ezeket a kérdéseket visszalopja, visszaterelje a hivatalos diskurzusba. A hatvanas évek nyitottabb politikai mezőjében ez sokszor sikerült, a hetvenes évektől viszont egyre kevesebb lehetőség adódott erre. Ez az állandó küzdelem, nyomás sok esetben deformálta a kisebbségi elit világvéleményét, küldetésstudatát, néha reális, máskor túlfokozott veszélyérzetet produkálva. A román nemzeti eszme és hagyományok erőteljes propagálásának volt egy sajátos következménye is. E jelenség ellenhatásaként a magyar elit is erőteljesebben nyúlt a nemzeti hagyományokhoz és a folklórhoz. Progresszív kultúra címszó alatt számos, a magyar kulturális különállást, identitást erősítő kulturális, művészeti megnyilvánulásra került sor: az etnikai szimbólumokat is erőteljesen megjelenítő fesztiválok, rendezvények, emlékművek, irodalmi kiadványok, a helyi hőskultusz virágzása stb.³³⁹

A hetvenes évek közepétől a román politikai életben beindult változások egy töréspontot eredményeztek a párt és a magyar származású politikai és kulturális elit viszonyában. Az eddig a pontig a pártfegyelem, ideológiai hűség és az ambivalens diskurzus koordinátái között mozgó magyar (és más kisebbségi) elit számára egyre szűkült a pártpolitika és a nemzetiségi érdekképviselet közötti átjárás kettősségének lehetősége. Egy néhány éves „vívódó” időszak következett, amely során dönteni kellett, hogy milyen formában és mértékben kívánunk továbbra is együtt élni és működni, illetve szakítani a karriert, biztos anyagi egzisztenciát, kiváltságokat biztosító hivatalos pártideológiával.

A párt magyarságpolitikáját a kisebbségek deklarált és tényleges biztosított jogi státusát illetően egy kettősség határozta meg. A hivatalos nyilatkozatok és az ország alaptörvényei szintjén (pl. alkotmány, a néptanácsok működését szabályozó törvény stb.) a kisebbségek számára az alapjogok (nyelvhasználat, kulturális intézményrend-

339 A fent említett jellemzők egy sajátos ötvözet az 1989-es rendszerváltás után jelentkezett, főleg a székelyföldi lokális elit esetében, amely egy erős, nemzeti diskurzussal aktiválta magát az új politikai helyzetben.

szer, oktatási hálózat, számarányos részvétel a politikai életben) biztosítva voltak. Az alkotmányban, a hivatalos párt dokumentumokban hangoztatott és biztosított jogok gyakorlati megvalósítása között azonban sokszor jelentős diszkrépancia létezett. A hátrányos megkülönböztetés tilalma csak ún. negatív védelmet nyújtott az országban élő nemzetiségeknek. Erre nem épült rá egy külön, kollektív jogokon alapuló nemzetiségi jog, amely a nemzetiségi közösségek számára pozitív védelmet is nyújtott volna, pl. anyanyelvhasználat, hatékony kisebbségi érdekvédelmi szervezet vagy esetleg autonómia stb. Az említett korszakban a magyar kisebbség nem rendelkezett önálló képviseleti tényezővel, amely meg tudta volna jeleníteni a közösség kollektív gondjait. Részleges kivételt egy rövid időre az MNDT, illetve a kisebbségek ügyeiért felelős bizottságok jelentettek. Az MNDT fennállásának első időszakában gyakorolhatta konzultatív szerepét, de nem rendelkezett semmiféle nyomásgyakorló eszközzel. A hetvenes évek közepétől beindult homogenizációs, asszimilációs törekvések nyomán a fennmaradást biztosító nyelvi, kulturális hagyományok ápolása fokozatosan visszaszorult a társadalmi érintkezések, a privát szféra területére.

A kisebbségi kérdés belügyi kérdésként történő kezelése még kiszolgáltatottabbá tették az országban élő kisebbségeket, hisz egy esetleges nyomásgyakorló szereplőtől sem remélhették sorsuk jobbra fordulását. A szocialista táboron belüli Magyarország az említett korszakban még nem szánta rá magát, nem is nagyon rendelkezett a szükséges eszköztárral, hogy hatékonyan fellépjen a határon túli magyarság ügyében. A tárgyalt korszak hullámzó engedményei, majd újabb megszorításai a teljes román társadalmat érintették, de a kisebbségi létből fakadó sajátosságok miatt a kisebbségeket számos területen súlyosabban érintette jelentősen visszaszorítva a megmaradásukhoz szükséges alapfeltételeket. Az 1965–1975 közötti tíz év sikereket és kudarcokat egyaránt tartalmazott. A hatvanas évek egy ideig még azt az illúziót is ébren tartották, hogy haladni kell ugyan a párt által kijelölt úton, de ez nem egy egyszerű kényszerpálya, léteznek opciók, lehetőségek, alternatívák. A korszakot sok tekintetben az újjáépítés és szervezés időszakának is nevezhetjük, egy erős lélegzetvételnek az ötvenes évek időszakához viszonyítva. A Dej-korszak második felében, az ötvenes évek közepétől beszűkült nemzetiségi mozgástér bővült, új kulturális intézmények, pozíciók jöttek létre, az anyanyelvi kultúra ápolásának újabb lehetőségeivel. A hatvanas évek ideológiai nyitása következtében javultak a Nyugattal, illetve az anyaországgal való kulturális kapcsolatok. Ebben az időszakban sikerült olyan kulturális alapokat letenni, illetve tovább építeni, amelyek hosszú évtizedre meghatározták és napjainkban is sok szempontból meghatározzák a romániai magyarság létét, hogy csak néhány példát említsünk: mennyiségileg és minőségileg jelentőset javult a magyar nyelvű könyvkiadás, jelentős eredmények születtek a történetírásban, a helytörténeti kutatásokban, a folklórkutatásban és nem utolsósorban, az irodalmi életben.